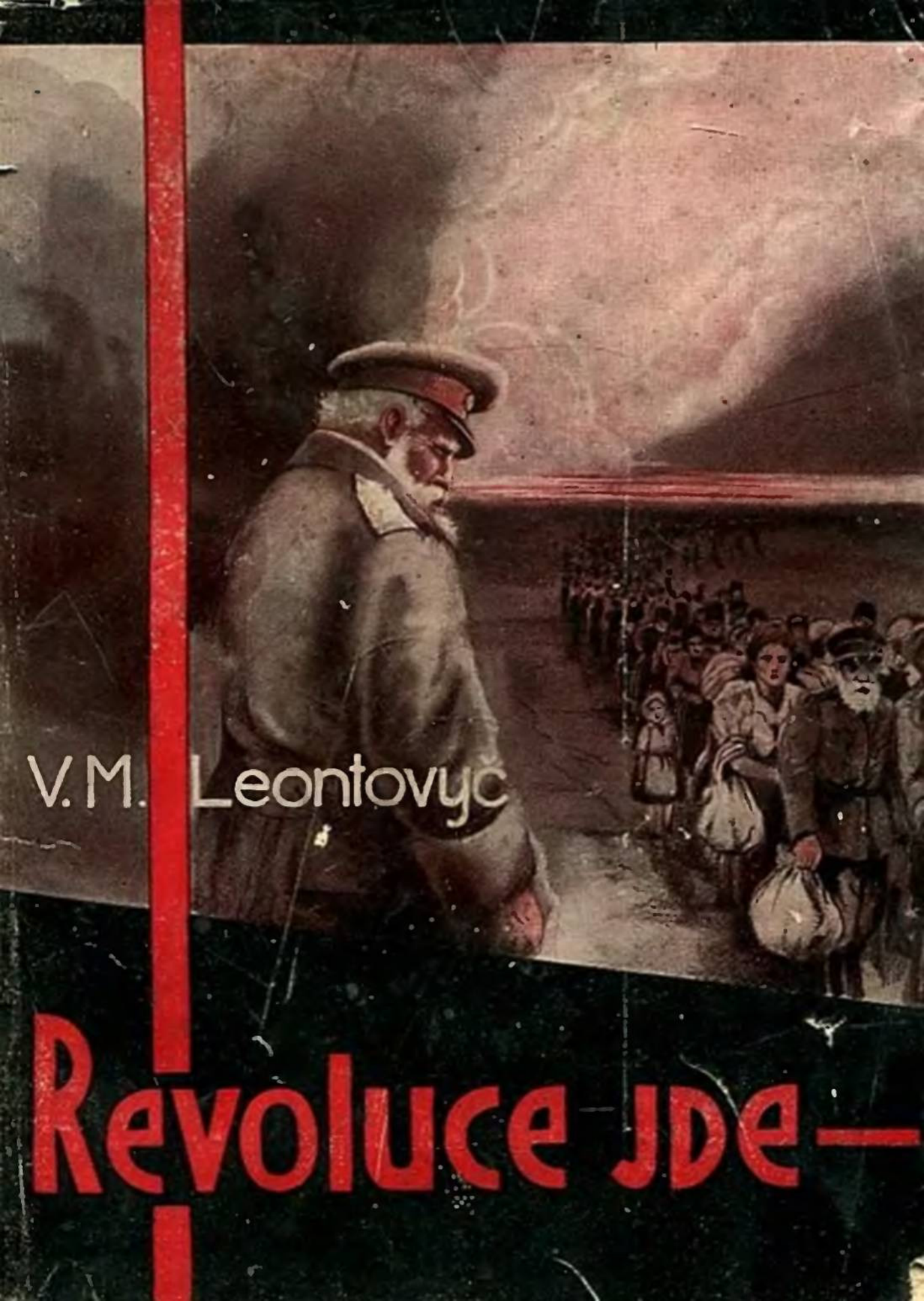

V.M. Leontovyc

Revoluce jde—

REVOLUCE JDE —

VLADIMÍR MYKOLAJEVYČ LEONTOVYČ

REVOLUCE JDE —

OBRAZY REVOLUČNÍ DOBY NA UKRAJINĚ

S ÚVODNÍM SLOVEM
PROF. D. DOROŠENKA

NÁKLADEM VLASTNÍM

Vladimír Leontovyč a jeho spisy

Vladimír Mykolajevyč Leontovyč (1866—1933), výbor z jehož děl tu předkládáme českému obecnstvu, patří k nejvýznamnějším ukrajinským belletristům starší generace, jež vystoupila na literární arénu začátkem 90tých let minulého století. Tato generace se navždy rozešla se starým sentimentálním „národnictvím“ a utvrdila v ukrajinské literatuře základy zdravého uměleckého realismu.

V. Leontovyč se narodil v samém srdci Ukrajiny — na Poltavsku. Byl tedy krajanem geniálního Gogola a ve svých spisech líčil většinou totéž prostředí, tutéž přírodu a tentýž prostý lid, jako Gogol ve svých ukrajinských povídkách. Jenže Gogol nám líčí Poltavščinu za dob, kdy ještě všechno kolem žilo starosvětským životem, kdy bylo ještě všechno plno vzpomínek na nedávné hrdinské doby kozácké, kdy byl život tak klidný, tichý, veselý, sytý a patriarchální, že bylo dokonce možno přehlédnouti i stinné stránky nevolnictví, jako to učinil Gogol.

Leontovyč nám líčí život na Poltavščině už za docela jiných životních podmínek a poměrů, a pod zcela jiným zorným úhlem: nevolnictví je už dávno zrušeno; vzpomínky na kozácké doby upadly v zapomenutí; ta tam je poesie patriarchálního života; staré feudální pořádky se rozpadly a postou-

pily místo jiným, novým životním útvarům, zrodil se kapitalismus a ovládl svět; celý kraj protínají železniční sítě; uprostřed stepí vyrostly vysoké komíny továren, statkářské i selské hospodářství bylo postiženo hospodářskou krizí, a zrodila se nová společenská třída — selský a městský proletariát; třídní boj se přiosměřil. A nad tím vším ležel jako balvan tvrdý politický systém centralisace, byrokraticko-politického režimu a násilné rusifikace. Tento systém doléhal zvlášť bolestně na Ukrajinu, kde potlačoval individualitu lidu, jeho duchovní a tvůrčí činnost, zejména osvěty, literatury a umění. Ukrajinský lid byl zúmyslně držen v temnotě a nevolnictví.

Proto tatáž Ukrajina, kterou Gogol líčí jako veselou, zpěvnou zemi, kde lidé myslí jen na lásku a jiné příjemné a radostné věci, se nám objevuje ve spisech Leontovyčových jako země, jejíž obyvatelé pod tíhou každodenních starostí se stali pochmurnými a bezcitnými, a utonuli v hrubých materialistických zájmech.

Dále Leontovyč líčí ve svých spisech všechny etapy života ukrajinského venkova v posledních 40 letech; vzrůst nových společenských forem a opozičních nálad, výbuch v roce 1905 se všemi jeho excessy a krajnostmi jako reakci na mnoholetý útisk před tím; nová politická reakce, nový vzrůst revolučních snah, jež vyvrcholily strašnou revolucí a občanskou válkou. Na konec vládl bolševismus a nastala masová emigrace inteligence a zámožných vrstev.

To je podklad, na němž Leontovyč zobrazuje své umělecké obrazy a typy, podává ve svých spisech skvělou kroniku ukrajinského života. Líčí skoro výlučně ukrajinský venkov, vesnici a malá městečka; sedláci, statkáři, venkovské duchovenstvo, ukrajinští a židovští maloměšťáci, venkovská inteligence — to jsou hrdinové Leontovyčových pověstí a povídek, to je jeho tvůrčí sféra. Znal tuto sféru výborně, vždyť s ní

byl těsně spjat. Bohatý statkář a majitel cukrovaru se rozhodl, že po skončení studií (vystudoval právnickou fakultu v Moskvě) se věnuje hospodářství a živě se zajímal o zemskou samosprávu; byl čestným smírčím soudcem a aktivním členem poltavského gubernálního zemstva. Nepozoroval život jen od svého psacího stolu, ale nořil se do něho sám, učil se ho znáti zblízka, stýkal se denně se zástupci všech společenských vrstev.

Leontovyč nebyl spisovatelem „profesionálem“, ale zato byl umělcem v duši. Literaturu miloval nade všechno, a jeho nejmilejším zaměstnáním byla spisovatelská činnost, již také věnoval všechnen svůj volný čas. Spisovatelem v pravém slova smyslu se stal teprve ke sklonku svého života, když přišel v revoluci o své hospodářství a veškerý majetek.

První Leontovyčova povídka byla vydána tiskem ve Lvově v roce 1892. Od té doby se jeho pověsti a povídky objevovaly jedna za druhou, na stránkách ukrajinských časopisů v Haliči, nebo byly vydávány zvlášť, v malých knížkách. V Rusku byly censurou zakázány. Tam censura zakazovala naprosto všechno, co nového, původního, vyšlo v ukrajinské řeči. V roce 1900 se objevila na stránkách měsíčníků „Kijevskaja Staryna“ jeho velká povídka „Staré a nové“, která mu získala pověst nadaného spisovatele, nehledě na to, že ji censura značně pozměnila. Na začátku XX. století byly povídky Leontovyčovy uveřejňovány v ukrajinském měsíčníku „Literárně-vědecký věstník“, který vycházel do roku 1907 ve Lvově a jehož redakce pak přesídlila do Kyjeva.

Mezi jeho spisy zaujímá zvláštní místo „Haziz“, jež autor nazval „historickou fantasií“. Leontovyč tu podává jasný obraz politiky carských úřadů proti asijským národům, které si Rusko podmanilo silou nebo diplomatickou lstí. Pod rouškou „kulturní mise Ruska na Východě“ se zde prováděly kruté represalie a bylo to vlastně porobení a ekonomické využití pod-

maněných krajů a národů. Ale tato politika se neprováděla jen v Asii a nebyla namířena jen proti nějakým Chivincům nebo Turkmenům. Podobný postup vidíme v Evropě, a to vůči všem kulturním národům, připojeným k Rusku, ba dokonce i vůči bratrům Slovanům, Ukrajincům, Bělorusům a Polákům. I zde se udržovaly carské úřady téhož systému násilné rusifikace a vykořisťování, provádějící tutéž koloniální politiku, jako v daleké Asii. Proto všichni představitelé všech národů, podrobených kdysi carským Ruskem, tak dobře chápou osud „Dejlamu“, jež Leontovyč tak skvěle líčí. Je to vystižená ilustrace toho nešťastného systému, který připravoval revoluci a za ní i zhroucení velké a mocné říše.

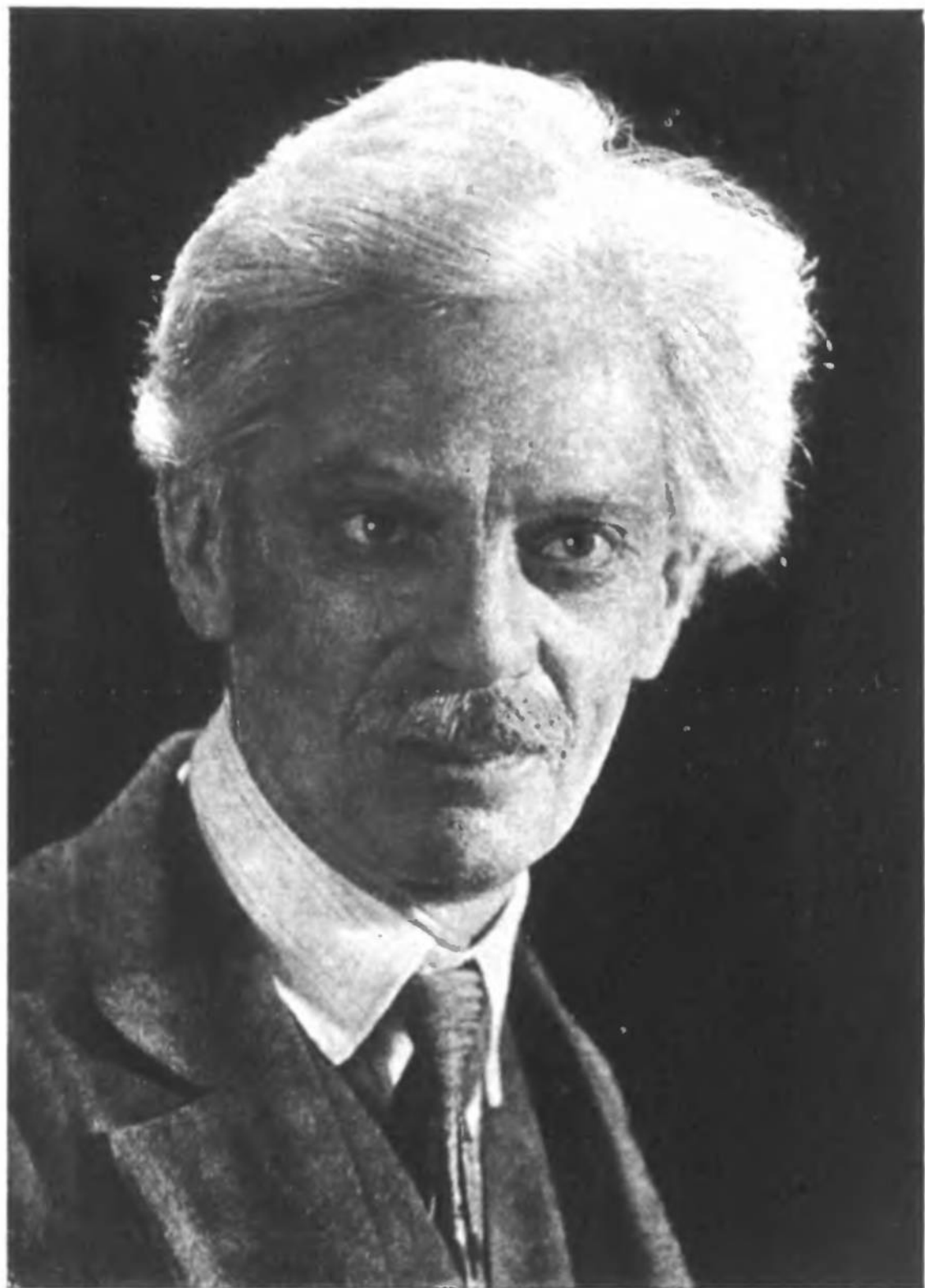
Revoluci a občanskou válku viděl Leontovyč velmi zblízka, viděl na vlastní oči všechny její hrůzy. Prožil i epopeje „běženectví“ přes Kavkaz, Krym a Turecko, až se konečně v roce 1921 ocitl ve střední Evropě. Zde napsal celou řadu povídek, v nichž zaznamenal prožité dojmy. Tyto povídky lze správně nazvat uměleckými dokumenty revoluční doby. Byly zčásti sebrány a vydány ve Lvově, ve zvláštních sbornících, v letech 1930 a 1931.

Leontovyč nebyl výbojně povahy, nebyl aktivním bojovníkem, byl to umělec, pozorovatel, který pozoruje život, dovedl vnímat všechny jeho typické a charakteristické zjevy a reprodukovat je v uměleckých obrazech a typech. Ale i své občanské povinnosti vykonával správně; pracoval do revoluce ve všech význačných kulturně-národních ukrajinských organizacích, podporoval ze svého jmění ukrajinské novinářství a žurnalistiku, na něž věnoval značné obnosy. Jako aktivní člen poltavského zemstva hájil právo ukrajinského jazyka na školách. Když vypukla revoluce v roce 1917, Leontovyč jako člověk rozvážný stál s počátku stranou; ale když v roce 1918 „Ukrajinský národní svaz“ naléhal, aby vstoupil do vlády jako mi-

nistr zemědělství, konečně svolil a vstoupil do ministerského kabinetu ve vládě hejtmana Skoropadského. Byl ministrem jen velmi krátkou dobu, ale přesto se mu podařilo vypracovat a prosadit agrární zákon, který donutil velkostatkáře, aby postoupili sedlákům půdu, jež měla býti mezi nimi rozdělena prostřednictvím bank. Tento zákon se v dějinách nazývá zákonem Leontovyčovým, a jistý odborník tvrdí, že se podobal pouze zemědělským zákonům, v nejdemokratičtějším státě na celém světě — v Novém Zélandu, kde zemské zákonodárství předstihlo ostatní země a vyřešilo cestou evoluce zemědělskou otázku ve prospěch mas. Nový výbuch občanské války a později invaze moskevských bolševiků znemožnili tomuto zákonu vstoupiti v platnost.

Smrt (Leontovyč zemřel v prosinci roku 1933 v Praze) zkosila Leontovyče, když byl ještě pln duševních sil, uprostřed intenzivní spisovatelské činnosti. Žije v našich vzpomínkách jako neobyčejně milý a laskavý člověk, který neměl osobních nepřátel. Zanechal nám po sobě světlou památku a — své spisy, v nichž líčí život Ukrajiny, který už teď náleží dějinám a bude žíti dále jen v uměleckých dílech.

Prof. D. Dorošenko.

Vladimir Leontovitch

VYHNANCI

Bolševici se blížili k Ukrajině už po třetí. Děnikinská fronta byla prolomena a děnikinské vojsko ustupovalo na jih s větším a větším chvatem. Měli odejít i kyrysaři „Jejího Veličenstva“, kteří tábořili v okresním městě na Poltavsku. Měli je teď opustit a odejít. Kam, to nikomu neřekli. Snad to ani sami nevěděli. Zámožnější občané tušili blížící se nebezpečí, ztráceli rozvahu a energii a nevěděli co počít a kde se ukrýt. Úředníci vykonávali ještě mechanicky své služební povinnosti, ale vědomí nebezpečí a vědomí, že všechno co konají, je zbytečné, protože to stejně přijde na zmar, je zbavovalo síly a chuti k práci.

Zato se osmělila a povzbudila chudina a revoluční polo-inteligenti na vesnicích a v předměstích. Zámožní občané a vysocí úředníci cítili na sobě nepřátelské pohledy, když přecházeli nesměle přes ulici a někdy zaslechl i vyhrůžná slova, která za nimi pokřikovali nějakí chudě odění lidé různých stavů. Neodvážili se však reagovat na tyto nepřátelské projevy a dělali, jako by nic nepozorovali.

Ovládal se do jisté míry jen okresní maršálek Alexandr Ivanovyč Levenec; byl přesvědčen, že si svou prací zasloužil úctu nejen bohatých vrstev, ale i chudiny a vskutku si ho v N-ském okrese všichni neobyčejně vážili.

Maršálek nebyl osobností tak zcela obyčejnou; zaujímal nepřetržitě po dobu asi 25 let různé postavení ve službách veřejnosti; býval smírčím soudcem, členem okresního pozemkového úřadu, starostou a posledních 15 let byl každoročně volen okresním maršálkem. Znal znamenitě všechny zákony, podle kterých se řídil život místního obyvatelstva, znal potřeby tohoto obyvatelstva, znal záležitosti celého okresu i celé gubernie a věnoval jim většinu svého času. Díky síle svého praktického rozumu a všeobecné úctě, nabyl vlivu na všechna odvětví místního života. Znali ho ve všech vesnicích jeho okresu a každý, kdo potřeboval v čemkoliv rady, šel k Alexandru Ivanovyči. Když chtěli v některé vesnici zřídit školu, nebo poštu, když potřebovali opravit hráze, nebo vystavět nový most — nešli nejprve k úřadům, zodpovědným za to, nýbrž k Alexandru Ivanovyči. Rovněž tak se na něho obraceli, když potřebovali peníze na koupi obecních pozemků, nebo když se měli stěhovat kolonisté. Tu ho žádali, aby jim vymohl v bance půjčku a pro kolonisty nějaké dobré místo k zřízení nového sídla . . . K židům se choval nedůvěřivě, ale nehledě na to, vždy je hájil před útiskem administrace a dvakrát zachránil N. před pogromem. Za to ho jednoho dne navštívil nejváženější žid v celém městě, starý Lejzor Kahan, kterého židé považovali za potomka Aronova a proto mu přikládali právo „vztahovati ruce k požehnání“. Přišel s celou deputací nejváženějších židů. Přišli, aby mu požehnali.

Levenec byl člověk nevelký, velmi pohyblivý, asi 56letý. Jeho matka byla Francouzka, takže mu v žilách kolovala i francouzská krev. Pohyboval se vždy nesmírně rychle a člověk měl dojem, jako by nechodil, ale běhal. Zdálo se, že nepotřebuje nikdy odpočinku a opravdu si ho zřídka kdy dopřál, neboť sotvaže dokončil jednu práci, už začínal

zase jinou. Jen velmi zřídka a to, kdy už byl opravdu nesmírně unaven si rozkládal patianc, ale i při tom neustával myslet na různé záležitosti a zabýval se v duchu alespoň svým hospodářstvím, nebo běžnými záležitostmi okresního a guberniálního života.

Nerad mařil čas i rozmluvami na společenské téma, které tak zajímalo inteligenci jeho pokolení. Nikdy sám nezačínal podobné rozhovory a nerad je poslouchal. Myslel si, že o těchto věcech má každý uvažovat osamotě a sám dojít k určitému názoru, protože žádné díkazy nikoho nikdy nepřesvědčí. Ale svěřoval-li někomu nějakou práci, vysvětloval mu vždy důkladně, jak a co má udělat a proč to dělá a když ho žádali, aby jim něco obstaral, vykládal, jak a kde se toho bude domáhati. A k takové věcné rozmluvě přidal vždy nějaký žert nebo vtip, dodáváje tak prosebníkům odvahy a vzbuzuje v nich naději v to, že jejich žádost bude vyřízena kladně.

Třebaže mu veřejné záležitosti zabíraly velmi mnoho času, přece jen nezanedbával svého hospodářství. Neslo mu mnohem větší užitek než všem jeho sousedům, a to ještě více zvětšovalo úctu sedláků k němu. Vstával časně. Cestou do města se zajel podívat na pole, ale v 9 hodin byl už v kanceláři. K večeru, vraceje se domů, si opět zajel na pole, podívat se jak ubývá práce a udílel při tom rozkazy k práci další. Večer pak dělal záznamy do hospodářských knih.

Alexandr Ivanovyč byl povahy mírné a nikdy dříve nevěděl, co je to nenávist, ale teď nenáviděl bolševiky celou duší. Zakusil na sobě jejich zběsilou zlobu. Zatkli ho, když přišli po druhé do N. Uvěznili ho ve studeném voze nákladního vlaku, věznili ho tam dva dny, spílali mu, vysmívali se mu, mávali mu před očima revolverem s nataženým

kohoutkem, vyhrožovali mu zastřelením a byli by ho jistě také zastřelili, kdyby se nebyli seběhli vesničané z okolních vesnic a neprosili za něho.

Alexandru Ivanovyči se zdál nespravedlivým, nesmyslným a šíleným pořádek, který tu bolševici chtěli zavést. Žalář pro všechny.

Nepovažoval staré pořádky za nejlepší, vždyť byl za mladých let dokonce na nějaký čas administrativně vypořádan. Ale to, co chtěli bolševici, se mu zdálo nezměrně horším a těžším. Při myšlence, že by bolševici mohli zvítězit, se ho zmocňoval děs, který kalil jeho duševní klid, zatemňoval myšlenky. Potlačoval však ty myšlenky s napětím všech svých sil. Nechtěl a nemohl dopustit, že se všechno blíží k rychlé a úplné zkáze. Namlouval si, že když i přijdou bolševici, zase brzy odejdou, jako se to už dvakrát stalo. Věřil tomu už pramálo, ale nutil se, aby uvěřil a chtěl v srdci zapomenout na ty hrozné starosti . . . Považoval za svoji povinnost udržet pořádek, klid a poslušnost zákonům. Báł se, aby nezakolísaly staré mravy a zvyky a úcta k nim. Mínil, že jen v takovém případě se dá zase snadno obnovit život, až bolševici opět odejdou. Snažil se o to, seč mu síly stačily a když se zdálo, že ostatním úředníkům klesají bezvládně ruce a že nemají ani sil, ani chuti k další práci, snažil se v nich povzbudit energii a smysl pro povinnost.

Poslední dobou ho znepokojovaly mimo jiné místní události zprávy z vesnice Mamajivky, ležící daleko, až na konci okresu. Už po deset dnů sem přicházely skoro denně zprávy, že byl někdo z Mamajivky zavražděn. Nalezli ho ráno buď na konci vesnice, nebo za vesnicí ve stepi. Doba byla velmi neklidná a proto ani vyšetřující soudcové, ani jejich zástupci neměli mnoho chuti vydati se na cestu

do vesnice tak vzdálené. Každý se vymlouval na nemoc, nebo otálel s odjezdem, odkládaje jej den ze dne, ale přes všechny snahy Alexandra Ivanovyče nejel nikdo.

Nechati celou tu věc jen tak, považoval Alexandr Ivanovyč za nemožné. Kdo ví, co znamenají ty vraždy . . . Jistě že je to práce bolševiků, kteří chtějí vyhubiti ve vesnicích větší a zámožnější sedláky. V každém případě to je porušení pořádku, stát nemá tolik sil, aby zabezpečil svým občanům klidný život a úcta k němu slábne . . . Rozhodl se, že povolá do města starostu — zámožného kozáka Prokopa Hryhorovyče Momuta — aby se dověděl, co se tam vlastně děje.

Zavolal si ho telefonicky.

„Buďte zdrav, Alexandře Ivanovyči,” poznal Momut okamžitě jeho hlas. „Co si račte přát?”

„Musíte se dostavit do města.”

Ve sluchátku bylo chvíli slyšet jen hvízdání a hukot. Bylo zřejmo, že Prokop Hryhorovyč byl tam, na druhém konci drátu rozčilen a snad i váhal. Konečně se ozvalo nerozhodné a přerývané:

„Kdy?”

„Co možno nejdříve . . . Nejlépe zítra . . .”

„A v jaké záležitosti?”

Alexandr Ivanovyč držel sluchátko jako člověk, který je zvyklý mluvit telefonicky často a mnoho. Byl teď přesvědčen, že jejich rozhovor poslouchá někdo nepovolaný a proto se vyhnul přímé odpovědi.

„To se dovíte až přijdete, promluvíme si pak o tom . . .”

Prokop Hryhorovyč se mezitím úplně ovládl a jeho hlas teď zněl do telefonu klidně, odhodlaně a přesvědčivě.

Myslel si: jistě je to velmi vážná příčina, jen tak by mě Alexandr Ivanovyč nevolal. Není možno ho neposlech-

nout. Je to nebezpečná cesta, nechce se mi jeti, ale je to nutné.

„Dobře, přijedu . . .” řekl.

Druhého dne Alexandr Ivanovyč netrpělivě čekal na Prokopa Hryhorovyče ve své pracovně. Včera večer dostal opět poplašné zprávy o tom, že se bolševici kvapem blíží. Kyrysaři se chystali k odjezdu už docela otevřeně. Alexandr Ivanovyč byl velmi znepokojen, měl nesmírné obavy o Prokopa Hryhorovyče, aby ho cestou nepotkalo neštěstí. Přemáhal se a prohlížel jeden za druhým úřední spisy, které ležely před ním na stole. Byly jich celé haldy a došly sem z různých částí okresu. Aléxandr Ivanovyč podepisoval resoluce, nebo psal odpovědi. Některé psal na nečisto a pak je posílal dolů, do kanceláře, aby to tam přepsali, jiné, které nechtěl svěřit podržickým úředníkům, vyřizoval osobně.

Byl poslední dobou velmi nedůvěřivý.

Ve dveřích se objevil starý lokaj a hlásil:

„Přijel starosta z Mamajivky . . .”

Alexandr Ivanovyč povstal a vyšel mu rychle vstříc do předsíně. „Bud’te zdráv, Prokope Hryhorovyči, pojd’te dále . . . dojel jste šťastně?”

„Bohudík, šťastně . . .”

A Prokop Hryhorovyč vešel za Alexandrem Ivanovyčem do jeho pracovny. Byl to člověk vysoké, statné postavy s pronikavým pohledem temných očí a ostrými rysy. Jeho černé vlasy byly už značně prošedivělé. Byl oděn v modrý kabát z dobrého sukna a na nohou měl vysoké, pevné boty.

„Sedněte si, prosím, a povězte mi laskavě, co se to tam u vás v Mamajivce děje?“

„O čem to mluvíte?“

„Jak to, o čem? Každý den přicházejí od vás zprávy o nějaké vraždě. Co to má znamenat? Kdo? Koho? A vyšetřování teď nelze zahájit, nikdo tam nechce jeti.“

„Ale z toho si, Alexandře Ivanovyči nic nedělejte . . . Vždyť se blíží opět bolševici, tož odklízíme pomalu ty, kdož by mohli proti nám svědčit . . .“ odpověděl Prokop Hryhoryč, tlumě hlas.

Alexandr Ivanovyč se polekal. Toto doznání v něm vyvolalo neurčité pocity: různé dojmy se střídaly jeden za druhým. Bolševiky nenáviděl a mimovolně ho těšilo, že alespoň část lidu se k nim chová nepřátelsky, ale při tom ho ani na okamžik neopouštělo vědomí, že takové jednání není správné, že si občané zvykají na samosoud, že se naučí porušovat zákon, ba i vraždit . . . Teď se to snad děje jen z nutnosti, ale což když si na to zvyknou? Jaký bude život s takovými lidmi i pak, když už bolševici zase odejdou . . .? Konečně, těch lidí mu je také líto, vždyť to dělají jen ze zoufalství v naději, že se zachrání, zbaví-li se těchto nepohodlných svědků . . . Nepřesvědčili se dosud, že bolševici hledají vinníky, ale že se mstí z jakési zběsilé nenávisti, aniž by k tomu potřebovali nějaké důkazy. Vyvraždí ochotně desítky statečných lidí, třeba i docela nevinných jen proto, že někdo někde zabil jednoho jejich lumpa. Vraždí, protože musí zničit a vyhubit všechny, kdož jsou moudřejší, statečnější a zámožnější než jsou oni, všechny, kdož vynikají nad průměr. Chtějí přivést všechny k stejné úrovni. Snaží se zařídit všechno tak, aby nikdo neměl ani sil, ani času k přemýšlení o něčem jiném, než o hladu a o tom, kde by si dobyl skývu chleba.

Alexandr Ivanovyč se pohřížil do těchto neveselých myšlenek, schýlil hlavu a oči mu ztemněly výrazem smutku, nerozhodnosti a zoufalstvím.

V pokoji se rozhostilo ticho, bylo slyšet jen jakýsi tajemný šelest. Prokop Hryhorovyč mu napnutě naslouchal, zíraje před sebe planoucíma, umíněnýma očima. Opřel ruce o kolena a nachýlil se poněkud vpřed. Čekal zřejmě netrpělivě, co mu Alexandr Ivanovyč odpoví na otázky, které život postavil před nimi oběma, i před celou lidskou společností, vymáhaje okamžitého rozřešení. Události byly tak naléhavé, že nebylo možno nezaupati k nim určitého stanoviska. Znamenalo by to, odevzdat se do jejich vůle a nechat se jimi unášet, kam je jim libo. Mamajivci neotáleli s rozhodnutím a začali bojovati s událostmi, jak uměli, a Prokop Hryhorovyč teď nežádal od Alexandra Ivanovyče odpovědi na to, jak je nutno zachovat se k těmto událostem, ale rady, jak jednat dále, aby bylo dosaženo toho, čeho, jak byl přesvědčen, si Alexandr Ivanovyč přál právě tak toužebně, jako si přál on sám. Vždyť Prokop Hryhorovyč uposlechl jeho vyzvání a přijel sem, nehledě na hrozící nebezpečí. A snad přijel jen proto, že tu doufal nalézt pochopení a pomoci.

A teď, pohlížeje s netrpělivým očekáváním na Alexandra Ivanovyče, byl Prokop Hryhorovyč neobyčejně rozčilen. V prvním okamžiku, když se tak otevřeně přiznal, koho a kdo to v Mamajivce vraždí, se mu zdálo, ne, nezdálo, viděl to zcela určitě, že se na obličeji Alexandra Ivanovyče mihl radostný stín, který však okamžitě pohasl jako sluneční odlesk na podzim, nebo jako odlesk opožděné radostné zvěsti na tváři umírajícího . . .

Ale vycítil z jeho dlouhého mlčení nejistotu a váhání a počínala ho tísnit zoufalá myšlenka, že naděje na radu

a pomoc byla marná. Ještě nikdy neviděl Alexandra Ivanovyče takovým, jakým byl dnes, a nemile se ho dotklo, že i on ztrácí rozvahu . . . Ale přece ještě doufal. Znepokojovala ho však myšlenka, zda ho Alexandr Ivanovyč neodsuzuje za to, co dělají . . .? Nemohl se déle ovládati a ozval se první.

„Vidím, že pokládáte za špatnost to, co jsme udělali. Vím sám, že to je špatnost, ale není možno jednat jinak. Víte přece až příliš dobře, co jsme od nich vytrpěli. Bolševici se blíží už po třetí a po každé nás vypálili, vydrancovali, tahali nás po vězeních, ne jednoho připravili o život. A kdo jiný je proti nám poštvál, kdo jiný na nás žaloval a klevetil, ne-li naši mamajivští bolševici . . . A ani nečekají na ty katany! Jakmile vidí nepořádky v úřadě a tuší, že se rudá armáda blíží, už začínají provozovat své rejdy . . . A za co? Zmohli se přece u nás přece i na kousek toho pole, i peníze jsme jim půjčovali, když bylo třeba. Samozřejmě, že jim nikdo nedal to pole zadarmo a peníze bezúročně. Ale velké úroky jsme nebrali. V Mamajivce je dost zámožných lidí, kteří mohli půjčovat, a tak jsme si sami sráželi úroky. Byly vždy lidské. A cožpak jsme se jim snad někdy mstili za to, že z nás v době žní a největší práce dřeli až půl druhého ruble za kosení? A kdo to taky jakživ slyšel, aby někdo dělal sám sobě škodu a rozdával svůj majetek pro nic za nic? Celý svět se na tom drží a dosud se držel. Kdybychom však zřídili všechno tak, jak oni chtějí, zřítí se, protože tyhle pořádky by byly snad možné, kdyby na zemi žili jen svatí a oni přece ani neuznávají svatých . . . Nu, dejme tomu, že to někde bývalo skutečně zlé, že jsme jim někdy brali i poslední košili, ale oni nám dnes dřou kůži s těla . . .!“

Prokop Hryhorovyč na chvíli umlkl. Pak neočekávaně

zaprošil: „Odpusťte, prosím, dejte mi svou cigaretu, protože moje je pro vás příliš sprostá, a dovolte, abych si zakouřil . . . Pravda, nesluší se to, abych před vámi kouřil, ale jsem nesmírně rozčilen a sama duše touží po tabáku.”

A zabafav hltavě, pokračoval: „Ovšem, že když jsme se setkali, nezdravil jsem první já, nýbrž on . . . Ale copak ho někdo nutil, aby to dělal? Takovou už má duši nevěrnou: sám zvedá z dálky uctivě čepici a klaní se a pak reptá. Brousí si na člověka nůž, ale před ním by se plazil na kolenu . . . Lež je to všechno, co oni o nás teď povídají. Nenávidí nás, ale ne proto, že jim křivdíme, nýbrž proto, že my máme a oni nemají. Všechno je to k vůli té svaté zemi . . . Na tu mají spadeno. Ale vždyť je ta půda moje, vždyť jsem ji zdědil po předcích. Komu je co do toho a kdo má na ni právo?! Což to máme všechno mlčky snášet a čekat, až na nás přijdou? Musíme se bránit, jak to jde. Již jsem vám řekl, že se hledíme pomalu zbavit našich komunistů, aby na nás neměl kdo štváti, až přijdou bolševici . . . Ale ani oni nejednají jinak . . . Myslíte, že bylo snadné dostat se k vám živ a zdráv? Sotva jsem dojel k Očeretané balce, zastavil jsem se na vršku, abych se rozhlédl. Zahlédl jsem, že se někdo schoval v rákosí . . . Štěstí, že jsem to zpozoroval. Obrátil jsem rychle koně zpátky. Vystřelili za mnou asi třikrát, ale bohudík netrefili. Hnal jsem koně největší rychlostí zpět, pak jsem to obejel, asi deset verst jsem si zajel, abych se dostal k vám . . .”

„Ach!” zvolal Alexandr Ivanovyč. „Kdybych to byl tušil, nebyl bych vás sem zval. Vždyť musíte jeti zase zpátky . . .”

„Na noc už nepojedu, pojedu až zítra. Doufal jsem, že nám něco poradíte.”

„Ted' je to velice těžké, něco radit . . . Ale myslím, že

marně hledáte záchranu v tom, že zabíjíte své komunisty . . . Bolševici nebudou hledat vinníky, nebudou pátrat po tom, kdo zabil v Mamajivce několik komunistů. Budou rádi, že najdou záminku, aby mohli vyvraždit všechny zámožné občany, třebaže nebudou mítí pravého vinníka." Alexandr Ivanovyč chtěl ještě dodat, že není správné vraždit jen tak, bez soudu lidí, byť by to byli i bolševici, protože se člověk může snadno zmýlit, ale neřekl nic. Věděl, že v téhle době stejně nikoho nepřesvědčí, ba, že ho nikdo nebude chtít ani poslouchat, ledaže se mu ještě vysmějí.

„Ať nás tedy mají alespoň proč zabíjet!" odpověděl Prokop Hryhorovyč jasným jako z ocele hlasem.

„Bude to vaše zkáza."

„Stejně nás zničí, nemine nás to tak jako tak. A myslíte, že bude mít někdo užitek z toho, co nám vezmou . . .? Rád bych to viděl! Ale neuvidím to, vím, že mě zabijou . . . A jestliže někdo opět zbohatne, budou pak pronásledovat zase jeho . . ."

Alexandr Ivanovyč neodpověděl na to, co řekl Prokop Hryhorovyč, ale pronesl tiše, sledujíc své myšlenky:

„Jediná možnost záchrany by byla, kdyby se všichni ti, kdož jsou proti bolševikům, připojili k některému vojsku, které s nimi už bojuje, protože ojedinele jedna vesnice, nebo i okres, nesvede ničeho . . ."

„Z toho nebude nic, Alexandře Ivanovyči; za svoji chalupu, za svoji rodinu jsme ochotni i vaz si zlomit, ale jít bojovat za to, co je někde tam, daleko, na to naši lidé nejsou . . . Jít s vojskem, nechat tu hospodářství a rodinu, nevědět, jsou-li dosud živi, nebo které vyvraždili, nevidět, jak ti zapálili dům . . . Ne, z toho nebude nic. A pak, vždyť i to vojsko, k němuž bychom se dali, není naše, neváží si

nás, nepřeje nám dobro. Jít k vojsku, to znamená poslouchat nadřízené, a je to něco docela jiného poslouchat toho, v koho má člověk víru, než toho, komu nedůvěřuje a s nímž by měl jistě nemálo příčin, zrovna tak se bít. Ne, s tím vojskem to nepůjde. Možná, že mezi těmi, kdož je organisovali, byli i dobří lidé, ale nezačali bojovat za to, zač bojovat měli. A teď vidíte sám, jací lidé se k nim dávají . . . Ne, z toho nebude nic . . .”

*

Na schodech, vedoucích do předsíně, bylo slyšet rychlé kroky. Na dveře bylo nervosně zaklepáno a do pokoje vstoupil vysoký, hubený pán, bledý jako plátno, v jehož pravé tváři to nervosně škubalo. Spatřiv Prokopa Hryhorovyče, zůstal nerozhodně státi, nevěda, může-li říci to, s čím přišel.

„Co se stalo?” otázal se Alexandr Ivanovyč znepokojen. „Můžete klidně mluvit.”

„Volají nás k poradě . . . Zlé zprávy. Bolševici jsou už v Bachmači . . .”

Alexandr Ivanovyč vyskočil. „Musíme jít, promiňte, Prokope Hryhorovyči . . . Budete-li něco potřebovat, přijďte laskavě večer, ano . . .?”

„Ještě nevím . . . A co chcete dělat vy, Alexandře Ivanovyči?” Bylo vidět, že Prokop Hryhorovyč je opravdu znepokojen o osud Alexandra Ivanovyče, třebaže byl zklaman předcházející rozmluvou, což bylo zřejmé i z jeho odpovědi.

„Myslím . . . že zůstanu zde . . .”

„Nedělejte to, Alexandře Ivanovyči. Odjed'te! Vy tu nesmíte zůstat, zabijí vás. Budete první, pro koho přijdou.

A proč byste měl umírat? Vy se přece nebudete s nimi rváti. Musíte odejet . . .”

„Nu, nevím ještě sám . . . a co vy, Prokope Hryhorovyči?”

„Já? Půjdu do lesů . . .”

„Jen buďte opatrný, dejte na sebe dobrý pozor . . . Doufám, že se tu zase dlouho neudrží. Dá Bůh, že se opět shledáme . . .”

„Ba neshledáme! Sbohem a netruchlete příliš. Tak jste nám, Alexandře Ivanovyči, tentokrát nic neporadil . . .”

*

Minulo několik málo dní. Bolševici se kvapem blížili. Zmocnili se již severní části Poltavska a byly vážné obavy, že za dva dny přijdou i do N. Alexandr Ivanovyč byl pevně rozhodnut, že z N. neodejde, ať se děje cokoliv. Ujišťoval se, že nemá práva opustiti svou zemi, že je jeho povinností zůstat zde, a konečně, že je přece jen lépe umřít doma, než trpěti někde v cizině. Přesto však si nebyl jist, zda bude míti tolik sil, aby své rozhodnutí splnil, neboť se ho zmocňoval nevýslovný děs při myšlence na urážky, ústrky a posměch, kterého nevyhnutelně očekávaly, zůstane-li zde . . . Všichni známí ho přemlouvali, aby odejel, ujišťující, že bolševici zase brzy odejdou a že je jeho povinností šetřit svůj život, protože ho bude potom jeho rodný kraj tím více potřebovat.

Bránil se tomu umíněně, ale když už z N. odejeli všichni, kdož měli možnost odejet, když přišla zpráva, že bolševici se zmocnili i nádraží, vzdáleného od N. asi 40 verst, pocítil náhle, že by bylo nad jeho síly snášet bolševické jho a tím více dobrovolně je tu očekávat. Rozkázal zapráhnout koně

a vydal se odlehlými cestami na Poltavsko, neboť vlaky už jezdily málo a velmi nespolehlivě, často bylo slyšet o krádežích a vraždách a mimo to měl s sebou málo peněz, jelikož nebyl připraven k odjezdu a neopatřil si je.

Naděje v brzký návrat mu dodávala síly. Z Poltavy musel utíkat dále. Asi rok prožil na Krymu a konečně byl nucen odejet s evakuací za hranice — do Cařihradu, Sofie, Bělehradu.

Začal těžký emigrantský život. Peněz neměl, výdělek bylo možno nalézt jen zřídka, a to velmi skrovný. Jedl málo, střežil se snísti zbytečné sousto, chodil otrhaný. Přesto však býval nucen přijati někdy podporu od některého dobročinného spolku, nebo dokonce i od známých. Bylo to nesmírně hořké a trapné . . . Těžce ho hnětla i nečinnost, k níž byl odsouzen. Byl zvyklý se neustále něčím obírat a stýskalo se mu bez práce. Byl uvyklý i všeobecné vážnosti a úctě, které tu teď postrádal. Přiváděly ho do zoufalství myšlenky, jež rušily ticho jeho chudé světničky. Kdysi se k němu neodvažovaly, neměl na ně času pro samou práci a neustálý styk s lidmi, kteří k němu přicházeli ve veřejných i osobních záležitostech. Ted' už je nemohlo zadržet nic. Osamělost, vědomí, že ho zde, v emigraci, nikdo nepotřebuje, že je tu zbytečný a doma že byla jeho celoživotní práce odsouzena jako škodlivá činnost, vědomí, že dny jeho života míjejí bez cíle a přátelského tepla mu leželo na srdci jako balvan a tížilo mu mozek. Naděje na změnu a brzký návrat byly stále menší a menší. Zhoršilo se mu zdraví, srdce zesláblo, bilo velmi nepravidelně a někdy cítil takovou ostrou bolest, jako by mu někdo to srdce krájel a ono se chvělo a bušilo pak tak mocně, jako by se mělo rozskočiti . . . Často nemohl vydechnouti a míval pocit, že se dusí.

Nemoc se stále zhoršovala. V pátém roce emigrace byl Alexandr Ivanovyč už tak sláb, že by byl býval nemohl pracovati i kdyby byl práci měl. Fysické utrpení se den ode dne zvětšovalo. Záchvaty teď přicházely i několikrát za den a byly nesnesitelné. A když se bolest utišila, přepadaly ho myšlenky na minulost. Vzpomínal a posuzoval svoji bývalou činnost a hledal v ní chyby, ale nemohl žádné nalézt. Ledaže se dopustil chyby tím, že nepozoroval, jak se mezi lidem rodily a rostly bolševické nálady a že jim nedovedl čeliti. Ale to je přece společná vina všech, on sám by byl stejně ničeho nesvedl . . .

Často se stává, že v smutné osamělosti vyvstává před člověkem nejčastěji nějaký dojem z minulosti a vyvolává zvláště zářivou vzpomínku na okolnosti a lidi, kteří ten dojem kdysi vyvolali a s tím i určitý pocit, často ostřejší než všechny dojmy běžných událostí. Tak i Alexandr Ivanovyč si teď velice často vzpomínal na své poslední setkání s Momutem a umíněný a rozhodný Momut stál před jeho očima tak jasně, jako by byl přítomen.

Za vzpomínkami se sunuly myšlenky: Prokop Hryhorovyč, to je jeden z těch, myslel si Alexandr Ivanovyč, kteří nás měli zastoupiti, kteří poznenáhlu zaujímalí naše místa a sami v sobě vypracovali zdatnost k tomu. Půda velkostatkářů přešla už z větší části do jejich rukou . . . Je chtěli také vyhubiti, právě jako nás. Kdyby se však i utvářilo všechno tak, že by pozemky přišly do rukou nových, náhodných vlastníků, nebudou to už naši páni, nýbrž obchodníci a zejména cizinci. Ale vyhubit kulaky se přece jen nikdy nikomu nepodaří, neboť jsou silnější než my, ač nevím, jsou-li také lepší? Je snadné vyvraždit i desítky tisíc kulaků, ale na jejich místo přijdou noví: někteří z těch, kteří se obohatili na účet prvých, ale vět-

šinou jiní, umínění a pracovití lidé, kteří vynaloží všechnu svou energii a schopnost, aby si vybudovali lepší postavení než má většina lidí a zdá se, že tito noví kulaci budou horší, než byli staří. Marné jsou veškeré námahy — zdolat kulaka. Vždyť kulak vyrůstá ze samé lidské přirozenosti a začne vymírat snad teprve tehdy, až ho přivábí městský život a spoutá psychiku vesničanů, až tito začnou opouštět sídla a hospodářství, zděděná po předcích k vůli městskému rozptýlení a zábavám, jako se to kdysi dělo v Římě a jako se děje dnes ve Francii . . . Pak se opět vrátí doby latifundii, protože by lidstvo nemělo bez nich chléb . . V oboru civilního práva všechna lidská úsilí uspořádati ekonomický řád podle nějakého určitého, vyměřeného plánu, třeba i toho nejvábivějšího, přináší toliko neštěstí a ruinu, a to nejen tomu, proti komu jsou namířeny, ale i tomu, v čí prospěch mají býti uskutečněny. V poměru lidí mají určitý význam pouze ty změny, které vyrůstají organicky a drobných změn v poměru člověka k člověku . . .

Takové a podobné myšlenky se vynořovaly a zase mizely, opět se vracely, střídaly jedna druhou, naplňující Alexandra Ivanovyče beznadějí a smutkem. Zbytečně byl utracen jeho život. Nikomu to neprospělo, naopak, lidská společnost tím utrpěla nemalou ztrátu. Jeho práce byla zničena, neboť přišel slepý kataklizmus . . . Zdálo by se, že ten kataklismus stvořili lidé vědomě pro idee a v jejich světle, ale ty idee byly slepé, zrovna jako přírodní živly, které způsobují výbuchy sopek nebo zemětřesení . . .

Po dlouhé době takového přemýšlení se myšlenky opět vracely k podrobnostem ojedinelých událostí a znovu vzpomínal na Prokopa Hryhorovyče. Co se s ním stalo? Kde je asi teď? Zda ještě žije? A pročítaje emigrantské noviny,

Alexandr Ivanovyč hledal stále jméno Prokopa Hryhorovyče a se strachem očekával zprávu o něm.

Někdy četl zprávy o různých selských vzbouřeních na Poltavsku a o tak bolševiky zvané „bandě“, ale byla tu řeč jen o lidech docela neznámých. Alexandr Ivanovyč se snažil poznati podle různých maličností a podrobností, neskrývá-li se za některým z těchto cizích jmen Prokop Hryhorovyč, ale krátké novinové zprávy tomu nenasvědčovaly. Až jednou v létě roku 1924 našel v novinách následující zprávu:

„V N-ském okrese na Poltavsku bolševici obstoupili a porazili tak zvanou „bandu“ Puhače, která po dobu několika let rozbíjela všude na Poltavsku sovětské úřady a vraždila komunisty i sovětské úředníky. Jejich vůdce byl v bitce raněn a zajat. Vyšlo najevo, že to není Puhač, nýbrž kulak z vesnice Mamajivky — Momut. Byl odsouzen k nejtěžšímu trestu a rozsudek neprodleně vykonán.”

Když Alexandr Ivanovyč přečetl tuto zprávu, rozšířily se mu oči, staly se velkými a ulekanými. Pak náhle pohasly, zvlhly a několik slz se skutálelo na noviny, jež mu spadly do klína . . . Pak ho napadla divná myšlenka: i můj konec je už asi blízko, vždyť naše osudy jsou jaksi spjaty . . .

Minuly čtyři měsíce. Byl pozdní podzim. Na nebi se válely černé mraky a studený dešť bubnoval na okno . . . Alexandr Ivanovyč byl v lékárně, kde mu, vzhledem k jeho někdejší veřejné působnosti, vymohli zvláštní pokojík. Byl už tak sláb, že se stěží pohyboval. Při sebe menším pohybu ho schvátla hrozná bolest v srdci, které mu už docela vypovídalo službu . . .

Jednoho dne seděl v křesle, obložený peřinami. Palčivá bolest v srdci a těžká nálada ho tísnily dvojnásobnou tíží . . . Chtěl vstáti a usadit se pak pohodlněji, opřel se

rukama o opěradla, ale sotva se pohnul, bodlo ho v srdci s takovou prudkostí, že pozbyl vědomí a svezl se k zemi. V posledním okamžiku se mu zdálo, že v mlze, jež mu zastírala hlavu a oči, vidí známou postavu a znovu slyší známá slova: „Tak jste nám, Alexandře Ivanovyči, tentokráte nic neporadil.”

A náhle zmizelo všechno ve tmě . . .

*

Vesnice Zorivka byla velká, měla kolem tří tisíc obyvatel a byla jednou z nejstarších vesnic na Poltavsku. V kostele měli ještě staré, kozácké ikony. Boží Matka v nebi a kozáci v kozáckých krojích se k ní modlí a slova jejich modlitby jsou napsána od kozáckých úst až k Matce Boží. Mladá žena v čepci a živůtku přede a pod ní dole je napsáno: „Eva snědla v ráji toliko jedno jablko, teď musí sedět a příst na hřebeně nit.“

V Zorivce usídlili se lidé už tehdy, kdy tu ještě bývalo velmi neklidno a přicházeli sem nepřátelé ze stepi. Usídlili se tu proto, že hledali bezpečný úkryt. Vesnice je rozložena na vysokém návrší a se tří stran ji obtéká Oržice. Je to malá říčka, někde pomalu plyne, v jiných místech docela zaniká, je zarostlá rákosím, místy se utvořilo husté bahno. Rybáři říkají: „Oržice nese vodu Sule, Sula ji podává Dněpru.“ Její údolí je široké asi dvě, tři versty a kolem Zorivky v tom údolí roste rákosí, prostírají se jako moře neproniknutelné bažiny, jílové nánosy a kamení a tu a tam jsou rozházeny ostrovy, porostlé hustým lesem. Jeden z nich se jmenuje „poloveckým“ a proč, to nikdo neví. Kdo nezná skryté pěšinky, těžko by se dostal přes všechny ty překážky, ale schovati se zde, ukrýti se před někým, bylo velmi snadné.

Vyprávěl starý děd Stukalo: „Dávno je tomu. Kdysi přišel do této krajiny kozák Zora, hledaje příhodné místo, kde by se mohl usídliti. Uviděl takové místo na druhé straně strže a šel tam, když vtom před ním vyskočil zajíc a utíkal. — Tady se nemohu usídliti, odsud bychom brzy museli utíkat, pomyslel si a přišel sem — uviděl kachnu sedící na vejcích. — Je-li tomu tak, usídlíme se tady. A tak vznikla Zorivka.

Za hetmanů byla Zorivka nějakou dobu dokonce setnickým městem, ale setninu brzy přeložili do jiné vesnice, protože Zorivka byla v místě příliš hluchém a příliš odevšad vzdálena a tak se stalo, že vesnice zůstala přece jen vesnicí.”

Její obyvatelé jsou většinou kozáci, ale bylo i několik vesničanů, několik pánů, všichni drobní, jen jeden poněkud zámožnější. Tento zámožný panský rod byl kdysi i velmi bohatým, ale už otec starého pána neměl rád hospodářství a stále jen četl v nábožných knihách. Jednou ležel na pohovce a četl; na dvoře bylo pochmurno, mraky a vítr, Bůh ví, co se tam dělo. Utišilo se pak trochu a přišel správce. „Neštěstí,” povídá, „vítr zbořil jeden chlív a všechny ovce se zadusily, alespoň tisíc.”

„Bůh dal, Bůh vzal,” to bylo vše, co na to řekl, obrátil se na druhou stranu a znovu četl, nevšímaje si ho více a neuděliv mu žádného rozkazu. On i jeho žena umřeli mládi, zůstal po nich malý syn, kterého dali do škol až do Petrohradu, kde se o něho „starali” poručníci. Přijel se mladý pán podívat domů teprve, když skončil svá studia. Právě v tu dobu byla dána sedlákům svoboda, bylo zrušeno nevolnictví. Mladý pán se doma dlouho nezdržel, rozdal sedlákům půdu, ale ne tak, jako všude, dával jim až po deseti desjatín a výkupné daroval obci na školu. Pak odejel a znovu

se učil, až se z něho stal profesor. Domů se vracel vždy jen v létě na dva měsíce a stále jen četl knihy a s lidmi si také rád pohovořil, mluvil o pravdě a o svobodě, o zákonech a pořádcích v cizích zemích . . . Lidé pozorovali, že nedomluví nikdy do konce, že se nevysloví úplně, ale stále jen dělá narážky na to, že by se dal život lépe uspořádati, než v naší zemi.

V té době se obyvatelé Zorivky málo zajímali o názory profesora. Zajímalo je to, dokud ho poslouchali, ale potom, i když si něco z toho, co řekl, zapamatovali, bylo to jen velmi povrchně a nemělo to nic společného s ostatními myšlenkami. Jen několik lidí ho začínalo chápat a ti k němu s radostí docházeli ve sváteční dny.

Avšak profesor pro ně zůstal i přes to něčím cizím a pohlíželi na něho spíše jako na pána, než jako na profesora. Vesničané říkali, že je jim cizí, že se mu nemohou v ničem rovnat. Měl příliš vysoké vzdělání v porovnání s nimi a mimovolně s nimi mluvil tak, jako mluví dospělí s malými dětmi. Rovněž tak působil rozdíl života a myšlení. Byla to jako dvě velmi vzdálená stadia vývoje a kultury, jedno nové z posledních dob, druhé, zděděné po předcích, které se zachovalo z dávných časů. Neměli nic společného, ani zvyky, ani způsob života a myšlení a tyto rozdíly pociťovali zvláště vesničané. Překvapovaly je, ba dokonce je rozčilovaly, neboť nebyli zvyklí vidět někoho, kdo se jim nepodobal a nebyli schopni pochopit nezvyklé.

Nepomohlo ani to, že profesorova usedlost nebyla velká, že ji postupoval sedlákům, že nežil v přepychu a utrácel peníze nejvíce za knihy . . . Všechno to se zdálo sedlákům nepochopitelné, právě jako to, že seděl skoro do úsvitu nad svými knihami, že zbytečně v noci svítil, a vstával, když už byl čas k obědu, že se postil, často se myl atd.

Za několik let se dověděli, že byl profesor vypovězen. Od té doby bylo o něm málo slyšet, jen občas přijížděl jeho důvěrník a prodával jeho pozemky kus po kuse, protože pánovi, který asi neměl ve vyhnanství žádného výdělku, nestačil výtěžek z nájemného. Po osmi letech, když byl profesor konečně propuštěn na svobodu, zůstalo mu z jeho jmění všeho všudy jen asi pět set desjatin.

Profesor zemřel v roce 1905, zanedlouho po tom, kdy byla vyhlášena první ruská konstituce, umřel zklamán lidem, ztrativ v něho víru, neboť ho těžce urazilo to, jak si počínali v době první revoluce sedláci a dělníci. Nevěřil ani v lepší budoucnost své země. Když k němu v den vyhlášení konstituce vešel ráno jeho přítel, aby mu při té příležitosti gratuloval, odpověděl mu podrážděně, neznaje ještě ani textu konstituce: „A přece jen budou lid zase bít, jako ho bili až dosud.”

Zůstala po něm dcera-jedináček už provdaná. Ta prodala statek, ponechavši si pouze dvůr a malý kousek pole.

Od té doby už nebylo v Zorivce velkých statků, protože všechno zakoupili vesničané po větších či menších kusech: zůstaly tři menší statky. Když páni statkáři prodávali své majetky, bohatli a kupovali jejich pozemky někteří venkované a hlavně kozáci a tak bylo v Zorivce a ve dvorech vedle ní, asi kolem sta zámožných kozáků a venkovanů, ostatní byli tak prostřední hospodáři a byli někteří dokonce i s velmi malými pozemky. K nim patřila i rodina Porubajkotů. Pocházeli z nevolníků jednoho zorivského polopána a půdu nedostali žádnou, jen malý grunt a na něm chudou chalupu; ale měli tím větší požadavky, byli by rádi dobře jedli, slušně se oblékali a trápila je nesplnitelná touha mít vlastní hospodářství, půdu, dobytek. Nejstaršího Porubajkotova syna Opanosa šířal od dětství nevý-

slovný smutek, když viděl, jak sousedé jdou na svá pole a jak tam pracují. Proč jiní mají hospodářství a oni ne? Proč jiní mají půdu a oni ne? Tak mu nějak připadalo, že tito lidé mají své místo na světě, ale on že je nemá, zdálo se mu, že žijí za tím svým polem jako za mocnou stěnou. Když nechtějí, nepotřebují nikoho, žijí z toho, co jim poskytne jejich půda. A kam se poděje on, nezjedná-li si ho nikdo na práci?

I starý Porubajkit prožil celý svůj život v cizích službách a děti jeho od nejútlejšího věku sloužily v různých dvorech. Kdysi starý ještě doufal: děti vyrostou, budou si vydělávat, uleví se nám . . . Ale kdež, děti otci vůbec nepomáhají, naopak, ještě z něho táhnou.

V Zorivce není velkých statků, ale asi tak sedm verst od Zorivky, za řekou Netečou, v širokých stepích, které se prostíraly kolem jako velký ubrus, byl velký statek, v němž hospodařil sám pán. Do tohoto statku byli přijati v roce 1905 tři nejstarší synové Porubajkitovi za dělníky.

Tohoto podzimu i v zimě před tím přijížděli do vesnice, kde se nalézal ten statek, i do Zorivky, řečníci jeden za druhým, zastavili se vždy ve škole u učitele, svolávali hochy a poučovali je. Nejvíce a ze všech hochů nejraději je poslouchal a příkláněl se k nim Opanas. Ne, že by příliš hloubal o tom, co od nich slyšel, stačilo mu to, že jsou proti pánům a že jim chtějí vzít půdu . . . , jemu záleželo jen na tom, aby se zbavil pánů a opatřil si kousek půdy a kde ji vzít, ne-li u pánů. Opanas měl vztek na pány. Nenáviděl je za to, že se zmocnili půdy a ožebračili je, chudý lid.

„Kdybych měl jen malý kousek půdy, už by se mi dobře

žilo," myslil si. „Možná, že bych si časem i kousek prikoupil, abych se měl lépe. Každý přece nechce a každý také nedovede pracovat na poli . . ."

A Opanas pomáhal se zápalem agitátorům, přinášel z města jejich proklamace, kde se dalo je podstrčil, jiným je rozdával prostě otevřeně, hochy poučoval a zval je do spolku . . . Sešlo se jich sedm, všichni většinou z vesnice, kde byl řečený statek.

Opanas byl už starší, bylo mu přes 25 let a měl už vojnu odbytou. Přesto se však neženil, vždyť by ani neměl kam ženu uvést.

Byl plný, zavalitý, neobyčejně silný, ale jaksi nesouměrný. Široká ramena, záda poněkud ohnutá, krátký krk, mohutné svaly, žilovaté ruce, krátké, mohutné a silné nohy jako sloupy. Vypadal jako nějaký dubový pařez, který byl v lese ponechán proto, že nikdo neměl tolik sil, aby ho rozštípal a tak tam stál odřený a zčernalý deštěm, větrem a sněhem. Jeho hranatá hlava vypadala hrubě, jako by byla vytesána jen dvěma, třemi údery sekyry. Tváří byl velmi snědých, až do černa, vlasy černé jako smůla padaly v nepořádku na malé, úzké čelo, malé, jako uhel černé oči se svítily jako opravdu žhavý uhel a tlustý jako brambora nos jako by byl vrostl do tlustých, širokých tváří.

Agitátoři rozkázali: musí se působit tak, aby byl život pánů na vesnicích docela nemožný . . . a Opanasův kroužek se rozhodl, že požádá řečníka o radu. Když skončil přednášku a připravoval se k odchodu, zavolal ho Opanas stranou a otázal se ho:

„Co byste tomu řekl, kdybychom pánovi zapálili slámu?"

„Oho," bylo vše, co řekl.

Zapálili hoši jeden stoh a za týden měli chuť zapálit jiný. Shořely pánovi plevy, tři stohy slámy, šest stohů

sena a všechny stohy byly daleko jeden od druhého ve stepi. Velkou škodu z toho neměl, protože to měl pojištěno, ale bylo jaksi strašno žít tu v těch požárech, když člověk stále čeká, kde teď začne co hořet.

Jednou přinutili chlapce, který nepatřil do jejich kroužku, aby zapálil stoh. Bylo to nutné, protože on je přistihl při skutku i báli se jeho svědectví. Dlouho se bránil, ale přinutili ho k tomu, protože miloval Opanasovu sestru. Sami se pak zpovzdálí dívali, jak zapaluje. Plakal potom, trápil se, protože mu svědomí činilo výčitky.

Nejprve zapalovali jen proto, aby to shořelo, potom je popudilo, že pán přes to ze statku neodjíždí a rozhodli se, že, až jednou v noci pán vyběhne, aby se podíval zblízka na požár, se ho zmocní a zabijí ho. Ale pán ani jednou nevyšel. Umínili si tedy, že ho vylákají do jeho vlastní zahrady, chodili tam, jako by patřila jim, trhali ovoce, ulačovali větve; pán přestal chodit i do zahrady, bylo tehdy všude tak neklidno, neodvážil se.

Zámožné sedláky znepokojovali méně, ale těm, kteří žili sami mimo vesnici ve dvorech, nedávali rovněž pokoje. U starého Rožka (dětí neměli, byl jen on a bába) chodívali často pod okny a kdoví, proč k němu vlastně nepřišli a nezabili ho, ale z komory si často něco odnesli. Rožko potom dlouho vzpomínal na „ta leta“ a nadával. Přišli také k Šapovalenkovi, chtěli mu ničit majetek, ale podařilo se mu nějakým způsobem je uprosit, takže odešli. U Nechvo-roščanského pokosili v noci lán zelené pšenice, prostě tak z rozmaru nebo ze vzteku, že mu profesor pronajal pozemek, jež dříve najímali sedláci, kteří za něj však nesprávně platili, takže to profesora omrzelo.

Bylo tu velmi neklidno, všichni se báli, ale přece tu zůstali, jen pán odejel na zimu do města. Příručí a hlídači

chodili přestraseni, někteří i vystoupili z pánových služeb, aby byli dále od hříchu, starý hlídač Semen padl dokonce před pánem na kolena a prosil, aby ho propustil. A kdo ve statku zůstal, bál se v noci vyjít přes práh. Opanasovi soudruzi se měli dobře; ukradli pluh, odvedli si živé roční prase, Bůh ví, kam zmizelo . . . Jistě že nemlčelo, ale oni si ho vedli přes dvůr, jako by patřilo jim. Hoši teď mívali často i kořalku i dobře se najedli . . .

Na jaře hoši vytloukli okna, vlezli do pokojů, vypáchili všechny zámky, odnesli si mnoho cenných věcí, snesli nábytek do velkého sálu, složili jej na hromadu a zapálili, ale požár nevypukl, někdo to zpozoroval, vzbouřil vesnici, uhasili to.

To byl však poslední skutek Opanasovy společnosti, v zemi počalo býti klidněji a úřady začaly dělat pořádek. Kdyby byli spálili jen ještě nějaký stoh, byl by si toho asi nikdo nepovšiml, ale když už provedli vloupání do bytu a chtěli zapálit dům, zneklidnilo to konečně i úřady a úředníci přijeli, aby to vyšetřili. Našli některé stopy. Na jaře zatkli tři, chtěli zatknouti i čtvrtého, Opanasa, ale utekl jim. Proto zatkli jeho dva bratry, ačkoliv ze zcela jiné příčiny. Tehdy bylo pozavíráno mnoho lidí, byli nacpáni ve vězeních, jako slanečci v sudě. Roznemohli se tam mnozí, umřeli tam i oba Opanasovi bratři.

Na jaře i v létě se Opanas toulal po okolí, mléko, sádlo i chléb si nakradl u lidí. Když mohla, přinášela mu matka nepozorovaně na smluvené místo něco k snědku. Někdy v noci zaklepal Opanas tichounce na okno a tázal se: „Hledají mě?“ — hledají . . . Zásobí se potravinami na celý týden a spěchá zase do svého úkrytu.

Nastal podzim, studené noci, deště, vlhko, obilí bylo zkosené a sklizené, nebylo se kde schovat než na ostrovech

a v lesním houští, ale tam bylo vlhko. Opanas se chvěl zimou a bývaly noci, kdy ani na okamžik oka nezamhouřil.

Jednou, koncem října, kdy bylo už velice chladno, se šel Nechvoroščanskýj podívat na své vzdálené pole. Chtěl se přesvědčit, zda syn s dělníkem je do večera doorá. Časně ráno je tam vypravil s rozkazem, aby se domů nevraceli, dokud je nedoorají. Toto pole bylo vzdálené od vesnice asi tři versty.

Schylovalo se k večeru, krajinu zastírala chladná, hustá mlha, z půlnoci vanul sice slabý, ale ostrý vítr. Celé nebe bylo pošpiněno šedými, jednobarevnými mraky. Nechvoroščanskýj uviděl, že pole přece jen nedoorou, zůstane toho málo, ale přece něco zůstane. Byl velmi mrzut. Byla už úplná tma a Nechvoroščanskýj, pohlédnuv několikráte na pole a nedoorané pásmo, rozkázal hochům, aby jeli domů. Pluh vezli cestou a Nechvoroščanskýj šel přímo přes pole. Sotva sešel do údolí, když tu se před ním objevila za keřem jakási mohutná postava. Málem že neomdlel, když poznal ve tmě Opanasa.

„Celý jsem se trásl,” přiznával se Nechvoroščanskýj, „a on ke mně přistoupil, tak byl ubohý, tak naříkal, snad měl i slzy v očích.” „Co mám dělat na božím světě,” řekl, „žítí takto déle už nemám sil, mám hlad, je mi zima, jsem celý promoklý, žiji ve stálém strachu, něco mě žere, jako rez železo. Déle už nemohu.”

„Podíval jsem se na něho. Jaký byl kdysi a co je z něho dnes, chvěje se, pláče. Dokonce jsem zapomněl na to, že jsem k vůli němu tolik nocí nespál. Bylo mi ho líto. Povídám mu: ‚Pojď ke mně, ohřeješ se, odpočineš si, nakrmím tě.‘ A při tom si myslím: ‚Je lépe býti s takovými lidmi za dobře . . .‘ A nahlas pokračuji: ‚Jsi tak přestrašený, že ani nevíš, co děláš. Proč tu vlastně sedíš, na co čekáš? Bude

brzy zima, kam se ukryješ? Měl bys na nějaký čas někam odejít.' A sám u sebe si myslím: Kéž bychom se tě zbavili! Kéž bys odešel z našeho kraje co nejdále . . .'"

A Opanas naříká: „S čím mám odejít? Jak mám odejít? Nemám ani peněz, ani pasu.”

„Jsi špatný zloděj,” řekl jsem mu vyčítavě, „tolikrát sis věděl rady, tolik věcí i peněz sis dovedl vždy opatřiti, ale všechno je pryč, jako by se to bylo proselo sítem, nic sis neschoval, ani pas sis neopatřil, nemyslel jsi, že mohou nastat i horší časy. Ale nedá se nic dělat, nemáš-li nic, musíš jít i tak, s prázdnýma rukama. Vyděláš si něco cestou. Ale raději už více nekrad', mohli by tě vrátit ještě z cesty. Byla by to tvoje zkáza. A o pas se zatím nestarej; snad ho někde dostaneš lstí, snad ho prostě u někoho koupíš. Což je vás málo, kteří už dávno bloudili, i teď bloudí a ukrývají se před světem, jako ty . . .?"

„Ale kam mám jít, strýčku?" otázal se.

„Samo sebou se rozumí, že si musíš jít hledat práci někam do dolů. Nebo jdi k Černému moři, nebo na Donsko, nebo na Kavkaz. Také bys mohl jít do Besarabie k ústí Dunaje.”

Pláče: „To už, strýčku, nikdy neuvidím svou rodnou zem.”

„Proč?" pravím. „Až se tu na všechno zapomene, můžeš se sem tak za dva roky podívat a snad tu budeš moci i zůstat.” Uklidňoval jsem ho a myslel jsem si při tom: „Kéž by tě tu nikdy víc ani čert už nespátril . . .” Ale mé proctví se vyplnilo — vrátil se.

Když přišli domů, Nechvoroščanskyj požádal Opanasa, aby počkal chvíli v zahrádce. Sám vešel do domu, pozavíral a zavěsil okna a teprve potom zavolal Opanasa, zamkl se s ním ve světnici a pohostil ho. „A teď,” řekl mu, „jdi

spát. Můžeš přenocovat buď na půdě, kde se zahrabeš do sena a kde ti bude teplo, nebo do chléva, kde si můžeš lehnout do jeslí. Tady tě nemohu nechat, protože odtamtud bys mohl snadněji utéci v případě, kdyby tě byl někdo zahlédl a přišli tě sem hledat a já bych se mohl vymluvit, že jsem ani nevěděl, jak ses sem dostal. Jenom dej pozor, abys nezapálil, nekuř mi tam ani fajfku, ani cigarety, až budeš chtít kouřit, vyjdi raději ven.

Rozešli se, ale ani Nechvoroščanskýj, ani Opanas nezamhouřil té noci ani oka; Nechvoroščanskýj se stále díval z okna, jestli dosud nikde nehoří, jestli mu Opanas nezapálil, a Opanas naslouchal, zda pro něho už nejdou, jestli Nechvoroščanskýj o něm nepodal zprávu úřadům.

Ale přesto poprosil ráno Nechvoroščanského, aby mu dovolil přespat u něho ještě jednu noc. Co měl dělat, souhlasil. Teprve potom se s ním Opanas rozloučil a odešel. Zašel jen na chvílku k otci a matce a od té doby o něm celých dvanáct let nikdo neslyšel; nevrátil se domů ani za cara, ani za rady, ani za hetmana; nepřišel ani s bolševiky, když přišli po prvé, ale když přišli po druhé, přišel s nimi i on. Vypravoval známým, že za těch dvanáct let všelicos zkusil; i v dolech pracoval i rybářem byl i námořníkem, ale kdoví, bylo-li to všechno vskutku pravda . . . ?

Přišel Opanas s rudým vojskem, ale zařídil si to tak, že už s ním dále nešel, ubytoval se v profesorových pokojích, obýval jich sám šest, přivlastnil si park i zelinářskou zahradu a nikoho tam nevpouštěl. Mnozí mu to měli za zlé, každý by byl chtěl kousek, protože zahrada byla dobrá, ale Opanas jim říkal: „Proč jste si to nevzali dříve, dokud jsem tu ještě nebyl? Ted’ jsem si to vzal já, je to tedy moje, jistě dostanu těch šest desjatin, které zahrada zabírá. Komisař bude dělit půdu, požádejte ho, možná, že vám dá

i kus zahrady, ale takhle to nejde, abychom jeden druhému brali jeho pozemek, tak by nikdo nic nezasel, a komunistická vláda by tím utrpěla škodu.”

Lidé ho poslouchali, nu, snad má se stanoviska bolševiků pravdu, rozhodli se, že počkají na komisaře. Ať si toho tedy tento rok užije. Nezlobili se na Opanasa, vždyť je to všechno holota a Opanas je přece jenom jejich člověk.

A Opanas, jako kdysi, nadává s tou holotou na cara, na pány, na staré pořádky, vychvaluje nové, ale všechno jen tak, povrchně a nikomu ze zorivců neubližuje, nebrojí proti nim.

Nikdo toho ani nepozoruje: chudí jej považují za svého, bohatí se ho bojí a mají se před ním na pozoru, litujíce, že ho sem musel zrovna čert přinést. Ale ve skutečnosti se Opanas počal od bolševiků brzy odvracet. Šel s nimi jedenkrát k pánovi, vzít mu jeho pozemky a chtěl, aby dostal tolik, jako všichni. Bylo mu jedno, jakým způsobem to bolševici zařídí, nehloubal o tom příliš. Když se však jednou za války setkal s tlustým boháčem s americkými penězi a když jednou v Charkově uzmul jakési dámě drahý náhrdelník a náušnice a pochopil, že by si teď mohl koupiti nejen nějakých šest až sedm desjatin, ale více, než sto, přestal se mu líbit bolševický program a šel-li dosud s nimi, bylo to jen proto, že neměl kam jíti a také proto, že se bál, aby nebyl trestán, zvítězí-li nad nimi někdo jiný . . .

*

Demyd Mechtodovyč Nechvoroščanskýj byl sedlák zámožný, který se sám všeho domohl. Měl 75 desjatin. Ani kozáků nebylo v Zorivce mnoho, kteří by ho předstihli bohatstvím, pouze dva či tři měli více půdy, ale ta byla zdě-

děna po předcích, kdežto Demyd Mechtodovyč si ji sám dobyl, a kdyby nebylo revoluce a Bůh mu dal zdraví, kdoví, jak by se byl ještě nezmohl? Ale teď je po všem.

Dokud nepřišli bolševici po druhé, měl Demyd Mechtodovyč přece ještě naději, že zachrání svůj majetek, ale teď už nemá ani naděje, zničili ho úplně. Když přišli bolševici, lidé si ihned rozebrali dosud nezasetou panskou a kulackou půdu. Nechali mu jen dvůr a jako pro smích sedm desjatin země, ale té nejhorší. Dobytek mu také vzali, jen několik kusů mu zachránili dobří lidé, kteří si ho vzali k sobě, jako by byl jejich. Ale byla ještě otázka, jestli mu to vrátí.

Demydovi bylo asi šest let, když bylo zrušeno nevolnictví a ani jeho otec se nemíval zle, protože jeho vrchnost — otec profesorův i sám profesor byli dobří — a profesor se v Zorivce málo zdržoval.

Rod Demydova otce nebyl zámožný, ale také ne chudý. Starý Mechtod byl člověk starých názorů, s příslušníky rodiny zacházel přísně, nemazlil se s nimi a nic jim nedovoloval, žádal od ženy a dětí, aby nelenily, ale pilně pracovaly, třebaže sám nepracoval stále stejně: někdy pracoval mnoho, s umíněností, někdy nedělal skorem nic a rád se napil. Ale říkal: „Já jsem si už své odpracoval a dožívám svůj život, kdežto vy máte ještě život před sebou, ještě tolik let budete žít a musíte pamatovat na budoucnost.” Demyda někdy bil, bil ho surově a nedíval se ani kam dopadne rána. Dopadla často těžce i na hlavu. Jednou to uviděl profesor a domlouval mu: „Když ho bijete, nebijte ho alespoň do hlavy, což chcete, aby byl přiblblý? Jak by potom vydělával?” Od té doby ho bil poněkud opatrněji.

Mechtod měl dva syny, měl i dcery. Dcery se záhy provdaly, mladší syn byl ještě malý a otec si ho méně všímal, takže otcova poučení se dostávalo výhradně Demydovi.

Byla na něm také znáti ta výchova. Mimo to byl po matce, která byla za mlada do práce jako „oheň“ a tak pracoval pilně, až se domohl svého, zveleboval své hospodářství, ale nespokojil se jen tím, chodil na práci i k cizím a vykonával i tu nejtěžší, aby si více vydělal.

S počátku nikdo nepozoroval, že Demyd rychle bohatne, koupil si jednu desjatinu, po druhé dvě, měl trochu více dobytka než ostatní sedláci, míval peníze, ale pracoval jako ostatní, ba ještě více. A když správce začal prodávat panskou půdu, tu máš, Demyd koupil najednou celých 25 desjatin. Pak se jaksi odcizil svým lidem. Na oko zůstalo všechno při starém, dělal všechno jako ostatní, pracoval jako oni, všechno bylo jako dříve, ale kdopak by se k němu mohl rovnat, když měl pozemek v rozloze asi čtyřiceti desjatin? Odedávna ho měli za člověka moudrého a teď si ho začali vážit ještě více. Poznenáhlu se stal z Demyda Demyd Mechtodovyč a jen nejstarší dědové mu dosud nepřestali tykat.

Minulo ještě několik let. Demyd Mechtodovyč koupil ještě 15 desjatin, pak ještě 25, koupil parní mlátičku a pomalu nechával práce, udílel jen rozkazy a dohlížel na práci dělníků i na syna.

„Proč bych pracoval sám? Copak mě nemá kdo zastat?“ urazil se, když se ho kdysi profesor otázel, zda jezdí sám na novém žacím stroji. „Jsem už stár,“ dodal, když našel vhodné vysvětlení.

Maje už 75 desjatin, Demyd Mechtodovyč na nich nepracoval sám. Pomáhal jen síti na lepších polích, horší pole dával lidem za odpracování s přídavkem trochy naturalíí. Zařídil si to tak, aby měl dlužníky po celý rok vždy, když je toho v hospodářství třeba. Stravovali se společně s ním, jedli s ním u jednoho stolu, to co on, vždy je i po-

hostil. Ale museli také mnoho pracovat, pracovali pod jeho dozorem, podle rozkazů jeho syna, který sám usedl na žací stroj a popoháněl koně; mezi sekáči stával poslední v řadě, pobízející kosou všechny před sebou k rychlejší práci; u mlátičky stál hned za strojníkem a dával pozor, aby stroj neběžel na prázdno.

Ještě těsně před vypuknutím revoluce, jeho sousedé, všichni ti, jejichž otcové patřili kdysi jedinému pánu, přicházeli k Demydu Mechtodovyčovi zvlášť, nebo i po několika najednou vždy, když potřebovali radu buď soukromou, nebo týkající se obecních záležitostí. Nestranil se lidí, každou neděli byl jeho dům vždy plný hostů. Nebyl skoupý, ochotně pohostil všechny chlebem a nějakým zákuskem, nu, a kořalku si už přinášeli s sebou sami. Tak to bylo ode dávna zařízeno. „Při povídání se to dobře pije a vypít s lidmi je vždy užitečné.“ říkával Demyd Mechtodovyč. „I lidem je příjemné, když se jich člověk nestraní i všechno, co se kde děje mezi lidmi se člověk při kořalce doví . . . Jestli někdo někomu udělal nějakou nepříjemnost, nebo mu něco ukradl i to se vysvětlí. Žiješ-li s lidmi v přátelství a dobré shodě, vzejde z toho jenom prospěch v každém případě, ať se to týče soukromého nebo veřejného života.“

Jenže měl Demyd Mechtodovyč jeden velmi špatný zvyk, rád se lidem posmíval a vždy si někoho vzal na mušku. Dělal to velmi chytře: hostí hosta, až se tento opije a pak do něho „reje“. Říkávali mu často, že to není správné jednání, ale on se tomu ještě divil. „Proč? K čemu jsou tedy hlupáci, když se jim člověk nesmí ani vysmát?“

Škodilo mu to často, protože to lidi uráželo . . . Teprve tehdy se Demyd mírní, dělá se laskavým, a hlavně vypije s tím, koho urazil, a smíří se s ním. Ale nikdy se nezbavil tohoto zvyku.

Odedávna to bylo zařízeno tak, že když se někdo domlouval s pánem o nájmu, nebo o tom, jak skliditi seno a obilí, pronajati celé pole, nebo to počítat za mandel a p., všichni chodili nejprve na radu k Demydu Mechtodovyči, protože „je gramotný a moudrý a není chamtivý. Docela nezištný taky není, to se ví, ale neokrade nás, jako by to udělali jiní.”

Dokud nebyl Demyd Mechtodovyč ještě bohat, běhal v době senoseče po lukách mezi keři a kopkami, počítal je a hlasitě naříkal, chytaje se za hlavu: „Tady,” povídá, „se může člověku hlava rozskočit, než to spočítá,” a nakonec ukáže každému, co mu patří, poroučí, aby si to naložili na fůry, vypraví je z louky a teprve potom odváží svoje. A hle, zbyly mu ty nejlepší kupky a mimo to mu ještě někde v koutku zůstala nějaká přebytná hromada rákosí.

A on se tomu jen smál: „Vždyť já to ani nepotřebuji, copak z toho zbohatnu? Ale dělám to jen proto, abych vám dokázal, jak jste hloupí. Každý z vás si na to jistě brousí zuby a kdybych vás k tomu připustil, polovičku byste si ukradli pro sebe a vznikly by z toho jen hádky a nesváry.”

Ale když zbohatl, začal se chovat důstojněji, nehodilo se to, aby si tropil z lidí podobné žerty. Přece si však našel vždy příležitost, aby si je mohl dobrat. Když mu někdo děkoval, říkal jakoby překvapeně: „Ale k čemu to? Za co? Což je to něco těžkého, nebo moudrého? Copak by to nikdo z vás nedokázal? Řekněme, na příklad . . .” a dívá se s jednoho na druhého, hledá, kdo je mezi nimi nejhloupější, jistě aby poradit nedovedl. „Nu, třeba Choma, což by to nedovedl rozdělit?” Všichni se smějí, ale každý si myslí u sebe: „Jak nás může přirovnávat k Chomovi?”

Demyd Mechtodovyč chodil k profesorovi častěji, zajímalo ho nejvíce jeho vyprávění, ačkoliv s ním často ne-

souhlasil a často se zlobil. Ale hned druhou neděli si vymyslí nějakou záminku a jde k profesorovi zase, ví, že se tento rozpovídá, a že si u něho bude moci déle pobýt.

*

Časně ráno, sotva se začalo rozednívat, vyšel Demyd Mechtodovyč z domu, přehodiv přes ramena pouze kabát. Jaro právě začínalo, teprve začal táti sníh a bylo ještě chladno. Demyd Mechtodovyč zůstal státi ve dveřích, vzdychl si, pokřižoval ústa, rozhlédl se kolem a zahleděl se na step.

Velký a pěkný jeho pozemek byl za vesnicí. Hned za cestičkou, jež běžela vedle jeho vrat a zabíhala do ulice, začínala už pole a za obzorem mizela step, rovná, jako dlaň rozkrájená na malá políčka. Na blízku se jasně zelenala mladá travička, žlutly a černaly úrodné nivy a v dálce se to všechno slilo v mlhavou žluto-zeleno-šedou step. Slunce se pomalu vynořilo z mlh nad zamžnou stepí, jako by vyrůstalo ze země. První jeho paprsky zářily jasným úsměvem bledé dosud nebe a lehounké mráčky na něm, jež nehrály zářivými barvami jako v létě, ale jen se jemně a stydlivě rděly pod jejich sladkými polibky.

Demyd Mechtodovyč se chvíli díval na ten obrázek, který znal tak dobře, jako vlastní ruku, pak si ještě jednou vzdychl a šel se ke studni mýti. Myl se, poléval se studenou vodou, pak obešel dvůr a vrátil se zase domů. Po celou tu dobu bloudily mu v hlavě neveselé myšlenky, šly v patách všude za ním.

Máme to starostí s touhle revolucí! Dokud byla prozatímní vláda, dokud byl hetman, ba i když byla rada, ještě jsme se bránili, bojovali jsme za svá práva v naději, že do-

sáhneme svého. Myslili jsme: pánům se povede ještě hůře, ale nám ne . . . Ale co můžeš dělat teď? Bolševici nás utiskují, okrádají, ničí . . . nechali mi jako pro smích jen sedm desjatin půdy, a to té nejhorší. Pracoval jsem, vydělával jsem, nadřel jsem se tolik, že ti flákači, kteří nám teď po-brali půdu toho jistě nevykonali tolik za rok, co já za jeden měsíc. Doufal jsem, že budu mít pokojné stáří a že tu nechám něco dětem a teď — tu máš. To, co si vydělal Demyd krvavými mozoly si vzali teď oni. Vzali mi to a ne-udávili se . . . Bývalo, celý den se u mě dveře nezavrou: „Demyde Mechtodovyči, buďte tak laskav, Demyde Mech-todovyči, pro Boha, pro Ježíše Krista,“ a teď ke mně za celý den nepřijde nikdo.

Za takových myšlenek zasedl k snídani.

Ale ještě ani nedosnídal, když uslyšel na dvoře křiklavý, chraplavý hlas, který se ptal po něm. Okamžitě ho poznal, není to nikdo jiný, než Opanas. Demyd Mechtodovyč se zachmuřil, jako vždy, když slyšel ten hlas, ale ovládl se a vyšel hostu vstříc.

Opanas věděl dobře to, co nevěděl ve vesnici nikdo, a to, že je teď nejbohatším člověkem v Zorivce. Jenže bylo teď velmi těžké získat si větší pozemky. Teď to nejde tak snadno, jako kdysi: „Máš peníze, kupuj,“ teď se na to musí s chytra. Je nutno dorozumět se i s kulaky . . . Nejnebezpečnější je to, že jsou teď pobouření a vědouce, že není možno doufat v lepší časy, jsou všeho schopni. Třeba i sobě uškodí, ale na tom jim nezáleží, jen když se nějakým způsobem pomstí bolševikům, té holotě a s nimi i jemu. Je nutno je trochu uklidnit, aby nedělali zbytečné škody. Mimo to, ať tomu, kdo chce, či nechce, mezi kulaky je mnoho moudrých lidí, kteří by se snadno mohli zase dostat nahoru.

Tato myšlenka dávno probíhala Opanasovi hlavou, mnoho o tom přemýšlel, ale nemohl se rozhodnouti, aby si šel pohovořit s Nechvorščanským, nejmoudřejším z kulaků.

Když se konečně přece rozhodl a zašel k němu, bylo mu s počátku velmi divně, ba byl skorem v rozpacích . . . Nevěděl jak začít, ačkoliv si to dnes, než sem šel, tak dobře promyslel.

Demyd Mechtodovyč byl v rozpacích, nemohl nalézt vhodného slova a vypadal velmi zaraženě.

Usadili se u stolu a dívali se chvíli jeden na druhého mlčky, jako by se tázali: „Co vlastně, člověče, chceš“ a „co mi asi budeš povídat?“ Demyd Mechtodovyč nemohl snést Opanasova pohledu, sklopil oči a myslel: „Ani čert by nesnesl d'ábelského pohledu těchto očí.“ Ale protože déle mlčeti bylo neslušné a host sám nezačínal, musel se konečně přemoci a řekl, upíraje oči na nožík, kterým něco seškraboval se stolu:

„Tak jak jste se měl v cizině? Vyprávěli mi lidé, že jste si hodně vydělal. Nepracoval a nezkoušel jste tedy nadarmo.“ Opanasovi bylo už kolem čtyřiceti let a hrál teď významnou úlohu, takže se Demyd Mechtodovyč už neodvážil mu tykat.

„Něco jsem si skutečně přivydělal,” zachroptěl Opanas. „Aby to bylo opravdu tak mnoho, to nemohu zrovna říci, ale málo to také není. Na zařízení vlastního hospodářství by to už stačilo, ale víte sám, jak je to teď. Chtěl jsem si o tom právě s vámi promluvit.”

Demyd Mechtodovyč se neovládl a otázel se, nedav hostovi skončit:

„A kdy se vám začalo tak dobře dařit? Hned s počátku, nebo až ke konci?“ škrabaje nehtem po stole, otázel se na pohled nevinně, ve skutečnosti si však myslel, že Opanas

zbohatl teprve poslední dobou a samozřejmě tím, že si všechno nakradl.

„K něčemu jsem si pomohl už dávno, něco jsem získal teprve teď. To víte, člověk najednou nezbohatne, musí to shánět pomalu.”

„A kde jste si nejvíce vydělal?”, otázal se znovu Nechvoroščanskýj, nemohouc se zbavit skryté myšlenky.

„Ale v různých místech . . .!” odpověděl už neochotně Opanas. „Někdy se vydělávalo, někdy se zase prodělávalo. I sluhou jsem byl i rybářem, lovil jsem ryby a obchodoval s nimi, byl jsem i námořníkem . . .” A děsné vzpomínky vyvstaly a pluly před Opanasovýmá očima, mihli se bledí, zkrvavení lidé, se zornicemi rozšířenými předsmrtným děsem, zarděly se kaluže krve . . . Opanas si mnul prudce oči, aby se alespoň na chvíli zbavil strašného přízraku a aby se nemusel dívat na Nechvoroščanského.

„Ta-ák,” protáhl tento, ale okamžitě se vzpamatoval a uleknuv se, aby si nerozhněval tohoto, nyní mocného člověka, dodal: „Každý, kdo pobyl v těch cizích krajích, říká, že si tam člověk může hezky přivydělat.”

Opanas se mezitím uklidnil a přistoupil k věci: „To všechno je už pryč a proto to nemá význam,” řekl. „Ale poslouvejte, o čem jsem si přišel s vámi pohovořit. Vy všichni mě máte za komunistu a za nebezpečného člověka. Možná, že dříve tomu bylo tak . . . Ale tehdy jsem se bil ne pro ně, nýbrž pro sebe a je já vůbec nepotřebuji, oni mi jen překázejí, protože mi nedají hospodařit. Vždyť přece každý z nás by chtěl mít to své hospodářstvíčko, chtěl by si to zvelebiti a rozmnožiti . . . Proto teď nestojím při té holotě, ale při vás . . . Samozřejmě, že dokud jsou tu bolševici, není možno hospodařit tak, jako se to dělávalo kdysi, ale aby nám vzali docela všechno, to přece není

možné. Sovětský občan nemá práva ani koupit, ani prodat půdu, ale pronajmout si ji může třeba na deset let. Řekněme, na příklad vy, vaše pole. Svědomitému člověku byste je půjčiti mohl, ale takhle? To však není všechno! Komisaři všechno neuhlídají a ani nechtějí vidět všechno . . . Jsou chtiví peněz, baží po děvčatech a mladých ženách a když je tím člověk upokojí, přimhouří na všechno oči . . .”

„Ale to přece není možné!?” nezdržel se poznámky Demyd Mechtodovyč.

„Myslíte, že je to hřích? Kdysi to byl hřích, ale teď děvčata nežijí svatě, dovolí si ledacos, z nikoho si nic nedělají, ledaže má některá přísného otce a bojí se ho. Proto si myslím, že by jich nebylo, kdyby se komisaři nějak zavděčily.”

„Velký význam bude pro nás mít i to, jakého nám sem dají volispolkoma,” mluvil Porubajkit dále, „protože nás bude mít ve své moci, bude na nás donášet komisaři, zavede si tu pořádky, jaké bude chtít. Vezměte si tento příklad: mám jednu kravku a vy jich máte deset, svých pozemků máte málo, ale proč byste je teď pásli na svém, když je můžete pásti na obecním? Tady se teď dělá to, co chtějí lidé a ti musí býti za dobře s nadřízenými. Dosáhnou tak všechno, co budou chtít. Mohou říci: proč by měl vlastně Nechvoroščanskyj vypásat sám skoro celou louku, proč má bohatnout na účet chudých lidí? Tak by se mohlo stát, že by se nám tu zase začli roztahovat kulaci. Ale mohou také říci: soudruzi! Je to dobře, že se člověk zmohl na více dobytka, komunistický stát bude mít z toho jenom užitek, když bude chov dobytka zkvétat. Ale kde se má ten dobytek pásti? Musíme to nějak zařídit, musíme dbát o blaho sovětského státu, nesmíme dopustit, aby se mu stala škoda. Každá věc se dá zařídit tak, nebo onak, jen chtít.”

Po krátkém přemýšlení Opanas doložil: „Budeme teď

míti volby. Komisař si přeje, abych byl předsedou. Ti blbci mají radost, protože mě považují za svého, ale radost byste měli mít vy, ne oni. Vím dobře, že byste si mě nezvolili, kdyby to bylo ve vaší moci. Toho se však nebojím a k vůli tomu jsem k vám nepřišel. Vy nemůžete dělat na schůzi nic, všechno bude tak, jak bude chtít komisař. Pravda, schůze se budou muset zúčastnit všichni, ale vybírat bude jen komisař. Vy byste mi mohli uškodit leda tím, že byste příliš naléhali na moji volbu. Kdyby komisař i mě považoval za kulaka, pak bych při volbě asi propadl. Tak tomu bylo v jedné vesnici. Je však ještě otázka, zda by vám uvěřil? Ale kdyby se vám i to podařilo, nic byste tím nedocílili, naopak, uškodili byste si tím nemálo. Ujišťuji vás, že se budete mít se mnou lépe. Chováte se tak, jako byste mě tu nechtěli, ale bojíte se komisaře a proto mlčíte . . . Tak co, dohodneme se?"

Demyd Mechtodovyč váhal. Jednak Opanas je člověk, kterého se řádný muž musí štítit a nechtěl by ho mít za přítele, ač by to na škodu jistě nikdy nebylo a pak — a to byla hlavní příčina — což bylo možno mu věřit? Chtěl se opravdu k nim přidat, nebo je to vyzvědač?

„Co mi na to řeknete?" zeptal se po druhé Opanas.

„Že máte peníze, to je asi pravda, začal Demyd Mechtodovyč tiše, jako by rozmouval sám s sebou, ale co znamená teď peníze? Je to ještě otázka, bude-li pro vás lépe, když budete jednat tak, jak jste mi teď řekl?" mluvil dále.

„Byla by to otázka, kdybych měl naše peníze," usmál se Opanas, „ale já mám americké, ty mají svoji cenu," a na důkaz svých slov rozbalil balíček, v němž byl celý svazek dolarových bankovek. „To nejsou ještě všechny."

Demydovi Mechtodovyčovi se zaleskly oči, ale ovládl se a řekl, podáváje Opanasovi ruku:

„Dobrá, promluvím s lidmi.”

Vtom se otevřely dveře a do světnice vstoupil šedivý stařec tak vysoký, že se musel ve dveřích sehnout, aby jimi prošel.

„Teď ani slova o té věci,” vzájemně upozorňovali jeden druhého, Opanas i Demyd Mechtodovyč, a Opanas schoval rychle své peníze.

*

„Zdrávi byli. Copak tady děláte?” zvolal vesele a hlasitě, jako by křičel děd, usmívaje se na plná ústa úsměvem, který se rozplýval jeho celým širokým obličejem. Jeho velké, černé oči, podobné očím dítěte, se svítily a leskly. „Sešli se tu a sedí si tu, to, to, to, jako sýčci,” mluvil rychle, mávaje rukou, jako by hledal vhodné přirovnání. „Sedí si tady a mlčí, ani nerozmlouvají, ani to, to, to, to vodky tu nemají. Copak to má znamenat?”

„Bud'te zdrav, děde Red'ko, sedněte si u nás, pro vás se už jistě najde i nějaký ten kalíšek kořalky.”

„I sednu si. Chleba, soli se nestráním. Ale o mě se tu ne-jedná, o sobě nemluvím, jen se dívím, co je to teď na světě za lidi. Ještě před několika lety to bylo docela jiné. A teď, ať člověk přijde kamkoliv mezi lidi, neuslyší veselé roz-mluvy a vtipy, neuslyší žádný žert, samý zmatek je ko-lem . . . Pravda, někde mají i kořalku, ale už ani ta nikoho nerozveselí. Lidé sedí jako zařezaní, o něčem se radí, k ně-čemu se připravují, chtějí něco společně podniknout. Známe to od předků: „Co je společné — patří čertu,” to, to, to. Copak k tomu potřebuje člověk člověka, aby pracovali společně? Lidé si mají popovídat, zažertovat, potěšit jeden druhého, ale své záležitosti si má každý zařídit sám. Ale

kdež! Lidé to teď zařídili tak hloupě, že nemá člověk ani chut k životu. Kdopak jim rozumí, co vlastně chtějí? Každý by chtěl dělat nové pořádky, každý by chtěl sám vládnout a obracet svět na ruby . . .”

„Jak to myslíte, děde?” mrkl Demyd Mechtodovyč na Opanasa, „myslíte tedy, že se nikdo nemusí starat o obecní záležitosti?”

„Jaképak obecní záležitosti . . .? Zasel jsi chleba, hlídej ho, abys ho také pokosil a vymlátil, to je tvá práce . . . Teď člověk neslyší nic jiného než — obecní záležitosti, veřejné záležitosti — a co je to za záležitosti? Vysvětlete mi to tak, abych to viděl před sebou, jako na dlani. Já znám jen obecní býky, ale té „obecní” práce nikde nevidím.”

„Přece snad naše úřady něco dělají, ne? Vždyť i toho býka musí někdo koupit, nemyslíte?”

„Tu máš! K tomu je přece starosta, ten se o to postará.”

„A co když dělá všechno jinak, než bych já chtěl?”

„Myslíš snad ty, že bys to udělal lepší? Starosta myslí jen na to, zná už všechno a ty ničemu nerozumíš, přijdeš najednou a chceš mu brát z rukou jeho práci. Nechceš ho nechat pracovat, tak to vypadá. Chceš-li se však starat o to sám, dej se zvolit a pak vládni.”

„Což je ve státě málo práce? I peníze mu sháněj, i vojsko svolávej . . .”

„Státu vládl car a vrchnost, ty se o všechno starali.”

„Ale starali se jen o svůj prospěch . . .”

„A ty se o něj nestaráš?” zasmál se děd. „Jak jinak také? Samo sebou, že když rozkážeš sluhovi, aby ti odnesl do komory kus špeku, že si olíže prsty. Ať se se mnou přiživuje raději sto lidí, než to, to, to, jak se tomu říká — milion. K čemu já to potřebuji? Snad proto, aby bylo více zmatků, jako teď?”

„Copak jste nikdy neviděl, jak tenkrát žili páni?“

„Tobě to snad překáželo, mně ne. Mám méně než ty, ale žiji podle svého starého zvyku, nestarám se o jiné, dělám si sám, co chci. Žilo se jim dobře, protože měli svůj majetek. Pomysli si, velké štěstí! Jako na příklad náš nebožtík pán, který seděl po celé dny nad knihami?“

„Náš pán přece v kanceláři nebyl, jeho dokonce i vypověděli.“

„Oni to měli už nějak tak zařízené: ti páni, to, to, to, co seděli nahoře ho vypověděli, dostali se tam jiní, vrátili ho zpět domů. U nich bývaly vždy takové divné pořádky . . . , ale ať se i hádají mezi sebou, co je nám do toho? Za to teď, když každý mluví jen o těch veřejných záležitostech, nemáme to ani my na vesnici lepší a je to zrovna jako kdysi mezi těmi pány. Ani kalíšek vodky člověku nedají nikde na přilepšenou, člověk si nemůže promluvit od srdce s dobrým člověkem, jen samé hádky, samé starosti a zmatek . . .“

„Ah, děde,” zasmál se Demyd Mechtodovyč, který se s ním schválně přel, aby se dověděl jeho mínění a také proto, že si chtěl s ním trochu zažertovati, „vám je hej, když jste si už udělal pro sebe i pro bábu rakve a kříže a dokonce jste si je už i natřeli. Vám je už všechno ostatní lhostejné. Ale my chceme ještě žít a tak nás mrzí, když vidíme, že ledacos není, jak by být mělo.“

„Ale tím si přece to, to, to . . . škodíte,” zasmál se děd.

Byl už vskutku stár. Už asi před deseti lety mu minula sedmdesátka a tak mu napadlo, že je na čase, aby pomýšleli s bábou na smrt, protože děti neměli a kdo by se o ně po smrti postaral? Děd udělal dva kříže, ale ne najednou, aby to mnoho nestálo. Pak udělal i dvě rakve, koupil bílou barvu a natřel je. Kříže stály v předsíni, rakve v pokoji

a děd ve své dokonce spával; slýchal, že to tak dělali svatí a proto byl přesvědčen, že se to bude líbit. Nebál se ani trochu spáti v rakvi, naopak, měl dojem, že koná něco, co nikdo ve vesnici nedokáže a proto ho to těšilo a měl radost, když o tom lidé mluvili, třeba jen žertem, neboť se v jeho nitru probouzelo vědomí, že on je povýšen nad ostatní obyvatele Zorivky, a to bylo pro něho asi tolik, jako by byl povýšen nad všechny lidi na celém světě, protože mimo Zorivky skoro nikde nebyl a také ho to naprosto nezajímalo.

„Nu, děde, bába nám nese míchaná vajíčka a kořalka ze skříně už také netrpělivě vyhlíží,” řekl Demyd Mechtodovyč, vstáváje a postavil na stůl láhev a kalíšky.

Dětské oči dědovy se zaleskly veselým úsměvem, který ozářil celý obličej.

„Tohle je to, to, tak to bude lepší než se hádat o těch veřejných záležitostech,” řekl vesele a posadil se ke stolu.

Děd Red'ko Stukalo byl po předcích zorivský kozák. O svém rodokmenu věděl málo, zapomněl to. Slýchal jen, že se nejednou bili i s Tatarvou i s Poláky i s Moskvou. Jeho kdysi význačný kozácký rod se rozmnožil a zchudl. Někteří Stukalové měli v Zorivce ještě pět až deset desjatin, ale děd Red'ko měl všeho všudy jednu desjatinu pole. Bylo mu už osmdesát let a byl asi nejstarším v Zorivce, zvláště mezi těmi starci, kteří nebyli už docela „k ničemu”, ale ještě se pohybovali mezi lidmi a neleželi ve dne v noci za pecí. Přesto však byl dosud čilý a energický, ba dokonce si sám rok co rok zasíval tu svoji desjatinu, sám si pak pole pokosil a dopravil obilí domů za pomoci své báby, jež byla

jen o dva roky mladší než on. Celý den byl děd mezi lidmi, nebo něco dělal doma na svém hospodářstvíčku, pracoval na zahrádce, sbíral a sušil lesní hrušky a padavky, nebo něco vyřezával a stloukal. Ale nejraději měl společnost a když se někde v Zorivce sešla parta, která byla jeho srdci milá, nechal okamžitě práce a šel tam. Byl hovorný a společenský a všichni ho srdečně vítali, bohatí i chudí, ačkoliv za našich dnů byl už člověkem z dob dávno zašlých.

Děd Red'ko znal na každý případ spousty pořekadel a anekdot, věděl mnoho pohádek a povídek, dovedl je skvěle vypravovat a lidé ho rádi poslouchali, zvláště při kořalce. Teprve poslední dobou, když se všude rozpoutal ten zápas a zachvátil i zorivčany, přestaly se líbit i starodávne dědovy povídky a lidé je už neposlouchali tak ochotně, raději poslouchali nové řečníky, nebo se přeli mezi sebou o to, co je více zajímalo.

Děd vycítil, že ho teď už nemají tak rádi jako kdysi, že ho vítají méně srdečně, že o něho už nikdo nestojí, ba, že dokonce i tací lidé, jako Demyd Mechtodovyč, se jen přetvařují a třebaže ho i neradi poslouchají, přece ho trpí k vůli starému přátelství a snaží se být stejně přívětiví, protože mají dobré srdce a litují ho. Děda to trápilo a bolelo, ale také ho to rozčilovalo a zlobilo. Nesouhlasil s novými pořádky a tou neklidnou dobou i tak a teď ji začal nenávidět.

Děd Red'ko byl zvyklý úctě, které požíval ve svém životě. Nebyl sice ani bohatým člověkem, ani dobrým hospodářem, nikdy nebyl zvolen starostou ani stařešinou a vůbec ničím, co by z něho dělalo člověka, jehož lidé potřebují, ale přesto si ho všichni velice vážili, ale jinak, než si vážili těch, kdož měli větší sílu, talent či štěstí v životních zále-

žitostech. Chovali se k němu s přívětivou a upřímnou úctou.

Ale nejvíce úcty a obdivu si získal děd, dík následující události. Když byl ještě živ profesor a dověděl se, že děd Red'ko zná mnoho povídek a pořekadel, zval ho k sobě, prosil, aby mu je vyprávěl a zapisoval si je, dáváje pozor na každé slovo a často se i několikrát tázal, aby vše zapsal přesně, jak děd vypravoval. Lidé se velice divili, k čemu potřebuje pán, ještě k tomu tak učený, tyhle prostické pohádky a pořekadla a krčili nad tím rameny. Ale když pán odejel v zimě do Petrohradu a přivezl pak za rok po svém návratu do Zorivky tlustou knihu právě vydaných nákladem akademie věd, dědových pohádek a povídek s jeho životopisem a portrétem a dal mu za jeho vypracování ještě sto rublů, napadlo všem, že asi v těch dědových pohádkách je něco moudrého, co učenci potřebují. Vesničané tomu rádi věřili, protože je těšilo, že i na vesnici vědí něco, čeho nevědí učenci a že nejenom učenci poučují je, prosté venkovany, ale že někdy i oni je mohou o ledačem poučiti. Vyšlo najevo, že dědu Red'kovi není lhostejná spisovatelská sláva a úcta. Neuměl sice psát, ale když uviděl své pohádky v knižní úpravě, byl na to velmi hrd, aniž to mohl skrýti. Zanedlouho si udělal poličku na způsob oltáříku, postavil si ji ve světnici nedaleko postele a položil na ni svou knihu. Často se sousedům chlubil, že jeho pohádky „byly vydány dokonce akademií“, ale nikdo z nich nevěděl, co to ta akademie je.

*

Dvacátého května se měly konat v Zorivce volby. Z města přijel komisař, začali svolávat a shánět lidi, hnali násilně každého, kdo nešel dobrovolně.

Lidí se sešlo mnoho. Postavili je zvlášť a bylo hned vidět, kde byli kulaci, kde chud'asové; prostřední hospodáři byli také zvlášť, nechtěli se míchat mezi tu holotu a mezi kulaky se styděli, neboť jim vzali jejich půdu . . .

Porubajkit byl mezi těmi nejchudšími, bylo slyšet z dálky jeho chraplavý hlas. Něco jim vykládá a rozkazuje. Demyd Mechtodovyč slyší, jak se chlubí: „Polekal jsem je,” totiž kulaky, „neopovází se ani ústa otevřít . . .” Kdopak to ví, možná, že to říká schválně, aby si získal komisaře a aby ho chudina podporovala, ale nedůvěra k němu a nepokoj vzrůstá, možná, že i oklamal a zradí. Zdá se, že opravdu nemá smyslu být s nimi teď za dobře. Člověk je tak nespolehlivý tvor.

Váhali i ostatní kulaci; bojí se toho, že bude Porubajkit předsedou, ale ještě více je leká myšlenka, že jím bude někdo jiný, cizí.

Tenhle alespoň něco slíbil, snad to přece splní, a lepšího sem stejně nedají, možná, že spíše ještě horšího . . . Starý děd Malyška nechce o Porubajkitovi ani slyšet.

Opanasovi se dařilo vše podle jeho přání. Řekl komisaři: „Podívejte se, jak jsem je postrašil, ještě nejsem ani zvolen a už se mě bojí a až mi budou podřízeni, ohnu si je ještě lépe.”

Komisař zahájil volby přednáškou, pletl něco páté přes deváté, nikdo mu nerozumí, užívá samá cizí slova a skončil takto: „Měli byste si tedy vybrat Porubajkita. Ať se ozve, kdo ho nechce.”

Všichni mlčí, jen děd Malyška postoupil dopředu.

„Já nesouhlasím.”

„Nu, na tom nezáleží,” řekl komisař, „ty jsi starý kontra-revolucionář. Nechceš ho ty, je to jen ještě lepší důkaz

toho, že Porubajkit je dobrý soudruh. Dej si pozor, ty starý, mám tě už zapsaného.”

Potom už hlasovali pro Opanasa všichni do jednoho.

A děd Malyška se rozhněval a odešel domů. „Když se volby provádějí takhle, nemám tam co dělat.”

Ale komisař pro něho poslal rudoarmějce, aby ho vrátil.

Děd mu odpověděl:

„Řekni svému komisaři: tak mě postrašil, že se mi z toho rozbolelo břicho. Chce snad, abych mu tam udělal ostudu?”

Rudoarmějce na něho pohlédl; dědovi je už jistě sedmdesát, ale vysoký je do stropu a sílu má, zboří všechno, co vezme do rukou. S tím se vrátil ke komisaři.

Ale tím ta věc nebyla ještě vyřízena. Komisař mu to neodpustil. Jsou to mstiví lidé a tak za dva dny pro něho poslal; zavřeli ho. Poseděl si tři měsíce, zeslábl, onemocněl, stal se z něho docela jiný člověk než býval, přiznal se, že ho bili a týrali . . .

Když byl Opanas zvolen, komisař prohlásil, že se budou volit jeho pomocníci a radil se o tom nejprve s Opanasem.

Demyd Mechtodovyč ho poslouchal a uklidnil se poněkud. Ne, Opanas snad přece neklamal a drží slovo, protože radí komisaři, aby byli vybráni sice ti nejchudší, ale při tom nejhloupější, kteří ničemu nebudou rozuměti . . .

Někteří z chudiny se ozvali: „Tihle nejsou zrovna k ničemu, nebudou se o nic starat.” Komisař na chvíli zaváhal, ale Opanas uklidnil je i jeho:

„Vždyť to jsou přece nejchudší soudruzi a k tomu slabí. Nemají možnost vydělat si jinak, musíme jim také dopřát kousek chleba . . . Nemějte starost, budu na ně přece dohlížet já, přede mnou se s ničím neskryjí.”

•

Po volbách se lidé rozešli domů, aniž mohli posoudit události a komisaře si Opanas odvedl na noc k sobě, do profesorových komnat. Nebylo tam zničeno všechno, zbylo tam jedno lůžko. Byla připravena kořalka, salám, okurky i slanečky a ze sousedního domu přinesla hezká, mladá žínka i smažené kuřátko. Opanas slyšel, že si s ní komisař v sousední komnatě šeptá a znaje komunistické pořádky, odešel z bytu, jako by šel udělit jistá nařízení. Aby věděli, že jsou sami, bouchl hlasitě dveřmi.

Když povečeřeli, komisař usnul, aniž věděl jak a začal hlasitě chrápat. Nedošel však ani na postel a zůstal ležet pod stolem, kam se svalil.

Vzbudil se asi v deset hodin. Bylo mu zle, hlava ho bolela, prohlásil, že se musí znovu napít, ale sotva vypil několik kališků, bylo mu ještě hůře. „Pojďme,” řekl, „na procházku.”

Šli a dostali se náhodou k chaloupce děda Stukala. Dveře do předsíně byly otevřené, slunce ji ozařovalo a leskly se tam dva bíle natřené kříže, které připravil děd pro sebe i svou ženu.

Komisař se velice bál smrti, udělalo se mu až nevolno.

„Co je to tady, umřel snad někdo?” otázal se.

„Ale kdež,” odvětil Opanas, „to tu bydlí takový starý děda. Je trochu pomatený. Udělal pro sebe i pro ženu kříže a rakve a sám ve své rakvi dokonce nocuje.”

Komisař se strašně rozzlobil, vběhl do Red'kova domu a řval: „Kdo ti to dovolil takhle strašit lidi? Máte málo křížů i tak, musíš to dávat ještě do chalupy? Víra je opium pro lid. Hned mi odklid' někam ty kříže.”

Ale děd řekl umíněně: „Moje je chalupa, moje jsou i kříže, dej mi pokoj.”

Komisař křičí: „Co to znamená: moje? Nic není tvého,

všechno patří lidu. Odnes to někam, když ti poručím!"

Opanas si chce udělat dobré oko, stojí při komisaři: „Nežvaň a poslechni! Máte toho dost, že jsou kříže ještě na církvích." A komisaře uklidňuje:

„Tenhle děda," povídá, „se docela zbláznil, nemá to smysl mařit s ním čas, on umí vypravovat jen pohádky. Tady byl jeden statkář profesor, ten zapsal všechny jeho pohádky a vydal to tiskem, nu, a děd se celý den dívá na tu knihu, udělal pro ni docela oltáříček . . ." Opanas se domníval, že tím vzbudí komisařův zájem a že ho trochu obveselí.

Ale ten popadl knihu a praštil s ní o zem.

„Neházej s tím! Náš pán byl jistě chytřejší než ty a moje pohádky dal vytisknout," rozhněval se děd.

„Kontrarevolucionář!" křičel komisař, „nechvástej se známostmi s pány. My tvoje pány odstřelujeme."

„Toho neodstřelíš . . ., protože už umřel," usmál se děd.

A komisař až vyskakoval vzteky.

Opanas se ho snažil uklidnit: „Ale nezlobte se, soudruhu komisaři, starý je opravdu blázen. Raději rozkažte mně a já už ty kříže dám nějak odklidit. Uklid' to hned!" rozkřikl se hrozivě na Stukala a snažil se odvést komisaře.

Konečně se mu to přece podařilo. Cestou komisař Opanasovi domlouval:

„Takhle to nejde, soudruhu. Když jste tady teď zodpovědnou osobností, musíte provádět i naši stranickou politiku, musíte vytloukat z hlavy lidem tyhle nesmysly a ne se jich ještě zastávat . . . Je to přece k jejich dobru."

„Bojím se jen, aby se lid nevzbouřil, protože tu všichni mají toho děda rádi pro jeho pohádky a pověry."

„Ať se bouří, tím lépe. Poznáme alespoň, kdo je z nich kontrarevolucionář."

Ale asi přece jen uvěřil, že je děd Red'ko blázen, protože ho nedal zatknout.

*

Komisař odejel. Opanas se chtěl omluvit dědovi Red'kovi za to, že na něj tak křičel. „Komisaři je hej, nadělal mi tu nepříjemnosti a odejel, ale já tu zůstanu, musím s těmi lidmi žít tak, abych tu neměl nepřátel a aby tomu komisaři na mě nežalovali. A děda mají všichni rádi, k vůli němu bych si je mohl pohněvat . . . Měl bych říci dědovi, že jsem na něho křičel před komisařem jen na oko, ale to není možné, rozkecá to hned všem . . .” Rozhodl se tedy, že požádá Demyda Mechtodovyče, aby to dědovi vymluvil a přiměl ho k tomu, aby nechal ty kříže odnést na půdu.

Potom začal Opanas uvádět do pořádku své záležitosti. Nejprve svolal lidi a řekl: „Vy tu máte všichni nějaký pozemek, každý, kdo měl dostat půdu, ji dostal. Já patřím také do vaší obce, musím tu také něco dostat. Nemám-li tu tento rok ještě ničeho proto, že jsem pro vás bojoval za sovětskou republiku, žádám vás teď o to, abyste mi postoupili kousek z toho, co jste vzali kulakům, nebo pánům, třeba tu, co je vedle mě.”

Jeden se ozval: „Vždyť máte zahradu, řekl jste přece, že si ponecháte zahradu, místo toho pozemku, který vám přidělí.”

„Eh,” odpověděl Opanas, „zahrada mi už nepatří.”

„A komu tedy patří?”

„Nu, rozvažte si to: přijede komisař, musí si někam vyjít na procházku, bude tedy chodit do zahrady. Bude chtít pro koně seno, nakosí se mu v zahradě tráva. Dobře ještě, přijde-li sám, ale co když s ním přijedou rudoarmějci.

Vypasou pak všechnu travu v zahradě, otrhají ovoce, polámou stromy.”

„Proč by sem jezdil s rudoarmějci?”

„Nevím, ale všelicos se stává. Musíme žít v míru, soudruzi, nesmíme se hádat, abychom nemuseli obtěžovat úřady a neupozorňovali je na sebe. Mohly by být pak na nás přísné . . .”

„Kolik tedy chcete, soudruhu předsedo?” táží se ho lidé.

„Ale, mnoho nechci, asi deset desjatin by mi stačilo. Ani bych nechtěl víc lidem brát, ale mít trochu víc, než máte vy, je nutné, budu mít spoustu nepředvídaných výdajů: každou chvíli někdo přijede, budu je muset hostit a pracovat sám — na to nebudu mít kdy — budu si muset zjednat.”

Neměli do toho mnoho chuti, ale co mohli dělat? Aby předešli zlu, museli souhlasit.

Poslechli rady předsedovy, každý se odsunul o kus dále a odměřili mu deset desjatin hned za jeho zahradou. Tato půda náležela profesorově dceři. Rostlo na ní husté, až do modra krásné žito. Pronajímali si tu půdu dobří hospodáři a dobře ji také spravovali, ale když lidé uslyšeli o bolševismu, rozdělili si mezi sebou pozemky pánů a kulaků, vzali si zem i úrodu. Tito noví hospodáři se na Opanasa ani nezlobili, stejně by jim to žito nedali.

A Opanas uklidňuje lidi: „Děkuji,” povídá, „soudruzi, že jste mi dali také podíl. Není to na věky, přijdou ještě komisaři, zkontrolují to, jak jsme vše rozdělili, možná, že to pak rozdělí sami znova . . .”

Kurkuli z toho velkou radost neměli, věděli, že „ačkoliv snad i budou znovu rozdělovat půdu, stejně jim více nedají, spíše uberou”.

Opanas má radost ze svého políčka, skoro každý den a někdy i každou hodinu se na něj chodí dívat, těší se z něj . . . Žito roste jako z vody, vystrkuje trubičky, už i klasy začínají nalévat a když se podíváš proti slunci, září jako zlato . . .

Když v tom — nečekaná rána, přišel rozkaz: má-li někdo přebytečnou zásobu obilí, musí ho odevzdat státu. Nebylo psáno, zda za peníze či ne a jen se uvádělo, kolik se má ponechat na každou osobu, aby se s tím dalo vystačiti do žní. Všechno bylo přísně a přesně spočítáno. Z takového přidělu neztlostneš. Opanasovi bylo rozkázáno sepsati všechno obilí, sebrati ho a odvézti do města.

Když přečetl rozkaz, těžce se zachmuřil. Jak by také ne! Vždyť celý svůj život toužil po tom, aby se stal hospodářem. A dočkal se . . .! Na tom nezáleží, že jemu tentokrát nevezmou ničeho, protože minulý rok nesel a obilí nemá. Ale když to takhle půjde dál, oni druhý rok všem všechno seberou, pak nemá smyslu hospodařit. Zbavili jsme se pánů, je nám volněji, bylo by na čase nechat té komedie. Ale teď začínají komisaři . . .

Tohleto nebylo ani za cara . . .! Nu, jak má žítí v míru a shodě se sedláky, když jim teď bude vzato jeho rukama obilí?

Zpráva o tom se v okamžiku rozlétla vesnicí, vzbudilo to úděs a smutek. Bylo by zbytečno mluvit o tom, jak byli polekáni kulaci, jim vzali všechno, kromě toho obilí a teď berou i tu poslední naději a nejen jim, ale i mnohým menším hospodářům. To se ví, že každý měl trochu přebytečného chleba, ale proč to má vlastně někomu odevzdávat? I ti nejchuší reptají, musí chléb kupovat a od svých to mají lacinější, pohodlnější, mají to doma, mohou zůstat dlužní, nebo si to odpracovat a kde jej budou hledat teď, ten

chléb, kde ho seženou, když ho všem seberou, a to nejen v Zorivce, ale i v ostatních vesnicích.

Opanas měl pramálo chuti poslechnout rozkaz a sebrat lidem chléb. Mimo to, když vyjde na dvůr, za zahradu, vidí své pole, vidí v dálce své mladé, bujné žito a je mu u srdce ještě hůře, ještě větší tíha ho sevře. Stále to odkládal. Asi dva dny neudělil žádného rozkazu a sám také ničeho nepodnikal.

A lidé se ve vesnici radí a domlouvají. Demyd Mechto-dovyč jim jednou řekl:

„Myslím, že každý, kdo má přebytky obilí, stejně ho prodá a máme tu dost lidí, kteří ho musí kupovat, tož by snad bylo lepší, abychom jim ho postoupili, než je někam vozit. Já bych to udělal, pán Bůh s tím. Možná, že bych to později prodal dražší, ale co se dá dělat. Dám to svým lidem co možná nejlevněji a nemá-li někdo snad tolik peněz najednou, mohou mi zůstat dlužní. Tak to má být, ale budeme-li se stále dělit na bohaté a chudé, a dělat jeden druhému to nejhorší, pak nás i slepice zahrabou . . . Je už vidět, kam to všechno spěje.”

Bylo živo v Zorivce, nebylo vidět nic jiného než lidi, nosící po vesnici pytle obilí z jednoho domu do druhého. Opanas dělal, jako by nic nepozoroval. Teprve třetího dne, nevida zbytky, rozeslal po vesnici své pomocníky, aby sepsali obilí, ale nedal jim žádných rozkazů, neřekl, co mají dělat, jen jim přečetl rozkaz.

A pomocníci nejsou přísní, proč by se s lidmi hádali? Vědí, že nikdo v Zorivce nemá z tohoto nařízení radost a proto, když přijdou k některému hospodáři, ptají se jen: „Kolik máte obilí a jaké? Musíme to sepsat.”

„Máš-li to nařízeno, jdi se podívat do komory.”

„Proč bych chodil po cizích komorách? Obilí je vaše,

musíte sami vědět, mnoho-li ho máte, tak mi to řekněte a mně dejte raději něco k snídani, buďte tak dobří. Unavil jsem se velmi a mám hlad.”

„Máte pravdu, pojd’me raději snídat, najde se i kořalka.”

A při kořalce hospodář vykládá, jak mají zapsati jeho obilí. „Zapiš mi jen tolik, kolik mi podle toho nařízení náleží a to ostatní připiš Petrovi, Demjanovi, Semenovi, až budeš u nich zapisovat, protože oni ničeho nemají, jim nemohou nic vzíti. Skoupili ode mě už dávno všechno, jenže si to dosud neodnesli, ale vezmou si to třeba dnes, nebo zítra.”

Takovým způsobem dostali bolševici v Zorivce méně než tisíc pudů obilí. A to jen proto, že Opanas prostřednictvím Mechtodovyče poradil zámožným sedlákům, aby něco přece dali, jen tak, aby se neřeklo a ostatní aby si schovali.

*

Možná, že by se o tom byl nikdo nedověděl a že by to minulo klidně, ale v Zorivce byl opilec, kovář Onysko. Zkusil to kdysi státi se lokajem, ale neuměl vyhověti a brzy ho vyhnali. Rozhodl se, že se stane kovářem, vrátil se za rok do Zorivky a zřídil si jakousi takousi kovárnu. Ve vesnici má kovářský mistr vždycky práci a tak se pomalu naučil tomuto řemeslu. Ale velmi mnoho pil.

Měl právě v tu dobu cestu do města, opil se tam, že nevěděl co mluví a napadlo mu v opilosti, že půjde ke komisaři.

Přišel a blábolí:

„Má úcta . . . vy jste tady a oni tam . . .”

„Kde tam, co tam?” táže se komisař.

„Ale u nás . . . v Zorivce.”

„Nu?“

„Vy si myslíte, že vás tam mají rádi . . .?“ křičel . . .
„nu, to ještě uvidíte . . .“

„Vypravuj!“ rozkázal komisař.

„Uvidíte sám, povídám . . .“

A komisař se vyptává dále.

„Uvidíte, jak se to stalo s obilím . . . uvidíte . . .“

„Co je s obilím?“ uklidnil se poněkud komisař.

„Divný pořádek. Myslíte, že ti lidé stojí za vámi? Kdepak! Máte tam jen jednoho přítele a to jsem já . . .“

Komisař nalil Onyskovi sklenici kořalky. Doufal, že mu toho pak poví více. Onysko ji vypil, čekal na to už, ale opil se tak, že jen mečel a nebylo mu ani slova rozuměti.

Komisař myslel, že žvanil v opilosti nesmysly a vyhnal ho, ale podezření se v něm přece vzbudilo a poznamenal si do zápisníku: „Onysko, kovář v Zorivce.“

Pak na to zapomněl. Asi za dva dny však přišlo ze Zorivky oznámení, že přebytečného obilí bylo sebráno 879 pudů.

Komisař vyskočil pohněván. Tedy o tom ten opilý blábolil. Tohle není možné tak nechat! A napsal rozkaz, aby se Opanas okamžitě dostavil do města.

*

Obdržev rozkaz, Porubajkit cítil, že mu hrozí nebezpečí a vydal se na cestu do města velmi nerad. Znal dobře komunistické zvyky, věděl, že se může všelicos státi. Tam dlouho neuvažují a nerozmýšlejí se. Ale uklidňoval se tím, že je ve straně a že byl i rudoarmějcem; na ty berou přece jen ohled. Chvillemi se však cítil přece jen velmi nejistě

a tu skřípal zlostí zuby. Nenáviděl tento pocit — strach — byl uvyklý, aby se lidé báli jeho a ne on jich.

Tak přijel do města a odebral se ke komisaři; nelíbil se mu dnes komisař, vypadal jako zvíře, které čeká na zajíce, na něhož se za chvíli vrhne. Začal tiše a mírně, nedíval se však na něho a protahoval slova. Náhle se k němu otočil, blýskl na něho očima a zeptal se: „Kampak jste, soudruhu, zašantročil zorivskou pšenici? Víte, co se stane těm, kdož nadržují kulakům?“ a už se dotkl zvonku, zazvoní, přijdou lidé a bude zle. Zachvěl se Opanas, na čele mu vyvstal pot, jako kapky rosy. Stiskl na okamžik zuby, aby nezbledl. Pak řekl pevně:

„Nikam jsem ji nezašantročil. Kulaci měli na podzim obilí, to je pravda, ale cítili něco, d'áblovi synové, a prodali ho těm chudším dříve, než jsme přišli. A chudina si to u nich odpracuje . . . Což já za to, soudruhu komisaři, mohu? Dělal jsem co jsem mohl, vyšťoural jsem co se dalo i myší díry, ale když není, tak není a není co brát!“ zakončil zúmyslně ostře, děláje uraženého.

Komisař odstranil ruku od zvonku, ale ještě dlouho Opanasa týral svým výslechem; buď upře oči na papír, sklání se nad ním, nebo je neočekávaně pozvedne k němu. Nekřičel, nenadával, ale bylo to horší než kdyby byl nadával a řval. Konečně začal váhat, třebaže nevěřil.

„Kdybyste, soudruhu, nebyl komunistou, nebavil bych se tu s vámi tak dlouho, ale takhle . . . čert vem pro tentokrát zorivskou pšeničku. Ale dejte si pozor, aby se po druhé nic podobného nestalo, budu na vás teď dávat pozor. A ještě něco: kulaci dali chudákům chléb na dluh, nebo proti odpracování, dejte pozor, aby nikdo nic nesplácel ani neodpracovával. Ať ví chudina, že jí naše vláda darovala chléb.“

„Bud'te bez starosti, nedovolím nikomu, aby něco odpracovával, nebo platil,” odpověděl Opanas zamračeně, jako by se pevně rozhodl.

*

„Hospodař ted', dohospodaříš se něčeho za takových pořádků, zlobil se cestou od komisaře. Pracuj a pak odevzdej chléb bud' vládě, nebo té holotě a nemáš nic. Čert by pozbyl chuti něco dělat při takových pořádcích. Takovou jsem měl radost, že mám konečně svůj pozemek, a co z toho ted' mám?

I po svém návratu do Zorivky se nemohl Opanas zprostiti těchto myšlenek a mučily ho čím dále, tím více. Dříve se nemohl vynadívát na své žito a dost se z něho natěšit a ted' přišly žně, je třeba kosit, žito stojí jako stěna, dlouhé a těžké klasy se chýlí k zemi, ale kosit nemá žádný chuť, netěší to nikoho. Opanas nevzal kosu ani do rukou. Pokosil mu všechno Nechvoroščanskyj svým žacím strojem, prokázal mu sám od sebe tu laskavost.

Sotvaže začaly žně, stala se nová nepříjemnost, přišel opět rozkaz, že má býti zřízena komora ve dvoře vedle Zorivky, který patřil dříve jakémusi pánkovi, jehož pozemky si už zorivčané rozdělili mezi sebou. Ještě tohoto léta přijedou komunisté, dají opravit dům i dvůr, budou seti ozimy, orat na jařinu . . . Bylo nařízeno, aby jim bylo zadarmo vydáno z bývalých panských lesů tolik dříví, kolik budou potřebovat, aby jim bylo postoupeno stopadesát desjatin pole vedle dvora a mají-li ho už sedláci rozdělené mezi sebou, vzítí jim ho, třebaže už na něm hospodaří. A aby nebyl nikdo zkrácen, musí býti všechna ostatní půda v Zorivce nově rozdělena.

Přečetši toto nařízení, mrštil jím Opanas o stůl tak zuřivě, že spadlo pod stůl . . . ale za chvíli se vzpamatoval a sám ho zvedl, děláje, jako by ho byl upustil náhodou. Musel se zdáti klidným, ale bylo mu tak, jako by se pod ním země propadala.

Nejednalo se tu jen o to, že budou muset vzíti lidem kus pozemku a že i on bude muset něco ustoupit ze svého, jednalo se o něco horšího: komuna — to budou přece špiclové! Nešťastná bude Zorivka, nešťastná Opanasova hlava. Budou-li komunisté sít a sklízet, to se ještě neví, ale že bude mít s nimi velké nepříjemnosti, je už jisté. A pak tu má člověk hospodařit.

Ledaže by se usadil na malém kousku země a pracoval na ní sám, obdělával si ji sám a trpěl při tom nouzi. Což bylo tohle někomu zapotřebí? Což proto bojoval Opanas a tolik jiných, kteří pomáhali rudoarmějcům s takovým nadšením . . .? A co ten, kdo tu má dozor nad vším tím? Bylo by rozhodně lépe, kdyby chcípnul, než se tu o to všechno starat. Ono se řekne buď za dobře s těmi lotry z komuny! Vždyť tady musí být člověk zadobře s každým, aby některý něco nenapovídal komisaři, který tě zradí, třebaže s tebou pije kořalku a přátelsky s tebou rozmlouvá. Och, zmýlili jsme se, když jsme pomáhali bojovat bolševikům, starají se teď o nás až trochu moc.

*

Opanas chodil několik dní, než se odhodlal, jako mrak, vypadal tehdy docela změněn, byl opatrný a bdělý.

To se nestane, kdybych měl i utéci a přidati se k povstalcům, to se nikdy nestane . . .

Vykradl se v noci, když byla už úplná tma, ze svých

pokojů, přešel rychle svou zahradu, pak šel dále vedle zahrad zorivských sedláků. Šel tiše, sehnut až k zemi a opatrně se rozhlížel, snaže se proniknout očima tmu. Usedl na chvíli u jednoho plotu pod rozložitou vrbou, jejíž větve se skláněly nad ním až k samé zemi. Zahvízdal jednou, po druhé. Hvízdal nějak divně, jako by to kvílel noční pták.

Za okamžik se něco pohnulo za plotem ve višňovém houští a nad plotem se vynořila hlava muže asi o deset let mladšího než byl Opanas. Jeho oči se horečně leskly ve tmě a hněvivý hlas šeptal:

„Proč, k čertu, hvízdáš? Zpanštěl jsi, zaprodal ses, proč mě ještě voláš?“

Byl to jeden ze starých Opanasových kamarádů — Tereško Dovbyš, jediný syn sedláka z těch prostředních, který měl asi deset desjatin. Ale Tereško, tak jako mnoho jiných dělal revoluci, vyháněl pány z okolních vesnic a konečně vstoupil do rudé armády, kde se setkal a sprátelil se svým krajanem Opanasem. Bojoval s ním pak za práva lidu v naději, že i on něco dostane, až dojde k dělení půdy.

Ale když se vrátili domů a zorivčané dělili půdu, nedali jeho otci ani píď. Řekli: „Máš dost svého.“ Nadarmo se tedy namáhal.

Ještě doufal, že je to jen dočasné, ale jakmile se bolševická vláda pevně zakoření, že mu bolševici určitě něco dají. Vždyť se mu přece musí odměniti za to, že pro ni tak dlouho a tak odhodlaně bojoval. Ale kdež! Už byla všechna vedoucí místa i úřady obsazeny bolševiky, už byl i Opanas přidělen Zorivce jako její nejvyšší úředník, ale pořád nic. Zkazil mu to jeden ze sousedů, takový otrhaný ožrala, naklevetil na něho, žaloval, že Dovbyšovi mají hodně polí.

Přijel komisař a Opanas při něm jemu ubral z jejich pozemku vlastníma rukama celou desjatinu.

Od té doby Tereško nenáviděl jak bolševiky, tak Opanasa a když poznal podle hvízdání, že ho volá, zuřil: „Co mi ještě chce ten bídák?“ Ale staré heslo mělo ještě sílu a proto přece přišel.

Opanas vyslechl jeho hněvivou otázku, pak povstal a odpovéděl:

Ty vidíš, Tereško, jen své vlastní neštěstí, cizího nevidíš. A kdybys věděl, že nebýt mě, byli by ti vzali nejen jednu, ale celé tři desjatiny, neprskal bys tak. Dříve než zuřit měl bys to zkusit sám, jak se to hezky s těmi komisaři mluví.

Tato Opanasova slova ho poněkud uklidnila, ale jen pokud se Opanasa týče. Možná, že lže, ale také je možné, že je to pravda, zaváhal . . . Na bolševiky měl však ještě větší vztek. Zaskřípěl zuby a mlčel.

„Dějí se tu všeliké věci. Musíme je znáti, musíme se brániti, jinak je veta po nás všech,” dokazoval dále Opanas, „bylo by moudřejší, abys šel raději ke mně se poradit o všem, než se takhle darmo zlobit. Jsi první, koho volám, vždyť jsme byli přáteli . . . A za tu tvoji desjatinu já nemohu. Co jsem mohl pro tebe uhájit, jsem uhájil, více nebylo v mé moci. Přijď tedy, dnes je tak tma, to se nám právě hodí. Budu tě očekávat.” A nečekaje na odpověď, přesvědčen, že Tereško jistě přijde, vnořil se Opanas do tmy a zmizel tiše jako duch.

Tereško stál chvíli bezradně u plotu a váhal. Může či nemůže věřit Opanasovi? Pak vyslovil tiše nějakou jadrnou nadávku, opřel se rukama o plot, přeskočil ho a šel za přítelem.

Opanas zavedl Tereška do malého pokojíku, kde byla

okna ucpána peřinami, aby snad někdo venku neposlouchal jejich rozmluvě. V pokoji byla úplná tma. Opanas vypravoval dlouho příteli o tom, že má být zřízena vedle Zorivky komuna, pro kterou budou opět bráti půdu lidem z vesnice i o tom, že komuna není legrace, že ji tu chtějí zřídít schválně proto, aby tu měli své špicly, kteří nedají Zorivce volně vydechnout. Rozkážou, na příklad, sebrat obilí a bude se to muset udělat, už to nepůjde tak je oklamat, jako na jaře.

„Doufali jsme, že bolševici zavedou lepší pořádky a že se při nich budou mít sedláci lépe. Dočkali jsme se! Dali nám půdu, jakpak ne! I ta, kterou nám dali, i ta, co nám dříve patřila, už není naše; prodat ji nesmíme, koupiti rovněž ne! Co se člověk napracoval, nežli sklídl obilí a teď mu ani ono nepatří . . . Raději bych utek' někam na konec světa.”

„Kam bys utekl?”

„Což jsi neslyšel, kolik lidí už uteklo k povstalcům?”

„To není žádný med. Jak tu nechat hospodářství?”

„Ani tady to není žádný med. Co mám z toho hospodářství, když musím vydělávat na cizí? Ale to je vedlejší, musíme myslet především na to, jak bychom se zbavili té komuny.”

I druhé noci přišel Tereško k Opanasovi promluvit si s ním a poradit. Třetí noci, tak někdy už k ránu, vzplanul dvůr, kde měla být umístěna komuna. Vzplanul a v okamžiku byl celý v ohni. Za chvíli po něm nebylo ani památky. Opanas rozkázal lidem, aby běželi hasit, poslal tam i hasiče, i sám letěl k požáru na koni, ale všechno nebylo nic platné. Když tam doběhli, našli už jen spáleniště.

Opanas začal vyšetřovati. Jak vznikl oheň? Dvůr stál pustý, uprostřed stepí, kol dokola se vlnily lány obilí. Kdo to mohl udělat a proč? Nevyšetřil ničeho. Napsal komisaři,

že to asi zapálil z neopatrnosti nějaký tulák, který tam snad přenocoval.

Zprávu o požáru poslal, ale sám se už nechtěl dočkat příjezdu komisaře a zmizel. Jenom Tereškovi řekl, kde ho má hledat a rozkázal mu, aby shromažďoval kolem sebe spolehlivé hochy. Úřady ve městě se znepokojily. Do Zorivky přijel komisař se třemi soudruhy z „čeky“ a čtyřmi rudoarmějci, aby vyšetřili celou tu věc. První byl zavolán k výslechu kovář Onysko. Vyptávali se ho dlouho. Pak bylo předvedeno ještě několik lidí, jejichž výslech však byl velmi krátký a hned nato byli posláni rudoarmějci k Dovbyšovi, aby přivedli Tereška.

Tereško byl na to připraven. Když uslyšel, že jdou k nim rudoarmějci, vrhl se do hustého rákosí, které rostlo za jejich domkem. Nenalezli ho přes to, že ho hledali dlouho a svědomitě, a tak místo syna, odvedli ke komisaři otce. Vyslychali ho komisař i čekisté. „Kde že je syn?“ chtěli vědět. „Teď tu byl a nemám ponětí, kam odešel.“ „Přiznej se,“ naléhali. Přisahal, že to opravdu neví. Nevěřili mu, týrali ho, bili ho, až klesl k zemi. Zvedli ho, postavili ke stromu a střelili ho do hlavy revolverem. Ani se nezachvěl.

Tak bojovali bolševici v Zorivce ještě dva dny, sepsali protokol, že státní dvůr spálili kulaci Dovbyši otec se synem a kulak Porubajkit, který se nedopatřením stal sovětským úředníkem, a byl jím, než vyšlo najevo, že je to zrádce revoluce a kontrarevolucionář. Protokol podepsal i komisař. Konečně odejeli, ale ještě před odjezdem vyhrožoval komisař, vstupujíc do kočáru: „Podaří-li se mi dostat ty lotry Opanasa a Tereška, zaplatí to životy!”

Jako by se přehnal nad vesnicí černý mrak. Hořké slzy ronila stará Dovbyšicha, když pohřbívala svého muže. Litovali ho lidé. Byl to dobrý soused. Všichni byli zamlklí

a smutní, vždyť nikdo nevěděl, co ho čeká zítra. Všem se nesmírně ulevilo, když představení konečně odejeli.

Ale klid v Zorivce potrval velmi krátce.

*

Hned tehdy, když byl Opanas předvolán do města ke komisaři, začali zorivčané podezřívat Onyska a teď pocho-
pili všichni, proč právě on byl předvolán k výsledku první
a proč jen jeho tak dlouho vyslýchali.

A za tři dny po odjezdu vyšetřovací komise se událo
toto: Onysko se kdesi napil samohonu*) a vracel se domů
velmi pozdě, jsa notně zpitý. Potkal jakéhosi cizího člo-
věka, který ho prosil: „Doved'te mě, buďte tak laskav, na
cestu do Zarihu, nejsem zdejší, neznám to tu a je už tak
pozdě. Mám s sebou láhev výborného samohonu, vypijeme
jej, až mě vyvedete na cestu.”

Onysko se dal přelstít samohonem. Ani se neptal, co je
to za člověka, odkud a kam jde, kde byl a jak se octl v Zo-
rivce a vedl ho k cestě. Nedovedl ho daleko, ani mu ještě
neukázal, kde cesta uhýbá, odešli jen kus za poslední dom-
ky. Tam byl pak nalezen Onysko uškrcený — ani o pomoc
nezavolal, nikdo ho neslyšel.

*

Druhého dne asi v jednáct hodin se přihnalo do Zorivky
na koních, za strašných nadávek a v kotoučích prachu, dva-
cet rudoarmějců. Mezi nimi seděl v kočáře komisař. Ke ko-
čáru byl vzadu připevněn kulomet. Možná, že cestou nejeli

*) kořalka vyráběná doma.

tak rychle, ale když vjížděli do vesnice popohnali naschvál koně a sami hlasitě křičeli.

Celá tato tlupa namířila přímo do volipolkomu. Lidé, kteří potkávali jezdce na ulici, uhýbali rychle a ulekaně s cesty, pozorující je se vzrůstajícím neklidem. Hádali, kdo to asi teď odnese.

Ve volispolkomu byli pouze bezvýznamní Opanasovi pomocníci, kteří si bez něho nevěděli rady a bloudili po budově jako mouchy na podzim.

Komisař jim vynadal, jak jen to dovedl, a když se vykřičel, rozkázal, aby byli předvoláni lidé k výslechu. „Svolejte všechny,” rozkázal „nejprve však kulaky, se kterými se Opanas přátelil.” Pomocníci na něho pohlíželi nechápavě, nedovedli pochopit, že by se byl Opanas bratříčkoval s kulaky. Odpověděli: „On se tady, doma, přátelil nejvíce s chudinou, popíjel s ní dokonce. Kulaci přicházeli do volispolkomu jen zřídka, ale s těmi zacházel velmi přísně.”

Komisař se rozlítil ještě více, tloukl pěstí do stolu, nadával a křičel: „Zavolejte sem tedy všechny ty čerty kulaky. Oni jsou vším vinni. Co bude dál, to se ještě uvidí.”

Rudoarmějci se rozběhli po vesnici, ale našli jich málo, všichni byli buď v poli, nebo na jarmarce; přišli i k Nechvorščanskému.

Byl právě na zahradě. Když uslyšel, že k němu na dvůr vtrhli s křikem a nadávkami nějací lidé, pochopil, co to znamená. Podíval se mezi stromy a uviděl rudoarmějce. Dlouho neváhal. Šel ke konopí a odtud do rákosí, kde se skryl a zmizel . . .

„Kde máš muže?” ptali se ženy.

„Nevím, kde je, snad na poli, snad na jarmarku.”

„Víme,” křičí, „co je to za pole a jaký je to jarmark! Schoval se. Najdeme-li ho, bude zle, dej si pozor . . .”

„Proč by se schovával? Neudělal nic špatného.”

„Neudělal nic špatného! Známe vás. Až se večer vrátí, řekni, aby na nás počkal. My mu pak ukážeme jarmark, taháte se po jarmarcích!”

„Jsme ve vaší vůli, máte právo nám ubližovat . . .”

„Mlč, babo . . .!”

Demyd Mechtodovyč udělal dobře, že utekl. Kulaci se rozutekli skoro všichni, chytili jenom asi čtyři lidi, a ti, které přivedli ke komisaři, to odnesli.

Komisař se na jednoho z nich rozkřikl: „Kde je Porubajkit?”

„Odkud to mohu vědět?” a opravdu to také nevěděl. „Považoval jsem ho vždy čert ví za co.”

„Eh,” řekl komisař, „nelži. Vezměte ho, hoši,” zavolal na rudoarmějce, „odved'te ho na dvůr a nařežte mu. Možná, že se pak na něco rozpomene.”

Málem, že mu nevyhnali duši z těla.

Tento se přiznal, jak mu bylo, ostatní o tom nechtěli ani mluvit.

*

Asi ve čtyři hodiny přijel do Zorivky nějaký mladý hoch. Přijel asi hodně z daleka, vypadal velmi unaveně, byl celý uprášený, vlasy mokré. V rukou držel bičík, bylo viděti, že byl kdysi velmi pěkný, z drahého řemene, panský, ale byl už odřený.

Hoch chodil po Zorivce, ptal se kde koho, neviděl-li jeho koně, vyprávěl, že mu koně ukradli . . . zašel i do volispolkomu, byl tam dlouho, chtěl se dostat ke komisaři, konečně se mu to podařilo, ačkoliv byl právě velmi zaměstnán.

Komisař mu vynadal: „O jakém koni to, k čertu, mluvíš?”

„Ale byl hnědý,” povídá, „měl lysinu, svislé uši, ocas měl u kořene trochu přeseknutý, dobrý kůň to byl . . .”

„Jdi k čertu i s tím koněm, nemám času.”

Hoch vyšel ven, chodil po dvoře sem a tam, všechno si prohlížel, vypadal přihloupě. Rudoarmějci se mu vysmáli a vyhnali ho. Chodil tak po vesnici až do večera, viděl asi, jak jel komisař s rudoarmějci nocovat do profesorova domu, jak pustili koně do zahrady, jak postavili strážu před pokojem, kde měl spát komisař, i na dvoře.

Odešel ten hoch teprve, když se setmělo a šel cestou na Bohoduchivku. Nikdo po něm nedával pozor. A ráno byl mezi rudoarmějci poplach: náboje, dvě ručnice i kulomet byly pryč, a na vratech byla přilepena cedulka: „Raději se sem nevracejte, bude to ještě horší!”

Komisař se polekal, rozkázal, aby byli okamžitě osedláni a zapřaženi koně a hajdy do města. Za dva dny poslali do Zorivky celou setninu rudoarmějců. Hledali všude, i do močálů vlezli. Jeden se odtud více nevrátil; snad utekl, snad se utopil, snad ho někdo zabil, kdoví. A zorivčanům se vedlo nevýslovně zle; výsledky, drancování, děvčata se nesměla ukázat ani na ulici, každý se třásl strachy, jako by tu byly hordy Tatarů.

Potom se to na nějaký čas utišilo, a to proto, že se to tentokrát nestalo, bohudík, v Zorivce, nýbrž asi v třiceti verstách od ní.

Komisař jel se svými pomocníky automobilem. V jednom místě vedla cesta nad Kňážym jezerem. Jezero je velké, má v průměru asi 15 verst, zarostlo celé rakosím a na druhé straně cesty je les. Lidé věděli, že komisař tudy musí jíti za jakousi záležitosti a Opanasovi hoši vykopali přes cestu, těsně před jeho příjezdem, hluboký příkop a skvěle ho zamaskovali.

V lese jel komisař největší rychlostí. Cítil asi, že mu hrozí nebezpečí, ale neuhodl, s které strany přijde. Báł se jen, aby ho cestou nezadrželi. A v té rychlosti vjelo auto na zamaskovaný příkop. Zasténalo. Přední kola odlétla, automobil se zaryl do příkopu, komisař a jeho pomocník byli vymrštěni a poloomráčeni. Ani ohlédnout se nestačili, když tu vyskočil z lesa Opanas se svými hochy a přepadli je. Dlouho se s nimi nezdržovali, báli se, aby je při tom někdo nezastihl. „Já bych mu byl s chutí ještě trochu přismažil věchýtky, aby už víckrát nedostal chut se mi pomstít,“ chlubil se Opanas.

Za týden byli nalezeni s podřezanými krky všichni členové volispolkomu. To se stalo na druhé straně Zorivky, asi 30 verst za ní a asi 60 verst od Kňážoho jezera. Volispolkomči tam byli zvlášť zuřiví. A všechno nasvědčovalo tomu, že to neudělal nikdo jiný než Opanasovci.

Z čeho byli živi tihle Opanasovci? Možná, že jim pomáhali lidé. A Demyd Mechtodovyč to udělal takto: jede na své pole, jako by pracovat, nabere do pytlů tolik potravin, že by mu vystačily na dva týdny. Zastaví se s vozem u stěny*) jako by proto, aby byl kůň ve chládku a sám chodí po poli, obhlíží úrodu. Než se vrátil s druhého konce pole, pytle byly pryč. Nikomu si na to nestěžoval, ani se tím nechlubil a když se ho někdo zeptal, říkal:

„Okradli mě. Copak se dříve něco podobného mohlo stát? Tolik krádeží je teď všude. Jak to můžeš uhlídat?“ a při tom se díval upřeně na tázajícího se, protože věděl, že tohle nedělá jen on sám, ale i mnozí jiní.

Zanedlouho se stala velká krádež v jedné komuně. Byla

*) Stěnou se na Poltavsku nazývá příkré skalisko nad údolím podél řeky, porostlé lesem. Pozn. autora.

uprostřed stepí. Přijeli tam prostě s fůrami, sebrali úplně všechno a ještě k tomu zabili dva komunisty.

Nedaleko Zorivky byla ještě jedna komuna. Komunisté zpozorovali, že z ní lidé utíkají jeden za druhým. Nejprve se vystěhovaly ženy a za nimi pak i muži odjížděli jeden po druhém do města a více se sem nevraceli. Přiblížily se žně a v komuně nebylo živé duše. Zorivčané si mysleli: kdo asi bude kosit obilí? Jestlipak tam nepošlou nás? Nebylo to nic skvělého. Sedláci měli krásné obilí, husté a vysoké, jako rákosí, a v komuně to bylo až směšné, úroda byla jako výsměch komuně. Jaro bylo chladné a komunisté stále odkládali setí, až bude tepleji.

Bolševici měli na Opanasa děsný vztek a chlubili se: „Jen až ho dopadneme,” a hned nadávají také na Zorivku, která, jak tvrdí komunisté, je s ním za jedno. „Až Opanasovi budeme vtoukat hřebíky pod nehty, jistě se obměkčí a prozradí, kdo ze zorivčanů jim pomáhal.

Několikrát se vydalo za Opanasem celé vojsko, ale nemělo štěstí. Obstoupili vojáci nějaký kus lesa v přesvědčení, že se právě tam Opanas ukrývá. Vyskakují radostí, že ho konečně přece chytili, ale Opanas zatím právě v té době, někde asi dvacet verst odtud, rozbíjí komsomol a čím dále, tím je drzejší, jako by se stále více osměloval.

Když začali bolševici opět ustupovat, Děnikin, který nastupoval od severu, je před sebou hnal jako stádo. Kulaci se radovali, ale chudina nevěděla, na čem teď vlastně je. Opanas se však stejně nesměl vrátit. Pravda, bojuje, teď proti bolševikům, ale kdysi byl s nimi a natropil příliš mnoho věcí, na které nebylo lze zapomenout. Vedlo se mu ještě hůře, protože někteří z jeho hochů, ti bohatší, ho teď opustili a vrátili se domů a on teď ani sám dobře nevěděl, s kým se má bití, pro koho bojovati. Až pobijou tyhle, vrátí

se bolševici, pobijou bolševiky, přijdou zase tito a pro něho je obé stejně špatné. Kam se má vrhnout? Přemýšlel, přemýšlel: k Petljurovi to má daleko a také by k nim asi nemohl . . . Ale slyšel od lidí, že na Katerynoslavsku teď působí Machno, který má teď velkou sílu. Ostatní povstalce rozehnali buď bolševici, nebo děnikinci a tenhle se stále drží, nikdo ho dosud nepřemohl. Zařídil si tam své selské království, neubližuje ani chudým, ani bohatým sedlákům, jichž je mnoho mezi jeho vojskem. Stojí jen za sedláky, proti všem ostatním bojuje.

Svolal Opanas své soudruhy, vyprávěl jim o tom a řekl: „Kdo chce jít se mnou, nechť jde. Půjdeme k Machnovi. Kdo nechce, ať si dělá co chce. Já se tu však déle udržet nemohu.”

Nebylo mnoho těch, kteří s ním chtěli jít, jen asi pět lidí. Ostatní se vrátili domů. A Opanas šel s těmi pěti dněprovským pobřežím. Prodírali se houštím a rákosím. Zmrzačili si nohy. Byli nesmírně znaveni. Teprve po nějakém čase se jim podařilo ukrásti člun, v němž pokračovali v další cestě.

Plaví se Opanas ve člunu a v hlavě se mu tísní neklidné myšlenky: „Asi se toho už nikdy nedočkám, aby se ze mě stal hospodář. Proč bojuji a za co bojuji? Sám to nevím . . . Ani to nevím, co bych měl dělat, a je-li to, co dělám teď k mému prospěchu.” Přemýšlí, přemýšlí, rozčilí ho tyto myšlenky, až zuby skřípe a je mu tak, jako by se musel zalknout . . . ale pokračovat v jízdě je nutné.

Bloudili nějaký čas po katerynoslavských stepích, až se konečně dověděli od lidí, kde mají hledat Machna. Když přišli do jeho tábora, prosili, aby je hlásili u „táty”.

Vyšel k nim. Poklonili se mu: „Vezmi nás k sobě, táto.”
„Kdo vlastně jste?” táže se jich.

Řekli mu všechno.

„Takové zrovna potřebujeme.” Povídá Opanasovi: „Máš s sebou pět hochů, najdi si jich ještě pár a budeš pak jejich atamanem. Ty se mi líbíš, je vidět, žeš mazaný.”

Opanas se rozhlédl tábořem, zdá se, že není Machno tak silný, jak vyprávěli lidé, začal dokonce pochybovat. Ale později se dověděl, že to mají zařízeno tak: nebojuje-li se právě, nejsou všichni v táboře a zůstane jich tu jen pár, a to ti, kteří nemají kam jít. Ostatní odcházejí domů. Když se připravují k bitvě, svolává Machno všechny do tábora a všichni se tam rychle vrací. „Máme to zařízeno tak, jak to mívali zaporožci,” říkali. Srovnávali se stále se zaporožci.

Jednou se kterýsi z nich přiznal, že drancovali kdysi u nějakého člověka a ten jim řekl: „Máte daleko do zaporožců! Zaporožci byli rytíři, bojovali pro víru a pravdu a za co bojujete vy? Jen pro to, co je poschováváno po cizích komorách.” Zabili ho pro tento výrok, ale přesto si mnohý ještě dnes na to vzpomíná a pronese váhavě: „Neměl snad pravdu?”

Minuly asi dva roky od té doby, co přišel Opanas k Machnovi. Ztratil už počet, v kolika bojích bojoval. Několikrát se zmocňovali dokonce samotného města Katerynoslavu a opět odtud utíkali. Bojoval proti bílým i proti rudým. Nejednou navazoval Machno přátelské styky s těmi nebo s jinými a zase je přerušoval. „Táta” jistě věděl, proč to dělá, Opanas to však nemohl dobře pochopit.

Ale přes to se Opanas udatně bil s každým, s nímž se právě bojovalo. Tu ho rozběsnila nenávist a vztek, stával se zuřivým jako zvíře, něco ho strkalo jako medvěda do nejhustších řad nepřítelů, ale nikdy se mu nic nestalo, jako by ho kulka míjela. Porubajkita znali bílí i rudí a když ho shlédli, zmocňoval se jich děs, kulky lítaly stranou, šavle a bajonety jim padaly z rukou, ba ještě víc: všichni opouštěli bojiště a dávali se na útěk. Dáblem se jim zdál Opanas.

Samozřejmě, že se lidé nedovedou bít bez nenávisti. Byť by bojoval člověk pro tu největší věc, nebojuje tak hrdinně, dokud se nerozzuří jako zvíře. Co je to za válku, když není nenávisti?

Opanas neví, proč se „táta“ bije dnes s jedním, zítra s druhým, proč se s jedněmi smíří, s druhými pohádá? Neví, co chce, co má na mysli, ale půjde pro „tátu“ Machna třeba do ohně a vody. I to je pravda, že by se neměl bez Machna kam vrhnout, jeho místo na celém světě bylo teď jen u Machna a dokud je Machno při síle. Kam by se Opanas poděl, kdyby byl Machno poražen?

Když přišli do Katerynoslavu, nebo do některého jiného města, nikdo se Opanasovi nedovedl vyrovnat v drancování. Rozbíjel výkladní skříně, rozbíjel pokladny, věci vyhazoval na ulici do prachu a bláta, strhával s lidí všechno, co se mu na nich líbilo, zabíjel bez rozmyšlení každého, kdo se mu opřel.

Když o tom přemýšlel, sám se tomu divil. Vždyť toho nebylo zapotřebí, všechno, co nakradl, stejně buď rozdál, nebo vyhodil. Ale dělal to všechno proto, že ho uchvacovala zuřivost při vzpomínce na jeho život. Osud ho pátil. Musí přece být někdo za něho zodpovědný. Kdo zavinil jeho zlý

osud? Neví to, ale rozhodně to budou ti, jež se naučil nenávidět . . .

A když se utábořili někde v stepi k odpočinku, zachvátil vždy Opanasa nesmírný smutek. Když někdo zapálí oheň, usadí se vedle něho, dívá se vytřeštěnýma očima do plamenů a v duši ho pálí zžíravý smutek: „Můj život je zničen. Je mi už čtyřicet let a nejsem dosud ženat, nemám hospodářství, nemám, kam bych hlavu sklonil. Co mám z toho, že jsem si nashromáždil peníze? K čemu je potřeby? Co si za ně koupím? A vůbec, k čemu to všechno? Tak prožiju celý svůj život, tak skončím.”

Rozběhne se někdy za tábor do tmy, do daleké stepi, klesne na zem a chvěje se a sténá steskem.

Na druhý rok, kdy bolševici už přemohli bílé a dali se do Machna, odešel tento se svým vojskem po jedné nešťastné bitvě daleko do stepí a utábořili se tam v malém průsmyku, chtěje dát svým lidem náležitý odpočinek. S jedné strany byl hluboký úvoz, s druhé strany rovněž. V tomto průsmyku jsou neobyčejně příkré útesy, koňmo se tam člověk nedostane. Jsou většinou holé, jen tu a tam trčí nějaký keř. O kus dále se oba úvozy rozdvojují na menší strže, zarostlé houštinou. „Táta” si myslel: s obou stran nepřijdou, budeme moci snadno utéci. Ale kdyby se na neštěstí přihnali i se dvou stran, můžeme v nejhorším případě utíkat úvozem a pak se rozběhneme, kdo kam bude chtít.

Machno netušil, že zrovna tehdy na něho tady nalíčili. Byl přesvědčen, že právě teď zahladil všechny stopy po sobě a že se dostatečně vzdálil. Dáti hochům odpočinek bylo už nutné. Mnohé z nich propustil na nějaký čas domů, zůstali u něho jen ti, kteří byli z daleka. Věcho všudy jen asi tisíc . . .

Utábořili se na vyvýšeném místě, ale nebylo jich z dálky vidět, protože i tady rostl les, pravda, velmi řídký.

Přesto však se měli na pozoru. Machno rozkázal, aby byla hlídka co možno bdělá a ostražitá, rozestavil všude stráže, kolem byly seřazeny vozy, pouze u vchodu do úvozu a na obou stranách průsmyku je otočily tak, aby v případě nebezpečí mohly býti okamžitě zapřaženy a připraveny k útěku.

Této noci postavil Opanas své hochy na pravý konec, jenž měli hlídati. Ale sám také nespál. Seděl hluboce zamyšlen, jako to činíval poslední dobou velmi často.

Vtom se mu zdálo, že něco zaslechl. Zvedl hlavu, poslouchal, pak přitiskl ucho k zemi. Je tomu tak. V dálce něco šumělo, jako by dešťové kapky padaly na zemi. Ale to není možné, nebe bylo plné hvězd. Že by to byl dusot koňských kopyt? Pak uslyšel tichoučké zařičení. Zavolal stráž: „Poslouchej!”

Odpověděla mu: „Je to koňský dusot . . .”

Vzbudil hochy, poslal pro „tátu” a pro jiné atamany a sám udílel rozkazy.

Jeden voják přiběhl bledý jako plátno.

„Je je slyšet i s druhé strany,” povídá.

Opanas už ani nemusel poslouchat, dusot bylo slyšet docela zřetelně. Jsou vzdáleni už sotva tři versty a blíží se kvapem. Je jich, podle všeho, velmi mnoho.

Seřadil své vojsko a poslal několik hochů do úvozu, aby se podívali, jak to vypadá tam. Za chvíli bylo odtamtud slyšet výstřely. Jeden přiběhl zpět: i v úvoze jsou. Ti se sem asi přikradli už dříve.

„Mnoho?”

„Kdopak ví.”

Přiběhli i ostatní, jen jeden chybí. Petra prý zabili.

„Že bychom se prosekali úvozem?“ přemýšlel Machno, „bylo by to snad přece lepší srazit se jen s částí vojska, než potom s celým. A jízda se do úvozu nedostane. I kulometů by bylo škoda, neseženeš je potom tak snadno. Nu, hoši, zkusíme se jim opřít a když uvidíme, že je nezdoláme, prchejte potom úvozem. Bylo by ovšem zlé, kdyby měli s sebou děla, to bychom se sotva zachránili. A teď na místa, ke kulometům a začněte hned pražit do úvozů.“

Rozvířilo se tu pravé peklo. Sotvaže se rozlehly první výstřely machnovců, všechno na okamžik ztichlo a pak bylo slyšet, že se k nim žene rudá jízda už s obou stran. Obrátili kulomety i proti jízdě, pětkrát ji odrazili a začali doufat, že odrazí útok docela. Zapomněli však na děla. Ta se jen poněkud opozdila a zahřměla pak náhle, kdy to už nikdo nečekal. První výstřely přeletěly přes hlavy machnovců, ale pak se sypaly přímo do průsmyku . . .

„Hoši, vezměte ručnice a bajonety a prchejte úvozy!“ zvolal Machno a první zmizel ve tmě. Za ním se pustili ostatní. Stráně jsou strmé, ze zadu jsou uprchlíci pronásledováni, zdola je vítá rachot kulek.

Dole se rozpoutala zuřivá bitka. Byla úplná tma. Nikdo nevěděl, koho bije, neví, kdo bije jeho. Machnovci se rozutíkají kam se to dá. Někteří se vyškrabali na protější útesy, jiní se snažili vniknout do strže. A kulky bzučely monotonně dz . . . dz . . .

Opanasovi se podařilo dostat se vzhůru na skálu. Myslí, že je zachráněn a dal se na útěk. Lhostejno kam, však ho oči někam zavedou. Utíkal, utíkal, když tu vidí před sebou ve tmě něco velkého. Lehl si na zem a opatrně se rozhlédl, dvůr. Chtěl ho minouti a obrátil se do prava. Vtom se před ním objevily tři mužské postavy, jako by vyrostly ze země. Křičí:

„Kdo je tu?“

„Svůj!“ vykřikl zděšený Opanas a vrhl se vlevo.

Zableskla se tři světélka, rozlehly se tři výstřely. Jedna kulka zasáhla Opanasova záda a prolétla mu hrudí, druhá ho trefila do hlavy. Jako snop klesl k zemi, jen ruce rozpráhl. Ani nehlesl.

*

Teprve po půl roce se v Zorivce dověděli, že byl Opanas zabit. U Demyda Mechtodovyče sedělo právě několik známých, když vešel jeden soused a povídá:

„Slyšel jsem, že Opanas padl a už prý dávno. Když byl Machno poražen, padl v jeho poslední bitce i Opanas.“

„Je tím sám vinen. Všechno to způsobila jeho nesmiřitelná zloba. Celý život páchal pouze zlo, aniž sám věděl proč. Nevěděl, proč a za co v něm vřel ten hrozný vztek na lidi. Jistě že také nevěděl, za co vlastně zhynul,” řekl jeden z hostů.

„Ono se často stává, že ani ten nejmoudřejší neví, za co hyne.“

„To přece každý ví, za co, za hříchy,” ozval se ještě jeden muž, který seděl stranou v koutě a dosud mlčel. „Za to, že myslel vždy jen na sebe. U nás myslí pouze na sebe komunisté. Opanas se také staral jen o sebe a vůbec všichni, kam se jen podíváš . . . a my jsme zrovna takoví, nikdo nedbá pravdy, nikdo nemá ohledu k druhým.“

„Nu, my přece jen nejsme takoví, jako byl Opanas a jako jsou komunisté, máme přece jen určité ohledy,” usmál se Demyd Mechtodovyč.

„Trochu pravdy v tom je, ale i u nás je to takové, že když nám někdo řekne, že je to, či ono nemožné, spokojíme se

tím, dokud to jde, a teprve, když je to nutné, dáváme se do práce. Když máme něco udělat, uděláme to ochotně, nevyžaduje-li to velké námahy, ale vyžaduje-li to nějakou sebe menší oběť, nebo je to spojeno s nebezpečím pro nás, ponecháme to jinému, nebo se tomu vyhneme docela a nedělá nikdo nic.”

„S vlky žítí, s vlky výti . . .”

„Vlčí jsou naše povahy.”

„Kdy se to jen odnaučíme? Proroci nás poučovali, svatí nás poučovali, sám Bůh sestoupil na zemi a nic to nepomohlo.”

„Snad nás tomu naučí neštěstí? Neštěstí je prý jako popel, všechnu špínu vyčistí.”

„Ale kdež . . .!”

GENTILHOMME DECLASSÉ

Vladimír Petrovyč pocházel z význačného ukrajinského rodu Kostryků. Několik rodin z tohoto rodu vládlo koncem minulého století rozsáhlými statky na Poltavsku. Vladimír Petrovyč však zdědil všeho všudy sedmdesát desjatin, protože jeho dědeček a otec promarnili všechno jmění a měli ještě ke všemu mnoho dětí. Děd sloužil svého času u kavalerie, otec nesloužil nikde, protože jít ke kavalerii, na to už nebyly prostředky, a myšlenku, že by on, Kostryk, mohl vstoupiti do armády, naprosto zavrhoval. Bylo by to pod jeho důstojnost. Zůstal tedy doma, ale hospodářstvím se nezabýval, bylo to nad jeho síly. Byl sice vysoké a statné postavy, ale vážil čtrnáct pudů, na oblek potřeboval 74 aršiny látky a myslím, že právě jeho zobrazil Gogol ve svém Ivanu Nikihorovyči.*)

Vladimír Petrovyč byl už trochu menší, vážil pouze jedenáct pudů a byl velmi pohyblivý. Ale přesto, když přijel na návštěvu k některému ze sousedů, žádal, aby mu pro jistotu dali tu nejpevnější židli, nebo nejraději lenošku.

Dík svým příbuzenským svazkům a hezké tváři, udělal Vladimír Petrovyč dobrou partii. Jeho žena dostala věnem

*) Ivan Nikihorovyč je hrdina známé Gogolovy povídky: „Jak se pohádal Ivan Ivanovyč s Ivanem Nikihorovyčem.“

přes tisíc desjatin, ale za několik let prohospodařili všechno. Přijímali návštěvy, jezdili na návštěvy, hrálo se v karty, jednou kdesi v Kremenčuku velmi nešťastně, několik nehod přišlo, jedna za druhou a statek byl prodán za dluhy. Mezitím umřela žena a Vladimír Petrovyč zůstal sám s malým synkem Ljoňkou, zase se svými sedmdesáti desjatinami.

Sebral všechno co mu zbylo, a rozhodl se, že to zkusí s nájmem. Najal si dosti velký statek. Do žní to jakž takž protloukl. Přišly žně, příjmy nebyly žádné, za to výdajů spousta. Potřeboval peněz, ale věděl, že by se marně namáhal, protože by mu stejně nikdo nepůjčil.

Kázal Vladimír Petrovyč zapřáhnout koně a zamířil do Kremenčuku. Popohání koně, švihá je bičíkem, odhání starosti. V Kremenčuku se vždy našli kupci na budoucí úrodu. Pravda, platili za dosud nesklizené obilí méně, než za sklizené, které se očekává na trhu teprve za nějaké dva, tři týdny, ale na tom nezáleží; dávají závdavky, člověk může přijít okamžitě k penězům, které tak nutně potřebuje. Bylo by to horší, kdyby nebylo čím zaplatit sekáčům a chléb by přezrál.

Zastavil se v hospodě, kam přicházelo nejvíce židů faktorů, kteří si neustále šeptali s vrátným.

„Co kupujete? Zač?“

Všichni začali najednou: „Nemáme, pane, zatím žádné kšefty. Strašná smůla!“

„Pšenici?“

„Ne.“

„Žito?“

„Ne.“

„Len?“

„Taky ne, panáčku.“

„Ale něco přece kupujete?“ otázal se už polekaně Vladimír Petrovyč.

„Copak . . .? Kdyby měl pán na prodej suché hrušky, možná, že bychom je koupili.“

Vladimíra Petrovyče napadla šťastná myšlenka.

„Suché hrušky? Těch mám, co jen budete chtít, na ty jsem si ani nevzpomněl.“

„Kolik pudů jich má pán?“

„Kolik . . .? Jistě jich nebude méně, než tisíc.“

„Jistě? Tisíc pudů? Suchých hrušek?“ tázal se udiveně faktor.

„Ba jo, míň jich jistě není.“

„A kdy si pro ně můžeme přijet?“

„I třeba hned.“

„A kolik žádá pán za pud?“

Na tuto otázku nebyl Vladimír Petrovyč připraven a otázel se: „Kolik dáváte?“

„Počkejte, přivedu hned kupce, ať vám udá cenu sám,“ vyhnul se faktor přímé odpovědi. „Na shledanou,“ podával mu ruku první. Podával ji rovně, jako prkno, s roztaženými prsty.

Kupec nenechal na sebe dlouho čekat, přišel asi za čtvrt hodiny s faktorem. Byl to zrovna takový maličký židáček, jako faktor. Těžko by bylo uhodnout, proč je zrovna on kupcem a ten druhý faktorem? Pravděpodobnější je, že kupují spolu . . . Ale vem to čert. Nabízejí za hrušky velmi málo, ale opět taky vem to čert, pomyslí si Vladimír Petrovyč, jen když dají závdavek, alespoň polovinu peněz.

Sepsali smlouvu. Vladimír Petrovič vzal závdavek, zaplatil hned faktorovi, který mu přivedl kupce a jel domů. Byl uklidněn a spokojen a zdá se, že cestou docela zapomněl, jaký udělal obchod. — Bohu díky, vymotal se z toho.

Asi za týden seděl Vladimír Petrovyč ve své nevelké pracovně a pil čaj, odpočívaje po celodenní práci. Bylo děsné vedro, na nebi ani mráčku. V pokoji byla otevřena všechna okna, vedoucí do divoké, neupravené zahrady. Dveře byly rovněž dokořán. Vedly do pokoje, z něhož se okna dívala na velký, zelený dvůr a teplý, lahodný větérek se procházel po pokojích a šustil, převraceje jakési archy papíru. Vladimír Petrovyč sundal kabát i vestu, rozepjal košili na chlupatých prsou, rozepjal i vrchní knoflíky u kalhot a odpočíval, popíjeje čaj a očekávaje, až skončí polední přestávka.

Seděl naproti dveřím do sousedního pokoje a viděl dobře dvůr až k vratům a pole za nimi, ozářené zlatými slunečnými paprsky. Vzduch, proniknutý těmito paprsky se tetelil. Nikde ani živé duše.

Vladimír Petrovyč byl v dobré náladě. Opálené tělo v chládku zchladlo a osvěžilo se, jako by nabralo nových sil. Myšlenky se střídaly pomalu a líně, nad ničím se dlouho nepozastavovaly. Ale proto byly tak živé, tak výrazné, že všechno, co mu přišlo na mysl si představoval tak jasně, jako by to stálo před jeho očima.

Vtom, náhle vidí překvapen, že nehledě na to, že je právě polední přestávka, kdy všechno odpočívá, se otvírají vrata a do dvora vjíždí jedna fůra za druhou, vozkové umísťují vozy v chládku pod strom, stojící v koutě dvora a do pokoje se hrne nějaký žid.

„Co by tohle mělo znamenat?“ přemýšlel chvíli Vladimír Petrovyč. Pak si vzpomněl: „A! To budou jistě ty proklaté hrušky!“

„Ted' jsi, holenku v bryndě,“ pomyslel si ještě a už tu byl žid. Nejprve bylo slyšet v předsíni slabé zakašlání, pak se ukázala hlava.

„Má úcta, pane. Kdepak jsou ty hrušky?”

„A . . . hrušky,” řekl Vladimír Petrovyč na oko lhostejně. „Jen jdi do zahrady, je tam hodně suchých stromů, tak si je můžeš porazit a odvézt.”

„Co-o . . . ? Žertujete, pane,” zvolal kupec, špatně skrývaje svůj hněv.

„Proč bych žertoval? Co jsi koupil . . . Suché hrušky . . . ? To jsou přece suché hrušky.”

Žid se polekal i rozlítil zároveň. Vždyť je to podvod. Kdyby byl Vladimír Petrovyč neměl tak atletickou postavu, byl by toho asi vyslechl více, ale ta postava a ty silné ruce svázaly židovi jazyk.

„Nu, co bych z toho měl,” myslel si, „kdyby ho zavřeli, když on mě nejdřív zmrzačí? A ještě by se mohlo stát, že dostanu soudce, který ho ani nebude chtít potrestat za to, že pocuchal židovské pejzy. No ne . . . ? Odsoudí ho k pokutě pětadvaceti rublů . . . A bude po radosti!”

Proto se ovládl.

„To je velmi hezké, že je pánovi veselo a že pán žertuje, ale vždyť já mám přece smlouvu a pán jistě nebude mít velkou radost, dám-li to k soudu. Já tomu rozumím, pán potřeboval peníze a neměl si je kde vypůjčit, vypůjčil si je tedy lstí u chudého židáčka, nu, ať už! Ale moje peníze mi propadnout nesmějí. Počkám pánovi, dokud nebude obilí vymláčeno, viděl jsem, že má pán dobrou úrodu. Ale za tu dobu jsem mohl něco na svých penězích vydělat, tak mi bude pán muset dát nějaké úroky.”

„Úroky? Jaké?”

„No, rozhodně bych nevydělal méně, než pán si vypůjčil, musíte mi tedy vrátit jednou tolik.”

„Ach, ty čertův synu. A co kdybys prodělal?”

„Co tím myslíte? Proč bych měl prodělávat?”

Začali smlouvat. Hádali se dlouho, až konečně musel Vladimír Petrovyč souhlasit s tím, že vrátí židovi hned po žních všechny peníze a za úroky ještě polovinu té sumy.

„A zaplaťte také hned formanům. Je to přece vaší vinou, že sem přijeli nadarmo.”

„Vrať mi tedy smlouvu a já ti napíši směnku.”

„Ale ne, ať raději zůstane smlouva u mě, než se vypořádáme,” odepřel jemně kupec uskutečnit tento návrh.

Vladimír Petrovyč ho musel ještě pohostit kořalkou, vejci, máslem, slanečky a čajem — jedinými pokrmy, které smějí židé jísti u křesťanů.

*

Úrodu měl Vladimír Petrovyč slušnou, ale peněz opět nebylo, a s takovou „formou úvěru” nebylo možno hospodařit. Proto toho pokusu zanechal. Stal se pomocníkem jednoho známého remontýra*) a mimo to jezdil s koňmi. Koňům rozuměl. Od té doby ho bylo vidět na všech jarmarcích, kde vynikala jeho tlustá postava, jak se prochází mezi koňmi, převalujíc se těžce pod svou vlastní tíží a švihá si vesele bičíkem.

Vladimír Petrovyč nekupoval pro sebe jen dobré koně, kupoval nejčastěji ty, které byly na pohled dobré a krásné, ale měly nějakou vadu, jež se dala snadno zatajit. Prodával je kupcům za dobré.

Přesvědčit se, že je takové jednání nesvědomité a nečestné, se Vladimír Petrovyč nikdy nedal.

Vždyť to jsou přece jen koně — a byl pevně přesvědčen, že podvod s koňmi — není podvodem a napálit někoho

*) Tak se nazývali v Rusku lidé, kteří dodávali armádě koně. Bývali to většinou pensionovaní důstojníci, kteří koním rozuměli.

s koňmi, že — není hřích. Ať si každý dobře prohlédne, co kupuje.

Jedenkrát prodal komusi dokonce nemocného koně a hned mu také pro legraci poslal darem půl tuctu kapesníků, aby měl čím utírat koni nos.

Jednou ho poprosil všemi vážený místní lékař, u něhož se léčil celý okres a i sám Vladimír Petrovyč, aby mu, jako znalec koupil dobré koně. Potřeboval je, když jezdil k nemocným a byl přesvědčen, že jeho Vladimír Petrovyč neošidí. Proto také, když mu koně přivedli, zaplatil za ně beze všeho požadovanou sumu, aniž se na ně podíval. Ale sotvaže vyjel po prvé kamsi do vzdálenějšího místa, oba koně začali kulhat. Vyšlo najevo, že jeden má prasklé kopyto, svrchu jen dovedně zamaskované, druhý zatajenou kulhavku a že oba koně nejsou docela k ničemu.

Lékař neřekl ani slova, dělal, jako by ničeho nepozoroval a když se ho Vladimír Petrovyč tázal, jak je spokojen s koňmi, poděkoval mu a řekl, že je velmi spokojen.

Podíval se na něho udiveně a zapochyboval, jestli se snad nezmýlil a neprodal mu místo braku něco pořádného.

Vladimíru Petrovyči se stávalo, že se někdy přejedl a brzy po této události se mu to opět přihodilo. Břicho se mu nafouklo, uvnitř ho cosi pálilo a řezalo k nesnesení a on se ničeho tak nebál, jako smrti.

Hnal syna pro lékaře.

Ten přijel okamžitě, ale věda, že nemoc není nebezpečná, zůstal ve dveřích státi a řekl se smíchem.

„Nebudu vás ošetřovat, Vladimíre Petrovyči, protože vy jste — podvodník.“

„Na mou duši, že je to pravda, holoubku, na mou duši, jsem podvodník,“ souhlasil se vším polekaný Vladimír Petrovyč. „Och, zachraňte mě, rychle, ach, umírám!“

„Ale když vy jste podvodník, Vladimíre Petrovyči, vždyť jste mě napálil s koňmi,” smál se lékař.

„Och, napálil jsem vás, holoubku, napálil. Odpusťte mi to a pomozte mi. Och, umřu.”

„Nebudu vás léčit, Vladimíre Petrovyči, dokud od vás nedostanu dobré koně,” smál se opět lékař.

„Ljoňko! Ljoňko!” zařval nemocný. „Utíkej, ty mizero, honem do stáje, přiveď Mikuláši Ivanovyči ten nejkrásnější pár a vem si ty mrzáky! Och, zachraňte mě, honem, honem!”

Mikuláš Ivanovyč chvíli čaroval a nemocnému se hned udělalo lépe. Rozkázal, aby byly přineseny likéry, pohostil lékaře a ani sám nezůstal pozadu.

Mikuláš Ivanovyč se usmívá: „Prohloupil jste, Vladimíre Petrovyči, nebylo to nic vážného a vy jste mi dal ze strachu takové krásné koně za ty mrzáky.”

„Přestaňte už s těmi výčitkami,” prosil ho pacient, ale nevěřil mu. „Kdepak, to se vám jenom zdá, že to nebylo nic vážného. Taková bolest! Copak má člověk daleko do smrti?”

Míjela léta a pro Vladimíra Petrovyče bylo stále obtížnější vláčet se po jarmarcích. Začal si hledat místo a za pomoci příbuzných a přátel je dostal v Kremenčuku, jako strážmistrův pomocník.

Kremenčuk je dosti velké průmyslové město, jehož obyvatelé jsou většinou židé. Zde se často stávalo, že si majitel dal pojistit dům na značně vysokou sumu a pak si ho sám zapálil, aby dostal dobrou asekuraci. Tohoto zločinu se lze stěží dopátrati, ale obyvatelé a tím více policie to snadno uhodnou.

Na ty požáry jezdil kremenčucký strážmistr nejraději

sám a dbaje pořádku při hašení, křičíval obyčejně na majitele:

„Vždyť jsem ti, ty holomku, alespoň 300krát říkal, abys zacházel s ohněm opatrněji.”

„Vždyť jsem ti 1000krát říkal, abys dal pozor.”

Všichni už věděli, co to znamená, že totiž majitel musí strážmistrovi vyplatit buď 300, nebo 1000 rublů, podle toho, jakou měl dům cenu.

Když se někdy stalo, že strážmistr nemohl býti osobně přítomen hašení požárů, jel tam za něho velmi ochotně Vladimír Petrovyč, který to dělal zrovna jako jeho představený. Policie měla v Kremenčuku i jiné vedlejší příjmy, takže se tam Vladimíru Petrovyči dařilo velmi slušně. Tam také umřel léta Páně 1901.

PAN LAHODA

První mé vzpomínky na mého kmotra Alexandra Ivánovyče Lahodu spadají do doby, kdy mi bylo pět let, tedy do roku 1871.

Alexandr Ivánovyč byl vysoký, už značně prošedivělý pán. Nad čelem měl dosti velkou pleš a jen tu a tam trčelo vzhůru několik šedivých vlasů. Měl dlouhý ohnutý nos, který se nořil do rozježených vousů, tvrdých jako dráty. Byl vysoký a hubený, se scvrklou kůží, ale jeho tváře byly vždy růžové, vypadal statně a chodil vždy zpříma a rychle, jako mladík.

Alexandr Ivánovyč měl na sobě vždy, i doma, černý, nebo alespoň tmavý kabát a mně se vždycky zdálo, že jeho pravý rukáv nějak divně visí a klátí se. Alexandr Ivánovyči uřízli pravici výše lokti, ale mně to nikdo neřekl a sám jsem toho dlouho nepozoroval, nebo snad nechápal.

Stalo se to asi před devíti nebo před osmi roky. Brzy po zrušení nevolnictví, kdy sedláci mlátili panské obilí cepy skoro celou zimu, třebaže se ho zasévalo poměrně velmi málo, se Lahoda rozhodl, že koupí koňskou mlátičku. Když ji přivezli, neuměli s ní dělníci zacházeti, jelikož to byla novinka a v tom kraji to dosud nikdo neznal. Alexandr Ivánovyč se šel podívat, jak jde práce a nesmírně se roz-

hněval — práce neubývala, klasy byly vymláceny špatně — samo sebou, že nemlčel, huboval dělníky a křičel, ale věda, že křikem nic nespraví, postavil se ke stroji sám, aby to lidem ukázal a náležitě vysvětlil a začal podávat do stroje snopy. Ale asi za půl hodiny mu řemen zachytil rukáv a vtáhl do stroje ruku. Bůh ví, jak se to stalo, ale snad proto, že byl rozčilen, nebo proto, že pracoval velmi rychle, aby mohl žádat i od dělníků rychlejší práci a nedával dobrý pozor.

Byla to strašná bolest. „Stůj!“ zařval Lahoda. „Stůj, čert vaší mámy. Zastavte stroj!“

Ale lidé to už zpozorovali sami, vrhli se k němu, zarazili koně, strhli řemen, ale stroj se stále točil a drtil Alexandru Ivánovyči ruku.

A on se vzpíral, hryzl se do rtů a chrčel:

„Lžeš! Co sis vzala si nech, ale víc už ti nedám.“

Když se konečně stroj úplně zastavil, ruka byla rozdrčena až nad loket. Zkusil hrozně, než mu konečně vytáhly ze stroje žvance masa, z nichž crčela krev.

Zamženýma očima pohlédl Lahoda na to, co bylo ještě před chvilkou jeho rukou a trpce se usmál, ale nezasténal.

Přinesli košili jednoho dělníka, který ji měl nejčistší a omotali mu rozdrčené maso, promísené s kousky roztrhaného oděvu. Pak Alexandr Ivánovyč usedl do vozu, který tu náhodou stál na dvoře zapřažený a rozkázal, aby ho dovezli do města k lékaři. Nezašel ani domů, protože tam nebyla žena, odejela rovněž do města. Do města bylo osm verst. Alexandr Ivánovyč kouřil tlustá cigára jedno za druhým, která kouřil obvykle a ani nehlesl. Ovládly ho smíšené pocity, spojené tak podivně v jeden celek. Byla to lítost nad sebou samým a vztek na to, co se stalo, výčitky sobě samému, že je tomu sám vinen a výčitky Bohu . . .

Jak bude teď žít, co to bude za život? Tato myšlenka se k němu neustále vracela: „Mrzák?” zatínal zuby, aby nezasténal.

Nedaleko města se setkal se ženou, jež se odtud právě vracela na saních, tažených čtyřmi dobrými koňmi.

„Hle, tamhle jede pán . . . na obyčejné fůře . . . co to asi znamená?” obrátil se k ní vozka.

Polekala se nesmírně, stěží ze sebe vypravila: „Co se stalo?” podívala se na muže a sotva uslyšela první slova odpovědi, omdlela.

„Tu máš!” řekl pohrdavě pan Lahoda. „Jednomu je zle a druhým se musí člověk obírat . . .”

Lékaři ve městě byli vesměs známí. Sešli se tři, ale neradili se dlouho.

„Nedá se nic dělat, Alexandře Ivánovyči, musíme vám uříznouti ruku a to hned, aby to nebylo ještě horší . . .”

„Vím!” řekl Lahoda tvrdě, nepřiznav se, že měl do posledního okamžiku alespoň slabou naději: možná, že to nějak svážou, možná, že to dají zase dohromady, že to sroste a že nebude nutno ruku uříznout.

„Musí se uříznout nad loktem, takhle,” pravil jeden z lékařů soustrastně, ukazuje mu, kde až musí ruku uříznout.

„Vím.”

„Máme vás uspat?”

„Ne, to je zbytečné, vydržím to i tak.”

„Bude to velmi bolet a trvat to bude dlouho, musíme přepilovat kost.”

„Hlouposti, to nic není.”

A když ho svlékli, vymyli mu ruku a zastavili krev, opřel ruku o stůl a držel ji tak po celou dobu, co byla prováděna operace, beze slova. Jen cigáro nevyndal z úst.

„To už je konec?“ otázal se udiveně, když mu zafačovali zbytek jeho ruky.

„To není člověk, to je kámen,“ obdivovali ho lékaři.

„Dejte mi teď velký kalíšek koňaku,“ požádal pacient.

„Jak ho mám vzíti?“ zažertoval, když mu kalíšek přinesli. „Budu se to musit nějak naučit . . .“

Ruka se mu poněkud chvěla, ale nevytlil ani kapku a dychtivě vyprázdnil kalíšek, řekl: „Tohle je skvělé.“

Jistě že v jeho chování bylo trochu přetvářky a něco strojeného, něco, co nařídil sám sobě, maje za to, že tak a ne jinak se má člověk v takových případech chovat, ale všichni byli ohromeni a obdivovali ho.

Přišla žena, plakala, sténala, opět omdlévala . . .

„Proč pláčeš?“ otázal se Alexandr Ivánovyč, „což chodí po světě málo mrzáků? A přece jsou živi, budu žít i já . . . Jsem sám vinen.“

*

Lahoda pocházel ze starého ukrajinského rodu, z dob Bohdana Chmelnického*), ale jeho statky byly na tu dobu poměrně malé, všeho všudy asi 700—750 desjatin. Byly dva: nevelký statek, kde bydlil, sestával asi z 250 desjatin a sousedil s velkou vesnicí, která byla kdysi setnickým městem**), a druhý statek, vzdálený odtud asi 15 verst, v rozloze asi 500 desjatin.

V setnickém městečku Lahodové asi nemohli rozšířit svá obytná stavení, a dvůr Alexandra Ivánovyče byl úzký,

*) Bohdan Chmelnický, znamenitý kozácký hetman (1648—1657), který vedl vzbouření Ukrajinců proti Polákům, založil Ukrajinskou kozáckou říši a dal ji pod protektorát moskevského cara.

**) „Setnické městečko“, okresní město, kde se kdysi zdržovalo vedení kozácké setniny. Pozn. překl.

sevřený po obou stranách kozáckými grunty. Dvůr byl sice velký, ale úzký a příliš dlouhý, táhl se až k lukám a bažinám, které také patřily Alexandru Ivánovyči. Přes bažiny byl zřízen násep, po němž se chodilo na ostrov, kde měl louky. Na ulici, plotem obehnaný, stál nevelký, starodávný dům o 7 pokojích a po obou stranách byly dvě zahrádky, jež nebyly větší, než obyčejný kozácký grunt.

S hospodářstvím se Lahoda příliš nemazlil, nečetl žádné agronomické knihy, ale hospodařil tak, jako hospodařili jeho předkové. V menším statku, kde se zdržoval, sel každoročně trochu obilí, aby měl pro svou vlastní potřebu a pěstoval tu i značné množství tabáku na prodej. Ale ve velkém statku zřídil jen louky a pastviny a věnoval se tu chovu koní. Když tam někdy dal přece jen zasít na některém kousku nějaké obilí, činil to jen pro změnu. Koně a les — to bylo jediné, co si zamiloval z hospodářství a vysazoval každoročně alespoň desjatinu lesa vedle dvoru velkého statku. Měl asi 70 desjatin bažin a snažil se je vysušit. Proto tu dával každoročně kopat příkopy, ale i v této věci se neporadil se specialistou a dělal to zrovna tak, jako to dělali před lety jeho předkové. Stálo to mnoho peněz a výsledky byly pramalé, ale jak to dělal, tak to dělal a nechtěl poslouchat žádných rad, jelikož agronomii nedůvěřoval. „Vynašli taky vědu,” smával se. „Rozumný sedlák — to je nejlepší profesor v tomhle oboru.”

Pravda, žil šetrně, ale nežil hůře, než páni středně zámožní. Na dvoře, na poli, doma, všude měl vzorný pořádek, všude bylo čisto a útulno, nade vším dobrý dohled. V žádném panském domě široko daleko se tak neleskly podlahy, kliky a okna, nikdo neměl tak dobré dveře a okna a tak hezky nalepené tapety jako on. V žádném sousedním panském domě nevypadal nábytek tak dlouho novým a nevy-

držel tak dlouho jako u něho. Nikde se netlouklo tak málo nádobí, nikde se neztrácelo tak zřídka prádlo a jiné věci, jako u Lahodů.

Nebyl už mladík, když se oženil se ženou velmi mladičkou. Nebyla krasavice, ale byla velmi milá a hodná. Lahoda byl starší o 25 let. Děvče ho dlouho nechtělo, plakalo, bránilo se, ale rodiče jí poručili a musela si ho vzít. Kdoví, jak se to stalo, ale ona se nezmocnila vlády nad starým mužem, a on se s ní vůbec nemazlil a neplnil její rozmary; bylo to právě naopak. Ona o něho oddaně pečovala, ve všem se mu podřídila, dala se dokonce i do hospodářství, vedla si domácnost, ba i oblékala se tak, jak on si přál, zapomínajíc na svá přání. Pravda, on si jí docela vážil, byl k ní dokonce laskavým a přívětivým, ale choval se k ní jaksi s vysoka, jako by byl něčím nezměrně vyšším a moudřejším než ona a brzy se jí stal i nevěrným, přímo před jejíma očima.

U Lahodů žily dvě staré příbuzné, jedna jeho, druhá její. Nebyla jim svěřena žádná určitá práce a nedostávaly žádný plat, ale ony ochotně vykonávaly všechno, co bylo právě třeba a dostávaly za to byt, stravu a občas nějaký ten dárek . . . Alexandr Ivánovyč se k nim choval vždy stejně, s úctou, dokonce přívětivě a jim ani nenapadlo, že by ho mohly v něčem neuposlechnout, že by mohly udělat něco, s čím by on nebyl spokojen, že by mu mohly v něčem nevyhovět. S paní se občas i pohádaly a neposlouchaly ji, ale u Alexandra Ivánovyče to pokládaly za nemožnost. Jejich postavení v domácnosti bylo nejisté a nestálé, bylo v něm něco ponižujícího, co se dalo spíše uhodnout než vyslovit. Tak na příklad, když mě přivezli někdy ke kmotrovi, musel jsem udělat „pukrle“ oběma hostitelům, hostitelce políbit ruku a pak se uvítat s oběma paními. Také

jsem jim musel udělat „pukrle“, ale ruce líbat jsem jim už nemusel. Pravda, nikdo mi o tom nic neřekl, ale dalo se to vycítit.

Alexandr Ivánovyč byl rozvítější a uvědomělejší než sousední panstvo středně zámožné, které četlo velmi málo a nemělo svých vlastních názorů, takže často bylo lze slyšet od téhož člověka dvě myšlenky, jež si úplně odporovaly. Rok co rok předplácel měsíčník „Věstník Evropy“, odebíral i „Sovreměnnik“ i „Ruský Věstník“, ale to spíše pro ženu. Aby měla — říkal — více románů ke čtení. Sám v nich čítal jen něco. Přečetli to všechno za hodinu a skládali pak v komoře na hromady, bez desek, pouze „Věstník Evropy“ nechával Lahoda svázat a umísťoval ho ve skříni. Zda byl nacionálně uvědomělý a měl sympatie pro Ukrajinu?

Přidržíval-li se ukrajinofilských náhledů, o tom nevím ničeho. Zdá se mi, že o tom ve společnosti nikdy nemluvil, ale mezi dobrými známými a doma mluvil velmi rád ukrajinsky a v knihovně zaujímal nejlepší místo „Osnova“*), všechny svazky, které dosud vyšly a „Dějiny Malorosie“ od Bautyšé Kamenského.

Podle všeho by se dalo soudit, že byl Lahoda pokrokářem, dokonce vlastencem, ale sousedé si o něm vykládali, že v době nevolnictví nakládal velmi krutě se svými sedláky. Odsuzovali ho pro to. Despotou byl i se ženou, brutálně a s patra se choval ke svému starému otci, nehledě na to, že se tehdy ještě zachovával na Ukrajině v rodině starý, patriarchální pořádek a ostře se odsuzoval každý, kdo nectil své rodiče. Byly dokonce i takové rodiny, kde se

*) „Osnova“, ukrajinský měsíčník, který vycházel v letech 1861 až 1862.

čtyřicetiletý syn nesměl posadit bez otcova dovolení . . . Ale o Lahodovi se vyprávělo něco docela jiného a všichni ho proto odsuzovali.

Kdysi vletěla do pokoje a tloukla se o okenní tabulky vosy. Stařec se vos velice bál a řekl synovi: „Otevři přece okno, vždyť nás může poštípat.”

Alexandr Ivánovyči se nechtělo vstávat a řekl mrzutě: „Copak vosy koušou? Ty dávají leda žihadlo.”

Otec řekl umíněně: „Štípou.”

Tu Alexandr Ivánovyč vstal, vzal nůžky, ustríhl vose hlavu a navrhl otcí:

„Když myslíte, že štípe, dotkněte se jí prstem, teď nemá ústa . . .”

Otec se jí dotkl a vykřikl bolestí.

„Nemáte se nikdy hádat, když něco nevíte,” napomínal ho syn posměšně.

Po druhé zase měli jeti společně ke komusi ze sousedů, ale stařec se dlouho vypravoval, takže Alexandra Ivánovyče omrzelo čekat — jel tedy napřed se svými koňmi.

„Kde je Ivan Alexandrovýč?” tázali se ho hned po uvítání.

„To by se člověk zbláznil, když má na něho čekat,” žertoval syn docela neuctivě.

Byl jsem tehdy malý chlapec, ale pamatuji si, že ten surový člověk se ke mně choval vždy velmi laskavě, takže jsem neměl nikdy podezření o jeho krutosti a despotismu. Dělal na mě vždycky dojem pštrosa s tou svou plešatou hlavou, dlouhým nosem, řídkými štětinatými vousy a volem. Zrovna takové pštrosy jsem měl na obrázcích ve svých dětských knížkách. Jednou jsem začal běhat kolem něho a pokřikovat na něj:

„Strejda pštros! Strejda pštros!”

Chytil mě levou rukou, sedl si na židli, postavil si mě mezi kolena a řekl, slabě mě stiskuje:

„Tak co, budeš si mě dobírat s pštroselem?“

„A copak se to nesmí?“

„To se ví, že ne.“

Chvíli jsem přemýšlel, pak jsem řekl: „Nu . . . tedy nebudu.“ Strýc se sice pštrosovi podobal, nebylo o tom nejmenší pochybnosti, ale pochopil jsem, že jsem udělal něco, co jsem dělat neměl.

Pohládl mě po hlavě a pravil: „Dej si pozor!“

*

Míjela leta, ale zdálo se, že Alexandr Ivánovyč nestárne. Vypadal stále tak statně, byl stále tak svěží, chodil stále tak rychle a měl dosud tak pevnou chůzi. Ale neštěstí na něho už cíhalo. Z ničeho nic se mu udělal na noze „Antonínův oheň“ a noha mu začala černat. Snad Lahoda nezažal hned lékaře, nebo ho snad lékaři neléčili správně, kdoví? Ale nemoc se šířila tak rychle, že bylo nutno uříznout okamžitě nohu, aby byl nemocný zachráněn.

Řekli mu to po dlouhém váhání. Alexandr Ivánovyč na chvíli jako by zkameněl. Když se vzpamatoval, řekl rozhodně:

„Nechci.“

„Alexandře Ivánovyči, bude zle, nepřistoupíte-li na to. Je to jediná možnost záchrany . . . odřízneme vám ji jen ke kosti, dejte si říci . . .“ radili mu lékaři.

„Nemám ruky a ještě bych měl přijít o nohu?“ otázal se pochmurně nemocný.

„Stejně o tu nohu přijdete . . . Bude se vám to šířit stále výše a výše, až k srdci . . .“

„Zadusí mě to? I jen ať zadusí . . .”

„Budete strašně trpět. Je to hrozná bolest. Nemoc se vleče velmi dlouho . . .”

„Nevadí.”

Nedal se přesvědčit a přemluvit.

Předpověď lékařů se splnila. Nemoc postupovala pomalu, vlekla se celé měsíce, rozšiřovala se výše a výše, pálila pekelně . . . Ale Alexandr Ivánovyč ani jednou nezasténal, jenom když už byla bolest opravdu nesnesitelná, rval si zuřivě poslední zbytky vlasů, hladě se neustále po hlavě. Po dlouhém utrpení konečně skončil.

Nebylo nikoho, kdo by byl po něm příliš truchlil. Žena plakala, vzpomínala na něho, dávala na mše, ale nějak se jí ulevilo, bylo jí, jako by odpočívala. Důvěrných přátel neměl, ve společnosti brzy na něho zapomněli. Proč by také vzpomínali . . .? Jen zřídka si na něho někdo vzpomene a obdivuje pevnou nebožtíkovu povahu, dík které měl tolik možností, ale přesto nevykonal ničeho.

TROCHU SOCIALISTA

Juchim Palijenko byl vysoký, hubený člověk s nepřívětivýma, umíněnýma očima, asi 35 roků starý. Na levé tváři měl velkou bouli, žluté, ježaté vlasy trčely vzhůru, tvoříce na pravé straně hlavy něco, jako ostrý hřeben. Juchim byl truhlář a dobrý truhlář, ale stále naříkal, že se mu špatně vede.

„Nechci mnoho, netoužím po nějakém bohatství,” říkával. „Ale pracuji, ba dřu se od dětských let a dosud jsem si nevydělal ani tolik, abych si mohl zařídit svoji vlastní dílnu. Třeba jen maličkou dílnu kdybych měl, abych se nemusel potloukat po nájmech, protože mi už opravdu dochází trpělivost.” Mluvíval o tom často a přemýšlel o tom neustále, po ničem tak netoužil, jako po té dílně . . .

Žena se ho snažila někdy upokojit. Pravda, i jí to trápilo, ale byla povahy mírnější a veselejší. Říkávala:

„Podívej se na lidi, vždyť všichni nemohou zbohatnout. Musíme děkovat Bohu, že vyděláváš alespoň tolik, že netrpíme nouzí.

„Co je mi do lidí?” vzkypěl Juchim. „Do nich mi není docela nic. Mrzí mě jen moje vlastní smůla, že pracuji, ale že všechno stačím zrovna tak projíst a že nám nic nezůstane. A vždyť přece jsou lidé, kteří dovedou zbohatnout. Proč se

to nepoštěstí zrovna mně? Vezměme na příklad našeho pána. Jaký má tady krásný dům a ještě mu to nepostačuje. Chce si prý postavit v Kijevě ještě dům . . .”

„Takových není mnoho,” vzdychá Nasta. „Vždyť i mnozí páni se mají mizerně.”

„Ale co mně je po tom? Mě mrzí jen to, že já nejsem takový, jako ten náš pán . . .”

V té době sloužil Juchim ve statku. Vlastně si ho tam jednou zjednali na nějakou práci, ale jakmile se paní přesvědčila, jaký je to dobrý mistr, musel nechat hospodářského náčiní a dělat na nábytku a různých potřebách do domácnosti. Paní dbala jen na to, aby všechno, co udělal, bylo dobré a hezké a jak dlouho to dělal, to jí bylo docela jedno. Juchimovi se trochu ulevilo, nedřel se tak, když nemusel spěchat s prací.

Jednou napadlo pána, aby mu prohlédl práci. Vyčítal Juchimovi, že nepracuje vždy stejně, že mu to teď jde nějak pomalu, ale Juchim svedl všechno na paní, která prý od něho požaduje zvlášť dobrý a zvláštní výkon. Paní se ho také zastala. To už Juchim věděl, že má vyhráno, protože co může dělat pán, když si to paní přeje? Kdyby si tohle dovolila vůči němu jeho Nasta, jednoduše by ji zbil, ale u pánů to mají zařízeno jinak.

Když se lépe obeznámil s poměry a zdomácněl tu, začal si brát i práci z vesnice, když mu ji někdo nabídl. Dělal to současně s panskou, věděl, že se to paní nikdy nedoví. Což je v dílně málo všelijakých prken celých i rozřezaných? Málokdo by se v tom vyznal, co k čemu patří. Stávalo se to zřídka, ale přece jen si tím něco přivydělal.

Pán se k němu do dílny už ani nepodíval. Ale jednou se přece nezdržel a přišel.

„Tak se mi, Juchime, zdá,” řekl, „že se od rána do večera jen flákáte a ukrádáte tu pánu Bohu čas. Hrajete si tu s prkýnkama, překládáte je s jedné strany na druhou. Spočítejte si to, za co ta vaše práce stojí. Pochybuji, že si svůj plat zasloužíte.”

Ale Juchim ví, že tu není pánem on, nýbrž paní a proto si troufá:

„Není to od vás, pane, hezké, že mě špehujete a že byste rád vytáhl z lidí i poslední síly, jen abyste z toho měl pro sebe zisk. Musíte mít taky trochu ohled na lidi, abyste je nepřipravil o poslední špetku zdraví. Cožpak může člověk pořádně pracovat, když se mu tak mizerně vede, jako našinci? Jaký kdo vede život, takové má také zdraví a podle toho pak také vypadá i ta jeho práce . . .”

Pán se na něho zpytavě podíval a otázal se: „Nejste vy, náhodou, socialista?”

„Jsem trochu socialista . . . Bez toho by byl každý dělník nemožný.”

„A copak jste četl?”

„Strýčka Dmytra.”

„Co ještě?”

„Ale ještě jednu knížku, zapomněl jsem, jak se to jmenovalo . . .”

„A už jste se dal přesvědčit?”

„To se ví . . .”

„No, no,” usmál se pán, ale neřekl už nic. Byl divný. Kdoví, jak je to možné, že člověk s takovou povahou může zbohatnout, myslel si Juchim. „To proto, že má kapitál, s rozumem by ničeho nesvedl . . . Kapitál se mu množí sám a to je pak snadné. Ale aby zbohatl takový smolař, jako jsem já, k tomu je už potřeba hodně velký rozum.”

Na podzim se přestěhovali páni do Kijeva, kde si najali byt. Paní vzala do Kijeva i Juchima, aby jim to dal v bytě do pořádku a ledacos udělal. Najali mu dílnu ve sklepě téhož domu, kde měli svůj byt. Tady byly výdělky lepší, častěji se stalo, že dostal postranní výdělek . . . Pán hledal neustále pozemek, kde by si mohl vystavět dům. Chodilo k němu mnoho židů s různými nabídkami. To bylo po celou zimu a teprve na jaře to usmlouvali a pán seděl celé dny nad všelijakými plány, rozmlouval se staviteli, s mistry a zástupci různých firem.

Ted' se chtěl Juchim pánovi zalíbit; práce mu šla rychle, všechno mu hořelo v rukou. A když něco dodělal, běžel to hned pánovi ukázat.

„Vám se pořád zdá, že jsem lenoch a беру pro nic za nic peníze, bude tedy nejlepší, když vám vždy přinesu hned ukázat, co udělám,” říkal.

Juchim dával dobrý pozor, jaký si vybere pán plán, pak už bude vědět, jaká okna a dveře bude potřebovat a bude přemýšlet, které si vezme mistry. Každodenně se ptal všech, kdo přišli s pány více do styku, nevědí-li něco a když se dověděl, že se pán už na něčem ustanovil, čekal od rána před vraty, až půjde z domova.

Když konečně vyšel, přistoupil k němu Juchim nesměle, mačkal v ruce čepici, shrbil se, že vypadal jako žebrák a ukláněl se pánovi.

„Kdyby byla vaše milost tak dobrá a objednala si u mě dveře a okna.”

„Vždyť vy na to nemáte peníze a musel byste koupit prkna a zjednat mistry.”

„Ale což to není jedno?” naléhá Juchim laskavým hlasem. „Budu přece pracovat u vás ve dvoře. Prkna byste ráčil koupit sám a na výplatu pro mistry byste mi peníze

každou sobotu také dal, mně by patřilo pak jen to, co by z nich zbylo . . . Jen kdyby jste ráčil dáti svůj souhlas, neproděláte na tom, dveře a okna se neztratí, zůstanou na dvoře.”

„Když si to objednáš u některé firmy a nelíbí se mi to pak, mohu to vrátit a udělají mi jiné, ale vám bych musel dát peníze předem a co si na vás pak vezmu, nebude-li to k ničemu? Abych to pak přijal takové, jaké mi to uděláte, ať už je to dobré, nebo špatné.”

„Ale vždyť jsem přece dobrý mistr, vždyť mě znáte. Budu vám za to do smrti vděčen. A pro vás to bude také výhodnější, uvidíte. Udělám vám to levněji a lépe, než kdokoli jiný. Mně jde jen o to, abych se uchytil.”

„Budu o tom přemýšlet . . . nemám teď času.”

Juchim běžel i k staviteli, klaněl se a prosil. Byl i u správce. Našu poslal k paní, aby ji uprosila . . . Skoro celou noc nespál. Ráno ho dal zavolat pán a objednal u něho okna i dveře.

Juchim se přestěhoval na novou pánovu parcelu. Byla tam stará chalupa a skladiště. Do chalupy se nastěhoval sám, ve skladišti pracovali i přespávali dělníci. Naša pro všechny vařila.

Zjednal si asi patnáct mistrů. Všechno sám vyměřil, na všechno dohlížel a jakmile měl na okamžik čas, už bral do ruky sekyru nebo pilu. Stále se mu zdálo, že málo udělal a dělníci, ti přímo pili jeho krev. Co má s nimi dělat? Byl tak rozčilen, že nemohl ani spát.

Chtěl si je získat nejprve laskavými slovy, ale brzy mu došla trpělivost, na třetí den už na ně začal křičet a za týden se jeho nadávky rozléhaly po celém dvoře.

„Takoví i takoví! Sto čertů vaší mámy! Vy jen když berete peníze a proflákáte ten den nějak tak, abyste nemu-

sili nic dělat. Je vám to jedno, i kdyby majitele vzal čert. Nemáte kouska studu a svědomí . . . Co to děláš, ty holomku? Ty blbče! Kam ty zase jdeš?" křičel rozčilený Juchim.

Starosti byly i se stravou. Nast'a neuměla hospodařit. Vařila jim příliš dobře, vyplývala mnoho masa i sádla, div nepraskli, jak se vždy najedli. Juchim ji stále napomínal: „Co si vlastně myslíš? Copak to některý z nich uzná? Kdybys je krmila sebe lépe, nebudou stejně spokojeni.”

Ale ona se bránila: „Jak to mám tedy dělat? Měl bys pak hlad s nimi i ty.”

„Tys divná. Ty vaříš a rozdělujeme jídlo. Můžeš pro mě i pro sebe oddělit lepší kousky a je to.”

Když se pán přišel podívat na stavbu, slýchal často Juchimův křik. Někdy se zamračil, jindy se usmál, ale neříkal nic. Jen jednou zašel do skladiště a zavolal si Juchima. Odvedl ho stranou na druhý konec dvoru. Oči se mu smály, když se ho otázel: „Pročpak na ty lidi tak křičíte, Juchime?”

„Což je možno nekřičet na ty holomky? Kdybyste s nimi jen jeden den pobyl, přesvědčil byste se o jejich práci. Duše mě bolí, když se na to dívám. Křičte na ně sebe víc, přivedou vás na mizinu, ani nevíte jak.”

„Tak, tak,” pravil pán a jeho oči se stále smějí. „Ale kdysi jste mi, Juchime, říkal něco docela jiného. Proč?”

„Ale vždyť to s nimi jinak nejde. Dáte-li jim jen trochu za pravdu, nebo jim něco slevíte, ohlodají vám hlavu.”

„Děkuji vám za poučení,” řekl pán. „Tu máte za to zpropitné” a dává mu rubl. „Teď budu alespoň vědět, co je to za socialismus, bez něhož by byl dělník nemožným.”

Kdyby mu to byl řekl před lidmi, byl by se Juchim urazil a rozhněval, ale když to nikdo neslyšel, bylo mu to

lhostejné. „Jen ať si dělá legraci, když se mu to líbí a rubl se mi hodí,” usmál se Juchim. „Je-li to dobré poučení, budiž. Ale sotva by pán té vědě rozuměl, tím méně si ji osvojil.” Ale i kdyby se to stalo, Juchimovi by to bylo jedno. Chce se dostat na jinou cestu a nebude už nikdy nádeníkem.

Dokud se pracovalo, bral Juchim u pána peníze na výplatů mistrů i na jiné výlohy a přebral 500 rublů. Měl prý špatný rozpočet a prý se mu nedostávalo na výplatu. Než byla práce skončena, měl Juchim ve spořitelně na knížce celou tisícovku. Nikomu se tím nechlubil, byly to jeho vydělané peníze. Když se měly dělat účty, prosil pána, aby mu těch 500 přebraných rublů prominul. Vždyť jsem se tolik staral a tak dobře jsem to udělal.

Dobře či špatně to bylo, ale z Juchima by byl pán stejně nic nedostal. Mávl jen rukou.

A Juchim si otevřel na konci Kijeva malou dílnu. Znáteť v Kijevě všechny cestičky.

ŠTĚPÁN MORHUN

V sedmdesátých letech minulého století žil na Poltavsku v malé vsi Barvinščině, sestávající jen asi ze čtyřiceti chalup, sedlák Štěpán Morhun. Jeho pozemek se rozkládal hned za vesnicí. Grunt nebyl zrovna špatný a nebyl nejmenší, ale chalupu měl mizernou: neměl na dvoře ani kůlnu, ani komoru, měl pouze chlév a i ten byl celý otlučený a pokřivený. Ve chlévě stávala někdy jedna kravka, jindy byl prázdný. Tato kravka, když ji právě měli a pes Cizorka, to byl všechnen Morhunův dobytek. Měl tři desjatiny pole, ale nemaje koně, obdělával je špatně a nikdy nebyl s polními pracemi včas hotov. Mnozí ze sedláků neměli také více půdy než on, ale měli jednoho nebo i dva koně a mohli ji tudíž lépe obdělávat. Mimo to si pronajímali ještě kus pole od pána a jezdili na výdělek s koňmi. Morhun musel čekat, až bude někdo s polními pracemi hotov a půjčí mu koně proti odpracování . . . Podle toho byla pak i úroda . . . V době, kdy všichni ve vesnici pracovali v poli, vzal Morhun ručnici a toulal se po lesích, bažinách, houštinách a stepích, deset i dvacet verst od domova. Ručnici měl těžkou, starodávni, na jeden náboj. Svazoval ji motouzem.

Morhunovu ženu, Marijku, to velice trápilo. Tolik toužila po slušném hospodářství, ale co mohla dělat ona, žena,

když bylo pole tak málo, muž nedbal a dětí bylo plno, měli jich pět, jedno menší než druhé. Vadívala se někdy se svým Štěpánem, vyčítala mu jeho nedbalost až do únavy, a on pak bral ručnici, zapískal na Cizorku a odešel . . . Nevracel se den, dva, u cizích lidí nocovával, nebo někde u známého, měl mnoho známých po celém světě. Někdy ho nechali u některého pána v kuchyni. Často ho zvali páni a zvláště mladí páni s sebou na lov, protože on byl jediný, kdo s takovou jistotou věděl, kde které zvíře se zdržuje, kde možno nalézt toho či jiného ptáka . . . A páni ho pak nechali na noc u sebe v kuchyni . . .

Páni ho vždy dobře pohostili, dostával jídlo a pití přímo z jejich stolu. Když něco ulovil, kupovali to od něho vždy ochotně, dávali mu zpropitné, mnoho od nich dostal, ale co z toho měl? Kdoví, kam se ty peníze vždy poděly. Jen stěží si nastrádali na kravičku, těšili se, že budou mít děti mléko, ale zanedlouho ji museli zase prodat a děti byly opět bez mléka, dokud se na ni po nějaké době zase nezmožli. Štěpánovi bývalo doma nesmírně teskno, když poslouchal ženiny nářky, ale jakmile se rozběhl do stepí, na louky, smutek se okamžitě rozptýlil; kráčí si tu volný a mocný, jako car, a poslouchá, co mu vypráví vítr. Žito i pšenice se před ním hluboce uklání, květy se smějí, ptáci zpívají a všechno to patří jemu, jen jemu! Lehne si do trávy, odpočívá; nad ním se sklání stébla různých trav, lechtají jeho pohled; země dýchá teplem a vůní; zvoní vítr; po nebi plují mráčky červené, růžové, zelenavé, žlutavé i šedé . . . Slunce zapadá a v jezeře se mihají všechny barvy duhy; křepelky volají pod mezí, hvízdají sluky, z háje je slyšet kukačku, jež někomu zvěstuje dlouhý věk . . . I zapomenul Štěpán na svůj smutek a teskné myšlenky.

Prolezl všechny rybníky, louky i strže, věděl, kde je jaká

divočina, usadil se tam na čekání, postřílel trochu kachen a sluk. Nestřílel nikdy, když letěla nebo plavala jen jedna kachna, bylo by škoda náboje pro jednu. Seděl a čekal, až jich bylo několik pohromadě, když daly „hlavičky dohromady“ a pak zabil jedním nábojem dvě i tři najednou. Jeho ručnice měla tu vlastnost, že sama rozhazovala broky na všechny strany a broky si samy nalézaly oběť, samy zabíjely.

Když byl Cizorka dobře naladěný, vynesl z vody zabité ptáky, když se mu do toho nechtělo, udělal to Štěpán sám. Pak je svázal motouzem, přehodil si je přes rameno a nesl je prodat pánům. Chodil nejraději tam, kde byli mladí páni. Ti si rádi vycházeli na lov, ale neznali skrýše, kde se divočina zdržuje, ledaže se jim náhodou někdy podaří něco ulovit. A Štěpán je zkušený lovec, to je hned vidět . . . Paní skoupí všechn jeho úlovek a mladí páni ho hostí, všechno mu snesou, kořalku mu dávají, kuřátko i vepřové a prosí ho: „Pojďte s námi . . .“

Štěpán si pochutnává, jeho šedé oči se smějí, prošedivělé vousy se ježí, hubené tváře, ošlehané větrem i sluncem se rozpalují. Cítí v hloubi svého nitra, že už trochu moc přehání, ale nemůže se zdržet, je nadšen tím, co vypráví.

„Tam je kachen a sluk. Nu, k večeru to vypadá jako mraky!“ vykládá tenkým hlasem, jako by zpíval.

„Pojed'me tam, strýče Štěpáne. Dovezete nás tam?“

„Tož jed'me . . . proč bychom nejeli? Dobře . . . Ale dejte mi, mladý pane, trochu máčku, nebyl jsem již dávno ve městě, tak mi všechn došel.“

A Štěpán si naplnil svůj roh panským střelným prachem.

„Já vám mám psa,“ chlubí se. „Na pohled se ani nezdá, ale je neobyčejně moudrý. Takového psa nenajdete na ce-

lém světě. Cítí na sto verst kol dokola, kde je jaká divočina."

„Jakého je původu?" táže se nedůvěřivě mladý pán.

„Copak to nevidíte?" urazil se Štěpán. „Honicí křepelák."

Morhun toho napovídal mladým pánům Bůh ví co, ale ani jednou je nezavedl tam, kde bylo divočiny opravdu mnoho. Tato místa si nechal pro sebe a pány zavezl obyčejně jen tam, kde sám všechno dříve už vystřílel a vyplašil. Co by z toho také měl? Mladí páni mu dají trochu toho střelného prachu, pohostí ho a nakrmí, ale peněz mu nikdy nedají . . . Vždyť sami nemají a musí si každý groš vyprosit nebo vymámit na rodičích. Když ho zvou na lov staří páni, to je už něco jiného. Zvlášť, když jsou u nich hosté z velkých měst, je nutno jim ukázat ty nejlepší skryše, říkával Morhun. Ale ti za to dobře zaplatí . . .

*

Minulo deset let. Štěpán o mnoho nezestárl, ale přece jen mu bylo už obtížnější toulat se celé dny venku a nocovat u cizích lidí. Cizorka už chcipl . . . Marijka byla stále smutnější při pohledu na své neutěšené hospodářství a naříkala nad svou bídou. Děti vyrostly a také začaly reptat. Nejstarší syn se oženil. Nevěsta tři dny po svatbě si jen všecko bedlivě prohlížela, ale čtvrtý den se nestyděla a otázala se:

„Co jste jen, tatínku, dělal, že za celý život, který jste tu prožil, jste nezasadil nikde ani jednu vrbičku? Vždyť támhle dole si o to vrby samy říkají, aby tam byly zasa-zeny . . ."

Jestliže se Štěpán nezačal o hospodářství ani teď starat, začal o něm alespoň přemýšlet . . . Ale co se dá dělat, když je políčko tak malé a dobytek není žádný? Kdyby to měl

jako ostatní, snad by nebyl horším hospodářem než jsou oni? Omlouval se a omlouvaje se, uvěřil tomu sám, že všechno neštěstí spočívá v tom, že má tak malé pole a že nemá dobytka. Zapomněl při tom na to, že mnozí začínali právě tak s málem, že neměli více než má teď on a že se časem zmohli.

*

Mezitím se rozšířila zpráva, že stát dává sedlákům někde tam, u Samary, až po padesáti desjatinách. Mnoho sedláků z Barvinštiny i z okolních vesnic se připravovalo na cestu do těch kolonií. Začala přemlouvat muže i Marijka a starší děti. „Takhle to dále nejde. Na čem tu máme hospodařit?“ říkaly. Štěpán o tom dlouho, teskně uvažoval, nakonec souhlasil. „Když tedy chcete, pojedeme.“ Prodal pole i grunt, koupil koně, spravil vůz, naložil na něj všechnen zbylý majetek a vyjeli současně asi s dvaceti rodinami z okolí, jež se ubíraly rovněž do Samary.

Štěpán se povzbuzoval, pohyboval se jaksi zvláště, rozhodně a energicky, ale chvílemi, aniž toho pozoroval, mu klesala hlava a ruce jako by ztuhly. Bylo mu smutno. Ale okamžitě se zase vzpamatoval, setřásl to se sebe, začínal hlasitě a živě hovořit, pobíhal kolem vozu . . . Marijka se sice nepřiznala, tvářila se lhostejně, ale den před odjezdem si zaběhla tajně na své políčko, padla na kolena, přitiskla se k zemi a dlouho plakala. Pak si nabrala trochu té země do uzlíčku a vzala ji s sebou. Až umře, dají jí tu zem do hrobu, když ji pochovají někde tam, v cizině. Rodná zem je lehčí.

*

Zle se měli kolonisté na novém místě. Ani chalupu si neměli z čeho postavit: nikde nebylo ani jediného stromu, přístav byl vzdálen čtyřicet kilometrů a jinde se nedal koupit ani klacek. Žili v zmljance . . . Deště tu bývaly zřídka, v létě bylo nesnesitelné vedro a sucho, v zimě pekelné mrazy. Ozimy obyčejně pomrzly, proto šli jen jařinu, ale ne takovou jako na Poltavsku: obilí bylo dobré, ale plevy nebyly k ničemu, byly ostřejší než z ječmene. Půda, těžko by člověk na pohled uhodl, čemu se tu kde bude lépe dařit.

První rok se neurodilo skoro nikomu nic. Ale časem si lidé zvykli, vyzkoušeli půdu, začali uvádět hospodářství do pořádku. Petro Ochrymovyč, na příklad, takový to byl chudák, pocházel také z Barvinščiny a vydal se sem společně s výpravou, kde byl i Štěpán, tak ten měl štěstí, po třech letech začal zasévat až deset desjatin soji, na poli mu pracovali ti, kdož mu byli něčím zavázáni, nebo najímal podenně. A pátý rok si najal už padesát desjatin státní půdy a všechnu ji zoral a zasel. Ale Štěpánovi se tu zase nedařilo . . .

Neuměl hospodařit ani doma a tady, v novém, neznámém místě, si teprve nevěděl rady. Syn se tomu také neuměl u koho naučit a tak se Morhunovým opět dařilo špatně, půda nerodila, dobytku byl nedostatek a někdy se stávalo, že nestačili obdělávat ani své vlastní pole. Znovu musely děti hledat práci u cizích, ale už ne u pánů — pánů v tomto kraji nebylo — nýbrž u svých sousedů, třeba u Petra Ochrymovyče . . . Ani za pět let se nezmohli Morhunovi na chalupu a žili stále v zmljance.

Marijka byla na pokraji zoufalství, všechny její naděje ztroskotaly, zbytečně opustila i svou rodnou vísku . . . Vyčítala mužovi i Petra Ochrymovyče i jiné zmužilé sedláky, kteří se nedali a vyhráli. Proč on není, jako jsou

ostatní? Vždyť jiní také neměli ničeho a teď jsou z nich zámožní hospodáři . . . Když už vidí, že se pro hospodářství nehodí, kdyby to alespoň zkusil s něčím jiným, třeba s obchodem, vždyť se tím živí tolik lidí. Možná, že ho k tomu osud určil?

Ale Štěpán o tom nechtěl ani slyšet. Jak? On by se měl stát handlířem? Měl by obchodovat? S čím? Jak? Vypůjčit si peníze, nakoupit za ně zboží, čert ví jaké a pak je od něho nikdo nekoupí. Co s ním bude dělat? Ba ne, na takové babské výmysly on nic nedá!

Polekaný a pohněvaný bral ručnici a utíkal do stepí. Ale co tu měl střílet? Komu by to tady prodal? A zastřelit kachnu proto, aby si ji hodil doma do boršče, to přece není možné, to by se mu ani náboj nevyplatil. Teď mohl střílet leda jen dropy. To se už vyplatilo, toho se doma všichni alespoň najedli. I střílel Štěpán pouze dropy, třebaže ho to mocně vábilo a srdce ho bolelo, uviděl-li jinou divočinu. Ale co se dalo dělat?

Stloukl si válec, nastrčil na něj větev a postrkujíc jej před sebou, plazil se tichounce, maje ručnici za sebou, aby překvapil dropa. Ztrácel se tak vždy na nějaký čas ve stepích.

A doma se Marijka hněvala na muže, hubovala a naříkala, ale pak ho litovala. Možná, že toho všeho není ani vinen. Nu, co? Dali nám půdu, ale dobytek nedali. Co si člověk počne s půdou, nemá-li dobytek? A neprší tu vůbec i půda je tu jiná, než u nás. Taková je na světě spravedlnost! Tam zůstali páni a zámožní sedláci a nás zahnali sem. Mělo to být naopak: my jsme si měli rozdělit jejich pozemky mezi sebou a zůstat tam a je měli poslat sem . . .

Jednou se žena opět vadila se Štěpánem a Štěpán utekl do stepí. Byl už pokročilý podzim. Už několik dní nepřetržitě pršelo a zem byla rozmoklá a blátivá. Bylo chladno, od severu vál studený vítr. A déšť neustával, ledaže ho vystřídalý občas kroupy. Promokl mu kabát. Nezamrzl mu ještě, ale dešťové kapky se na něm nějak mdle bělely, jako by se z nich mělo co nevidět udělat jíní.

Za takového počasí dropi promokli. Byli těžcí, prokřehlí a nechtělo se jim do pohybu, takže se k nim mohl člověk snadno přiblížit. Štěpán zastřelil pouze tři, třebaže se protoulal venku až do večera. Než je donesl domů, velmi se unavil, uhřál se, zpotil, profoukl ho studený vítr a Štěpán se nachladil a rozstonal. Ležel jen asi dva týdny a odnesli ho na nový hřbitov, nebyl to milý a hezký hřbitůvek, zarostlý stromy a kvetoucím bezem, jaký měli v Barvinščině, ale kus nepřívětivého, holého úhoru a červené hlíny.

*

Často říkala Marijka Štěpánovi za jeho života, aby to zkusil s obchodem. Byla přesvědčena, že by to byla jejich spása, ale nebožtík ji nikdy neposlechl. Nejednou slyšeli i cizí lidé, jak mu to radila. Slyšel to i Jožka Bezpalko, kterému se nedařilo právě tak, jako Štěpánovi. Byl to sedlák z vesnice, nedaleko Barvinščiny. V hospodářství se mu nedařilo zrovna tak jako Morhunovým, i zalíbila se mu velice Marijčina rada. Myšlenka na obchod ho nepouštěla, přemýšlel stále s čím by měl obchodovat a kolik peněz by potřeboval pro začátek? Alespoň padesát rublů . . . Ale kde je vzít?

Jožka viděl, jak se vzmáhá Petr Ochrymovyč a měl sto chutí jíti si k němu vypůjčit, ale nemohl se k tomu

odhodlati. Až jednou, když se dověděl, že Petr Ochrymovyč prodal najednou tisíc pudů sena, se přece rozhodl.

Přišel k němu a našel ho vedle stáje. Vypravoval právě na pole dělníka s pluhem. Jožka, jak se sluší a patří, smekl čepici, uklonil se hezky a více si čepici na hlavu nedal.

„Nu, co mi neseš?“ otázal se ho Petr Ochrymovyč, když dělníka vypravil.

„Hleďte, Petře Ochrymovyči, měl jsem divný sen . . .“

„Nu, jestli chceš, abych ti jej vysvětlil, tak ses zmýlil, to já nedovedu, měl bys jít raději ke kartářce.“

„Bud'te tak laskav a vyslechněte ho přece. Je to takový zvláštní sen a týká se také vás.“

„Mne, že se týká?“ otázal se Petr Ochrymovyč se zájmem poněkud větším.

„Ano, vás. Usnul jsem, ale nespál jsem dlouho, když tu se mi zdá, že ke mně přišel sv. Mikuláš a povídá: ‚Začni obchodovat, Jožko, ty náležíš obchodu‘.“

„Jak víš, že to byl sv. Mikuláš?“

„Jak bych nevěděl! Byl šedivý, skoro úplně bělovlasý . . . měl velkou, dlouhou bradu . . .“

„Jsi hloupý! Sv. Mikuláš má mitru.“

„Nu ovšem, i mitru měl,“ lhal Jožka.

„Nu?“

„Vzbudil jsem se. Myslím si, co by tohle mělo znamenat? Že by se opravdu sv. Mikuláš nade mnou smiloval?“

„Dobře. Ale nechápu, proč by se to mělo týkat mě?“

„Počkejte, Petře Ochrymovyči, bud'te tak laskav. Dlouho jsem přemýšlel a opět pak usnul. Sv. Mikuláš se mi zjevil po druhé a řekl: ‚Peníze si vypůjč u Petra Ochrymovyče, jeho peníze ti přinesou štěstí . . .‘“

„Takhle bys mě chtěl dostat?“ zasmál se tento.

„Ne, na mou duši, je to pravda.“

„Měl bych pro nic za nic přijít o peníze?

„Chraň Bůh! Proč byste o ně měl přijít? Obchod je výnosná živnost, tady vám peníze nepropadnou. Tady se dá dobře vydělat.“ A Jožka mu začal vykládat, kde a jaké zboží by si objednal, jak by je pak prodával za peníze, nebo i výměnou za různé věci. Když mu budou platit kraslicemi, štětinami, nebo jinými podobnými věcmi, bude to mít pro něho ještě větší výhodu, protože dostane dvojité úroky.

Petr Ochrymovyč byl velice překvapen. Považoval až dosud Jožku za hlupáka — vždyť neuměl vůbec hospodařit, ale tuhle o tom asi dlouho uvažoval.

„Nebojte se, Petře Ochrymovyči, vrátím vám peníze za půl roku, třeba i s úroky.“

„To je samozřejmé . . . Kolik potřebuješ?“

„Alespoň padesát . . . budete-li tak laskav.“

„Není to zrovna málo,“ ošíval se Petr Ochrymovyč.

„Poslechněte sv. Mikuláše. Na mou duši, že vám vrátím všechno. Můžete se spolehnouti.“

Dohodli se. Úroky Jožka nebude platit penězi, ale musí za ně obdělat desjatinu slunečnic a nevrátí-li za půl roku dluh, vezme mu Petr Ochrymovyč jako zástavu pět desjatin jeho pole a bude ho užívat jak mu bude libo, dokud mu Jožka nesplatí dluh.

Jožka nakoupil perníky, cukroví, jehly, nitě a jiné drobnosti. V neděli ráno prodával vedle církve, ve dne a večer na ulici, zvláště tam, kde se zdržovala mládež, prodával i na trhu, chodil i do sousedních vesnic. Potřeboval-li někdo něco, požádal o to Jožku, který mu to přinesl, stůj co stůj, i kdyby to byl měl vykopat ze země. Počítal to ovšem dosti draho. Zanedlouho mu začali dávat městští obchodníci na dluh některé zboží. Za půl roku splatil půjč-

ku a za tři roky si vystavěl pěkný domek, dokonce s balkonem a vedle něho krámk. Pak si opatřil bobrový kožíšek a začal se přátelit i s Petrem Ochrymovyčem.

„Ty jsi můj kmotřenec,” říkával tento někdy Jožkovi, popíjeje s ním. „Mé peníze ti dopomohly k tomu, že jsi se stal člověkem.”

Tato slova činila Jožkovo postavení poněkud závislým. Byl nucen je nějak pozměnit a něco dodat. Dělal to jemně, s přívětivým úsměvem, aby Petra Ochrymovyče neurazil.

„Tak, tak, říkával, jsem kmotřenec sv. Mikuláše i váš a jsem vám oběma velmi vděčen. Připijme na vaše zdraví.”

ZE ŽIVOTA MÉ BABIČKY

Na východě lubenského okresu v jedné z roklí, jež souvisely s řekou Matašivkou, asi ve 20 verstech od Luben na zasulské straně, byl ve druhé polovici XVIII. století nevelký statek. Patřilo k němu jen asi pět až šest domků a asi 500 desjatin. Statek náležel podkonímu panu Orchivskému a nazývali jej po majiteli Orchivščinou. Bylo to kus stepi, ležící uprostřed mezi Sulou a Chorolem. Čím více se blížila k Dněpru, tím byla rovnější, až byla hladká, jako stůl. Tady byla zbrázděna roklemi, hustě zarostlými pralesem. Ten les byl na začátku XIX. století úplně zničen, zůstaly po něm jen ohromné pařezy. Ale tehdy tu ještě rostly pravěké stromy, pod nimiž se pyšnily šípkové růže, hloh, bezinky, trnky a mladý porost, tvořící neproniknutelné houští a skrýše.

Asi pět verst kolem dokola nebylo žádného lidského obydlí. Vedle začínaly rozlehlé stepi lubenského pana plukovníka Kuljabky a lubenského plukovního úřadu. Pravda, byly tu i pozemky jiných pánů, ale nebyly při nich dvory, leda ohrady, kam zaháněli na noc dobytek, když se tam právě pásli. V těchto ohradách, někde v koutku v jeslích nocovali s dobytkem i pasáci.

Tak vypadalo toto místo v době, kdy začíná naše po-

vidka. Ale právě v té době se ty stepi počínaly zalidňovat a během 20 let tu vyrostlo několik nových osad.

Pan Orichivský měl rád hospodářství a zdržoval se se ženou na svém statku, ačkoliv to v té době nebylo zrovna bezpečné. Když byli poraženi hajdamáci, rozptýlili se do všech konců říše a mnozí z nich se ukrývali v lesích a stepích, v méně zalidněných krajích po levém břehu. Asi dvacet lidí se utábořilo v údolí řeky Matašivky, odkud vycházeli, aby ulovili nějakou kořist. Ale zřídka tu bylo slyšet o velkých krádežích, nebo o vraždách; hajdamáci se tu omezovali jen na malé krádeže potravin a obleků. Snad proto, že necítili nenávisti k šlechtě a pánům, kteří na levém břehu Dněpru nežili tak rozkošnický a byli blíže lidovým masám, než na břehu pravém, nebo snad proto, že rozptýlení a přestrašení se báli pohněvat kozáckou vládu. Kdo ví?

A lubenský plukovní úřad si jich také málo všímal; dokud nedělali velkých škod, nemařil času tím, aby je vyhledával a potíral.

Asi proto se hajdamáci vystříhali přímého utkání s plukovními úředníky a proto také přicházeli do statku pana Orichivského zřídka jednou za dva až tři měsíce, a to jen tehdy, když věděli, že pán odejel a že je doma pouze jeho paní. Pan Orichivský měl dobré ručnice a pistole, dobře střílel a i šavlí uměl vládnout. Přesto by ho byli hajdamáci jistě přemohli, ale vyhýbali se krvavé srážce.

Když přišli v nepřítomnosti pana Orichivského na jeho statek, rozkázali paní:

„Musíš se, paní Odárko, vykoupit, nebo ti obujeme rudé střevíčky (čili: sedřeme ti kůži s nohou).“

Paní nemívala mnoho peněz, ale měla-li někde něco uschováno, nedala jim to tak snadno, nehledě na nebez-

pečí. Místo nich dávala hajdamákům klíče ode všech komor, kde si tito nabrali plátna, domácího sukna, jahel, obilí, sádla a soli, co jim bylo libo. Mimo to si ještě chytili nějakou ovci, nebo podsvinče a několik kuřat. Pak smekli čepici, řekli „mějte se dobře“, nebo někdy i „děkujeme“ a odcházeli.

Pan Orichivský si na to ani nestěžoval úřadům, aby hajdamáky proti sobě nepopudil.

V sedmdesátých letech XVIII. století se Orichivský roz nemohl a umřel, ještě zcela mlád. Děti neměl a odkázal celý svůj majetek ženě.

„Oznamuji tímto všem, kdo to vědět musí,” psal ve své závěti, „že já, Orichivský, který není posledním ve svém rodě, zbavuji své příbuzné z rodu Orichivských a Žukivských veškerých nároků na své jmění a odkazuji všechno (následuje soupis celého majetku) své ženě Odárce za její věrnost a oddanost ke mně a za to, že jsem utratil celé její věno.”

Na základě této závěti přešel statek do rukou vdovy, která se za rok nebo dva po druhé provdala za pana Mikuláše Pavlovyče Leontovyče, jenž pocházel z Kyjevštiny a byl kdysi podkoním. Po likvidaci ukrajinských úřadů a zřízení úřadů ruských dostal hodnost majora a titul šlechtice.

Leontovyč pocházel z rodu pravoslavné ukrajinské šlechty, usídlené v Řeči Pospolité, která zůstala po rozdělení Ukrajiny ještě nějaký čas na pravém břehu. Potom se někteří z Leontovyčů přestěhovali na levý břeh, na hetmanščinu a mnozí z nich zaujímali v různých dobách vyšší i nižší hodnosti. Někteří byli i generály. Ale skoro nikdo z nich tehdy nezbohatl, protože nežili v míru s Mos-

kevskou vrchností na Ukrajině a protože jeden z nich byl dokonce Mazepův příbuzný.

Ani Mikuláš Pavlovyč neměl velkého jmění. Když se oženil, prodal svůj statek a jal se hospodařit na statku své ženy. Zde se jim narodil syn Pavel, ale byly mu sotva dva roky, když mu rodiče náhle umřeli. Poručníkem mu byl strýc z matčiny strany, Kandyba. Kandyba žil daleko, až v jižním Černihovsku a malý Pavel vyrůstal do devíti let u něho. V devíti letech byl dán do námořnického šlechtického korpusu. Na Orichivsku hospodařil správce a jednou za rok jel se tam podívat poručník, který se snažil „vytáhnout“ odtud co se dalo, pod záminkou, že je to na synovcovo vychování. Když Pavel dospěl, byl nucen se soudit se strýcem, což bylo tehdy věcí velmi obvyklou a skutečně vysoudil několik tisíc rublů.

Po skončení vzdělání Pavel mimo očekávání nenastoupil místo někde na lodi, ale vstoupil do kavalerie. Dal se k pluku, který měl posádku v Romnech. Tam se také oženil s Kateřinou, starší dcerou pana Adrianopilského, nebo, jak se tehdy psalo, Andrianopolského.

*

Statek pana Štěpána Adrianopilského se nalézal na Romensčině, nad řekou Artopolotem. Už samo příjmení prozrazuje, že rod Adrianopilských pocházel z něžinských Řeků. Když zbohatl, zpříbuznil se se staršinou a jeho příslušníci se stali rovněž staršinami. Pan Štěpán byl ženat na jedné z Markovyčů.

Adrianopilští měli tři výnosné, třebaže nepřilíš velké statky. Měli i vinici a vodní mlýn. Nepovažovali se však za ty nejbohatší a žili šetrně a po starosvětsku. Měli šest

pokojů, v nichž byly dřevěné, obílené stěny, nábytek doma vyrobený, zrcadla sice koupená ve městě, ale malá, s velkými dřevěnými rámy, takže na nich bylo víc dřeva, než skla. Za to podlahy měli ze suchých, dobře vyhoblovaných prken, natřených žlutou barvou a každý týden je voskovali.

Dvakrát do roka, a to před vánocemi a před velikonoce, se dřevěný nábytek natíral olivou, aby se leskl. Jistěže si pak zamastil oděv každý, kdo se o něj opřel, ale za dávných dob se lidé tak neprohlíželi, neopírali o nábytek a seděli klidně.

Pluk, který stál v Romnech, si už osvojil některé zvyky, přejaté za hranicemi moskevskými úředníky a šlechtou, následující příkladu carského dvora. Byly to vlastně cizí zvyky, ale přesto napomáhaly ve značné míře porušení ukrajinské šlechty. Sem patřil také zvyk, že ruští důstojníci pořádali čas od času plesy, na které zvali okolní pány statkáře s dcerami. Na těchto plesích se důstojníci, pocházející většinou z Moskevsku, seznamovali s bohatými slečnami, často to skončilo sňatkem a majetek pak přecházel do ruských rukou, což rovněž podporovalo porušení šlechty.

Starému Adrianopilskému se nelíbily ani plesy, ani ostatní novoty, které tu Rusové zaváděli. Ruší to zbytečně dcery v práci, vtloukají si do hlavy jen všelijaké nesmysly. Ale žena byla jiného mínění, protože doufala, že se na těch plesích dcery dříve s někým seznámí a že se zbaví starosti o ně . . . Vždyť neprovdaná dcera je velká starost — aby ji člověk stále hlídal. Starý se s tím musel konečně smířit, ale nestrpěl, aby plesy měly pak špatný vliv na práci.

„Veselte se na ples, jak je vám libo, ale ať jste ráno ve čtyři už doma a starší dcera musí vydat lidem krmivo pro dobytek a dohlédnout, aby nic neukradli. Má to na starosti, tak ať si toho hledí.“

Adrianopilští měli tři dcery: Kateřinu, Olgu a Naděždu, ale měli i dva syny, takže dcery nemohly očekávat velkého věna. Věděly, že dostanou prádlo a šaty, nádobí a různé potřeby do domácnosti, možná i trochu peněz. Pozemky a dobytek dostanou synové. Je to už tak zvykem.

Dcery nebyly dány do žádné školy, učily se doma, a to velmi málo. Dojížděl k nim kostelník ze sousední vesnice a učil je číst a psát, trochu počítat a nejvíce jim vykládal z Písma Svatého. Víc ani nepotřebovaly, ať raději zvykají hospodářství. Bylo by zbytečné utrácet na ty nové výmysly, jako byla hra na klavír, zpěv, tance a podobné. To potřebují děvčata jen k tomu, aby sváděla mužské . . . a starý Adrianopilský si na ničem tak nezakládal, jako na cti a důstojném chování svých dcer.

A tak se stalo, že se slečny musely naučit novým tancům samy. Něco se naučily od přítelkyň, ale pak už neměly nikoho, kdo by je poučil a zrcadla měly doma příliš malá, než aby si to před nimi mohly přezkoušet. Pak si vymyslely nový způsob: nalily na lesklou, navoskovanou podlahu trochu vody a tančily kolem dokola, shlížejíce se v ní, aby viděly, zda dělají při tanci správné pohyby.

Nejstarší dcera Kateřina byla dobrá hospodyně a velice moudrá, ale nebyla hezká. Byla jen mladá, nic víc. Zato druhá, Olga, byla krasavice, jaké se široko daleko nemohla žádná rovnat. I třetí, Naděžda, byla hezká.

Proto, když měly jeti z plesu domů, vypřáhali důstojníci koně z jejich kočáru a vezli je sami přes celé město. Bylo to daleko a bývalo mnoho bláta, ale nedbali toho. A

kočí vedl za nimi koně, aby byl pohotově, až se páni unaví.

Dříve se nestávalo, že by byla děvčata zůstávala starými pannami. Tak i Adrianopilští provdali své dcery velmi záhy. Když bylo oslaveno zasnoubení, ženichové asi měsíc navštěvovali pilně rodinu své nevěsty. Mladí se snažili zařídit to nějak tak, aby mohli zůstat alespoň na okamžik osamotě a jen narychlo se políbit. Když některá zpozoruje, že její snoubenec vyšel z pokoje, ví už určitě, že na ni čeká někde v zahrádce, nebo snad jen v předsíni. Vyběhne ven, jako by vzpomněla, že má ještě něco zařídit v hospodářství a jako náhodou se octne tam, kde on na ni čeká. Samo sebou, že se po každé poleká, ale přece jen mají oba tolik času, aby se políbili jednou, nebo i dvakrát, ale víc ne, protože se musí rychle vrátit domů. Rodiče sice dělají, jako by ničeho nepozorovali, ale nestrpěli by, kdyby se zdrželi venku déle. Po zasnoubách dlouho svatbu neodkládali. Výbava byla dávno připravena a tak se to do měsíce všechno odbylo.

•

Po svatbě se Pavel Mikulášovyč musel starat o hospodářství. Chtěl zažádat, aby ho dali do pense a zatím si vzal dovolenou a odejel se ženou na svůj statek, aby ho uvedl opět do pořádku. Bylo mu asi třicet let a jí sedmáct nebo osmnáct. Ale jeho plán se mu nezdařil. Za tři měsíce začala válka s Francií a Pavel byl nucen jít do pole.

Lidé si tehdy dopisovali velmi zřídka. Byla to těžká a úmorná práce napsati dopis a mimo to bylo to velmi drahé, dopisy přicházely s velkým zpožděním, zvláště ve válce a často se i ztrácely. Po celé měsíce neměla Kateřina Štěpánovna žádných zpráv od svého chotě. Často ji pře-

padaly děsivé myšlenky, zvláště v noci a často plakávala. Milovala svého muže nesmírně, snad ještě více, než dovedou milovat nynější ženy. Vždyť je teď tak málo žen, které by dovedly, není-li jim muž docela lhostejný, převzít na sebe všechny jeho starosti a žít tak osaměle, odříznuté od celého světa, nemajíc o něm dokonce žádných zpráv . . . Ale tenkrát byli lidé silnější a také jinak milovali, ne tak nervosně, jako dnes. A neklesali pod tíží zoufalství a smutku, dokud neštěstí nedolehlo přímo.

Kateřina Štěpánovna zůstala na statku samojediná, ještě ke všemu těhotná. Rodiče a příbuzní byli daleko, známí rovněž . . . Pravda, našla na půdě celé dvě bedny knih, ale byly většinou v cizích jazycích. Byl tu Ciceron, latinský, s nadpisem „Ex libris Pauli Leontvitschi“, tedy kniha, která náležela kdysi dědovi Pavla Mikulášovyče. Říkal jí kdysi, že jeho děd a praděd byli velmi učení. Pak zde byly „Spisy Ulricha von Huttena“, též latinsky. Na okraji byly poznámky, psané červeným inkoustem, drobným, čitelným písmem. Byly tu i jiné knihy. Kateřina Štěpánovna našla i ruské překlady nějakých cizích románů, ale nezajímaly ji. Možná, že by při nich ani nevydržela. Vybrala si jen asi pět nebo šest knih, které měly nějaký vztah k Písmu Svatému. Donesla je do svého pokoje a někdy do nich nahlédla. Ostatní nechala na půdě.

Jediná její zábava byla, že si někdy trochu pohovořila se selskými ženami a posteskla si jim. Ale přemýšlela vždy dlouho o tom, jak má s nimi mluvit, aby snad nezapomněly, že ony jsou jen selské ženy a ona že je paní, aby ji nepřestaly pak poslouchat a nechtěly se k ní rovnat. Ale už to nějak tak s nimi uměla, že se to nestalo.

Spravovat hospodářství nebylo také tak snadné; poručník se o statek nestaral, naopak, odnesl si, co se dalo a tak

tu bylo všechno zpustlé a zničené. Bylo třeba uvést to opět do pořádku a teď se prozradilo, že Kateřina Štěpánovna je výborná hospodyně. Nejen, že se ničeho nezalekla a nesložila nečinně ruce, ale dala se energicky do práce.

Důchod z obilí byl tehdy malý a proto je raději zpracovávali na kořalku.

Každý si zasil tolik, co asi sám spotřeboval a poptávka po obilí nebyla téměř žádná. Kdysi byla v Orichivsku i vinice, ale dnes z ní nezbylo skorem ničeho. Všechno bylo rozházeno, roztaháno. Bůh ví, kdy byly sklepy zbořeny. Peněz na její znovuzřízení nebylo. Největší příjmy měli statkáři z vodních mlýnů, ale toho tu také nebylo. Mladá hospodyně se však dala do práce s houževnatou umíněností, pozorovala místní poměry a snažila se nalézt prostředky, které by jí pomohly z tísně.

Vzpomněla si, že když byla ještě doma, přijížděli do Romen na trh moskevští kupci a ptali se po machorce*). Machorku si lidé na Ukrajině vysazovali dávno, ale jen pro svou potřebu, na zahradě. Teď ji kupci ochotně kupovali a dobře za ni platili. Proto ji někteří začali vysazovat trochu více, ale nikdo se neodvažoval pěstovat ji ve velkém. Otec Kateřiny Štěpánovny byl odvážný, ale ani on se neodvážil vysadit ji více, než desjatinu. Ona se však rozhodla, že to zkusí. Uměla se obírat s tabákem, naučila se tomu už doma a tak dala vysadit machorkou hned několik desjatin a potom ještě každoročně ta tabáková pole rozšiřovala.

Za Leontovyčovými pozemky vedla cesta, kudy jezdilo v době, kdy ještě nebylo železnic, mnoho povozů a čumoků**). Vozili do ukrajinských měst z jihu ryby a sůl,

*) Nejsprostší a nejlevnější druh tabáku.

***) Povozníků. Pozn. překl.

z Moskevskaja různé zboží. Cesta vedla stepí a nebylo kolem daleko široko ani vesnice, ani zájezdního hostince, takže vozy byly nuceny tábořit pod širým nebem. Kateřina Štěpánovna dala zřídit podél cesty velkou zájezdní hospodu a při ní ohradu pro dobytek. Pocestní se tu vyspali, najedli i kořalky se mohli napít. Hospodským tu udělala jednoho starého dědu z vesnice. Kořalku na prodej byla, bohužel, nucena kupovati, ale i tehdy si někdy pomohla tím, že ji dělala sama ze švestek, hrušek a p.

Vozkové tu mohli i dobytek popást a zaplatili za to. Čumoci, pravda, neplatili penězi, nýbrž rybami; za jednoho vola dávali rybu, nebo trochu soli. Ale za jídlo a pití platili penězi. Velký zisk z toho nebyl, ale přece jen byl pořád nějaký ten groš v domě a tehdy se ani měďáky nesbíraly na ulici.

Mladá hospodyně nezapomínala v hospodářství na nic, z čeho bylo lze alespoň něco vyzískat. Od rána do noci byla na nohou, nic se nedělo bez jejího vědomí. A tak, než se skončila válka a demobilisace, byl její statek už ve stavu značně zlepšeném. Přikoupila a vypiplala mnoho kusů dobytka, prasat, ovcí i drůbeže, dala vystavěti několik nových hospodářských budov a opravit staré, rozšířila zahradu, davši vysázet vedle staré mladou, mnohem větší a hlavně, ušetřila i něco peněz, které měla schovány v klubkách nití, zavázané ve starých punčochách nebo v hadrech, a to na různých místech. Mimo to přikoupila ještě asi 50 desjatin, které náhodou prodával kozák ze sousedství. V tomto shonu a starostech porodila i prvního syna a pečlivě se o něho starala.

Pavel Mikulášovyč se vrátil teprve za několik let. Byl už plukovníkem. Byl zproštěn vojenské povinnosti někde tam, daleko. Do Kyjeva jel, jak se to dalo a teprve tam,

nehledě na vzdálenost dvou set verst, mu žena poslala naproti kočár. Byla by jela ráda sama, ale nemohla nechat dítě a hospodářství bez dohledu. Vyhlížela muže doma.

Ani dočkat se ho nemohla. Bože, jak byla netrpělivá. Jak se radovala, když ho konečně spatřila! A on jí pak připravil takové kruté zklamání! Nepřijel sám. Hned, když vjížděl kočár do vrat, vyběhla Kateřina Štěpánovna před dům a uviděla, že vedle něho sedí nějaká mladá žena. Překvapilo ji to, ale v okamžiku uhodla všechno. Bodlo ji u srdce a ta tam byla její radost.

Pavel Mikulášovyč ji objímal a líbal. Pak řekl: „Vím, Kateřino Štěpánovno, že se vám tu těžko hospodaří samotné, i přivezl jsem vám pomocnici.“

Jako blesky se střídaly v Kateřině Štěpánovně pocity a myšlenky. Urážka byla strašná, srdce se div nerozskočilo bolestí, a kdoví, co všechno by byla mužovi řekla, kdyby se byla tak neovládala. Myslela si: „Jak jsem mohla něco jiného očekávat? Což by to vydržel některý z těch ohavných mužských tak dlouho bez ženy?“ Neuspokojilo ji toto poznání, nemohla se s tím smířit, ale hněv vystřídal hluboký smutek: „Tomu se nelze vyhnouti . . . takový je už svět. Jenže to takhle nelze nechat, nelze dopustit, aby se to opakovalo. A s tím, co se už stalo, se člověk musí smířit.“

Okamžitě se ovládla a řekla laskavě, ale rozhodně:

„Děkuji ti, holoubku, žes na mě ani ve válce nezapomněl. Pomocnice však nepotřebuji, zastanu všechno sama.“

Pak se obrátila ke kočímu:

„Filipe! Nevypřáhej koně a odvez tu paní do města!“

Pavel Mikulášovyč věděl hned cestou domů, že nejedná správně, že to nepřivede k dobru, ale nevěděl, jak se té

ženy zbavit, neměl k tomu dost odvahy. Stále doufal, že se to nějak zařídí, že žena třeba nic nezpozoruje, že se mu snad podaří, aby ji oklamal. A teď nevěděl, kam má schovati oči, nemohl ze sebe vypravit ani slova . . . Filip se podíval na paní i na pána, zavrtěl hlavou, obrátil kočár a práskl do koní, jen se za nimi zaprášilo . . .

Kateřina Štěpánovna neřekla mužovi ani slova. Nic mu nevyčítala, v ničem ho neobviňovala, vítala ho, jak se sluší a patří. Ale na srdci ji tížila jeho nevěra jako kámen. A Pavel Mikulášovyč nevěděl, co by pro ženu udělal, jak by se jí odměnil, zvláště, když uviděl syna. Hezký to byl chlapec, veselý, živý. A což teprve hospodářství . . .! Pavel Mikulášovyč byl špatným manželem. Byl dobrák, měkkého srdce, bručoun a býval někdy prudký. Někdy křičel a huboval, ale za okamžik změkl a na všechno zapomněl. Jenom peníze nerad vydával, byl skoupý, všichni ho už znali. Když později přikoupil ještě pozemek se zájezdní hospodou v místě, kde se sbíhaly cesty nivhorodská a romodanivská, mezi pozemky tří pánů: jeho, Bazylevského a ministra Troščinského, z nichž měl každý na svém rohu zájezdní hospodu, lidé to místo pojmenovali: hospody u třech lakomců.

Pavel Mikulášovyč byl velice spokojen se svou ženou, stále jí za všechno děkoval a obyčejně ji na slovo poslouchal. Ale od svého starého zvyku přece jen neupustil a občas „zanášel“, aniž by sám věděl, jak se to stalo. Před Kateřinou Štěpánovnou se nikde neskryješ. Prominula mu to po prvé, prominula i po druhé, ale déle toho nechtěla trpět. Poslouchat muže je naší povinností, ale nechat se zneuctít, toho také nepřipustím. Když je to tedy takové, nechci tě více znáti a vrátím se domů. Raději budu dělat bratrovi do smrti služku, než bych tohle déle trpěla.

Tehdy už měla tři děti, ale Kateřina Štěpánovna toho ne-
dbala. Opustila je a odjela k rodičům.

Cestou byla nesmírně rozčilená a nervosní, nevěděla,
zda a jak dojde. A když přijela, měla dojem, že je za-
chráněna. Uvítali ji radostně. Pak se zeptali udiveně: „Kde
je Pavel Mikulášovyč?“ Kateřina Štěpánovna se rozpla-
kala: „Nechci ho ani vidět, zneuctívá mě, to a to provádí.“

„Oho, dcero,“ odpověděl energicky otec, „takhle to ne-
půjde. Odpočiň si u nás trochu a vrátíš se hezky domů.
My tě bez Pavla Mikulášovyče věru nepotřebujeme.“ Ka-
teřina Štěpánovna se zděsila — jak by také ne, taková
hanba. Ona byla uražena a teď se má vrátit a ještě žádat
za odpuštění? To by znamenalo dát se dobrovolně do
otroctví. Matka se nad ní slitovala, vymluvila to otci a
dojela nejprve sama k zeťovi. Zlobila se, domlouvala mu,
přivezla ho s sebou, aby odprosil ženu — a Kateřina Ště-
pánovna se vrátila zpátky domů.

Stopy po těchto událostech se už nedaly nikdy vyhladit.
Bylo po lásce, nechtěla na ni ani myslet. Jala se hledat
zapomenutí v práci a zvelebovat své hospodářství.

Pavel Mikulášovyč se konečně přece vzpamatoval, pře-
stal chodit za děvčaty a cizími ženami, ale jaksi zestárnul,
zesmutněl, zvážněl, chodil většinou v županu a zanedlouho
řekl ženě: „Hospodařte raději sama, Kateřino Štěpánovno,
jsem příliš unaven z války.“ Od té doby se v hospodářství
ničeho nevšímal, jen někdy se přišel podívat. Měl na sta-
rosti jenom záležitosti, které nemohl zastat člověk negra-
motný. Když bylo třeba něco vyřídit u soudu, nebo na
úradě, tu oblékl uniformu a jel do města. Doma mu žena
musela ze všeho skládat účty, třebaže věděl, že ani haléř
zbytečně nevydá. A nejen to: věda, že žena složitým po-
čtům rozumí pramálo, vymáhal na ní i její vlastní úspory.

Kateřina Štěpánovna byla velmi poctivá a dávala mu všechno do haléře, ale když viděla, jak je skoupý a že ani dětem ničeho nepřeje, začala si schovávat zase do klubiček peníze, které jí vlastně právem patřily, neboť je stržila za všeliké maličkosti, za peří, za máslo a podobně. Chtěla mít něco pro děti.

Pavel Mikulášovyč to věděl a byl někdy neodbytný, třebaže účet, který mu žena předložila, byl naprosto správný. Říkal:

„Tak se mi zdá, že tu nemáte všechny peníze, Kateřino Štěpánovno.”

„Jak to? Zdá se mi, že jsem všechno spočítala správně.”

„To já nevím, ale všechny tu nejsou.”

A nedá jí pokoj tak dlouho, dokud nerozmotá skoro všechna svá klubička a nedá mu i ty své úspory . . .

Ale nemohla se na něho proto zlobit, vždyť ani on neutrácel a peníze dával jen do podniků, přinášejících užitek. Aniž by se byli o tom domluvili, uvykli si v rodině neměnit nikdy velkých peněz. Když se stávalo, že nebylo doma drobných a měli jen celé storublové bankovky, nerozměnili je, byť by toho bylo sebe víc třeba. Řeklo se prostě, že peníze nejsou. Sto rublů, ty už jsou připraveny na koupení pozemku a není možno je měnit. Bylo-li peněz nutně potřeba v domácnosti, nebo v hospodářství, byla poslána do města fůra nějakého zboží na prodej a za stržené peníze se pak nakupovalo.

Tuto touhu po pozemcích vštípila svému muži Kateřina Štěpánovna. V těch dobách půda nenesla mnoho užitku a bylo jí všude dost a dost. Proto po ní nebyla tak velká poptávka a bylo ji lze snadno získati zvláště v místech, kde byl menší počet obyvatelstva. Tehdy bylo málo lidí, kteří toužili po půdě tak, jako po ní touží všichni dnes a

Kateřina Štěpánovna byla jedním z těch mála. Kdoví, kde se to v ní vzalo? Snad to bylo zděděné po předcích z matčiny strany z rodu Markovyčů, snad se to v ní vytvořilo proto, že vyrostla na Romensku, jedné z nejzalidněnější části Ukrajiny.

Pod jejím vedením začali Leontovyčové skupovávat půdu. S počátku, dokud ještě nebyli tak zámožní, kupovali pozemky jen vedle svého statku, nebo blízko něho. Kupovali menší a někdy i docela maličké kousky pole, ale jen za vlastní peníze. Když však už měli přes dva tisíce desjatin, začali kupovat i velké statky na Chersonsku, kde byla půda velmi levná a kupovali už nejen za své peníze, ale i za vypůjčené a dluhy spláceli později z důchodu, jenž jim půda nesla.

Třebaže byli šetrní, nemohli se už spokojit se starým, zděděným po předcích bytem o 5 velkých pokojích, ve kterých žil ještě Orichivskyj a postavili si zanedlouho, po návratu Pavla Mikulášovyče z války nový dům, v němž bylo 11 pokojů, dosti velký sál, velký a malý salonek (malému říkali „pohovkový“) s nároky na přepych a módu. Dům byl s mezaninem, měl plechovou střechu a dva balkony . . . Nové pokolení se už nemohlo spokojit tím, s čím byli úplně spokojeni jeho předchůdci. Ale i tento tak zvaný přepych by se nám dnes zdál dosti ubohým. Dům se stavěl s největší šetrností: stavitel nebyl vůbec volán, ani na poradu ho nezavolali; stavělo se z materiálu, který měli doma, aby se nemusilo nic kupovat; rovněž dobré mistry nikdo nehledal. Následek toho byl, že žádná linie v pokoji nebyla správná, že všechny míry (v oknech, dveřích, kamnech atd.), byly více méně křivé. Avšak majitelé nad tím nebyli rozmrzeni, snad toho ani nepozorovali.

V těch dobách nebylo stálých mezí, které by oddělovaly

pozemky jednoho majitele od pozemků druhého. Proto vznikaly mezi sousedy často hádky, ba i soudy a to nejen o mez, nýbrž i o právo vlastnictvím nad tím či jiným kouskem pole.

Také Pavel Mikulášovyč se soudil s jedním ze sousedních pánů. Vyšetřování vedli dva soudní úředníci. S nimi jeli na pole i oba páni a každý z nich si přivedl svědky — své nevolníky.

Nikdo nemohl znáti lépe majetek pánů než oni, ale jejich postavení bylo příliš závislé, než aby bylo možno spolehnout se s jistotou na jejich svědectví. A skutečně, Leontovyčovi sedláci přísahali, že ten kus pole patří jemu, kdežto sedláci druhého pána tvrdili, že stojí na půdě svého pána.

Postavení vyšetřujícího soudce bylo velmi těžké. Rozhodl se, že se dozví pravdu následujícím způsobem: rozkázal svědkům, aby zuli a vyklepali boty. Boty Leontovyčových svědků byly prázdné, svědci druhého pána měli v botách hlínu. Když ji vysypali, nechtěli po druhé přísahat. Vyšlo najevo, že jim pán rozkázal, aby si nabrali do bot hlíny s jeho pole, aby pak mohli směle přísahat, že stojí na jeho půdě.

Když se to prozradilo, Pavel Mikulášovyč se neudržel a zpolíčkoval svého protivníka, nehledě na přítomnost soudce a svědků. Soudce byl tak rozhořčen tímto podvodem, že se schválně obrátil, aby to neviděl a nemusil pak býti svědkem v té věci. Dělal, jako by se tázal svědků na něco důležitého. Ale k soudu pro urážku na cti nedošlo, neboť uražený pán nemohl podat žalobu, aniž by nevyšel najevo jeho podvod. A Pavel Mikulášovyč o podvodě už také nemluvil, byl příliš spokojen s vlastním soudem. Proto soud projednal pouze záležitost o pozemcích a všichni dělali, jako by nevěděli co se událo při vyšetřování,

třebaže o té příhodě věděli nejen soudcové, ale i celé Lubny a dlouho si o tom vyprávěli. Obžalovaný se už ani k soudu nedostavil a pozemek připadl Pavlu Mikulášovyčovi.

Od té doby žili oba sousedé v nepřátelství a uražený pán donutil ještě před smrtí svého syna k přísaze, že se nikdy s Leontovyčovými nesmíří, a že jim nikdy neprodá ani kousek pole.

Syn opravdu přísaze dostál a do své smrti se do Oričivščiny ani jednou nepodíval. Ale jeho žena se smířila s Kateřinou Štěpánovnou, když tato ovdověla a navštěvovala ji občas, nehledě na protesty svého muže.

Žijíce v nejlepší shodě, hospodařili spolu Leontovyčovi ještě nějakých 25—30 let a rozšířili za tu dobu své pozemky tak, že měli už kolem 10.000 desjatin půdy. Měli pět synů a čtyři dcery. Bylo by jich asi ještě více, kdyby byla Kateřina Štěpánovna neřekla po narození posledního syna svému muži, že — už je toho dost, protože kdyby to takhle pokračovalo, mohli by sebe více pracovati a bylo by toho stejně pořád málo pro tolik dětí. A protože tehdy nevěděli, že člověk nemusí mít děti, když je mít nechce, řekla mu prostě, že s ním už nebude žít jako žena s mužem. — „Ty si dělej co chceš,” dodala, „nebudu ti v ničem bránit. Já však mám toho už dost.”

Pavel Mikulášovyč umřel na začátku let čtyřicátých. Umřel předčasně, vinou lékařovou. Onemocněl, ale nebylo to příliš vážné. Lékař však nevěděl co mu je a jak ho má léčit. Pustil mu žilou a tím ho usmrtil.

Leontovyčovi provdali všechny své dcery ještě za jeho života. Svatba nejstarší z nich, Domnikije, se udála za zvláštních v té době okolností.

Dokud byly na Ukrajině hetmanské pořádky a zvláště za dávných dob, považovalo se kozáctvo za rytířský stav.

Zámožné a počestné kozácké rodiny se mohly snadno zpříbuznit s rodinami staršinů a stávaly se samy staršinami. Ale po likvidaci ukrajinských úřadů tu zavedli Rusové nové pořádky. Ukrajinští staršinové dostali šlechtické tituly a od té doby se považoval za pána jen ten, kdo byl šlechticem. Kozáci pak byli považováni za zvláštní druh sedláků, od nichž se lišili jen tím, že nebyli nikdy nevolníky. Tato změna měla vliv jak na poměr mezi kozáky a pány, tak i na jejich obyčeje a zvyky. Vzbudilo to odpor mezi lidem; zvláště kozáci byli nespokojeni. Bylať to pro ně neslýchaná urážka, ponížení jejich rytířského stavu. Páni naopak byli velice spokojeni s novými pořádky. Počali se kozákům odcizovat, považující svůj stav za vyšší a počestnější než byl stav kozácký. Počali se zároveň odnárodňovat. To všechno způsobilo, že poměr kozáků k pánům se stával stále chladnějším a vzdálenějším.

V té době — začátkem XIX. století — byl zaznamenán mezi ukrajinským důstojnictvem nebývalý pokles společenských a ideových zájmů a národního cítění. Ukrajinské důstojnictvo bojovalo dlouho a neúnavně za svoji samostatnost. Krvavá vzbouření jsou toho důkazem. Ale bylo tolikrát zrazeno svými vlastními lidmi, kteří se dali zlákat sliby ruských úřadů, že pozbylo poslední naděje na obnovení samostatnosti své vlasti a kleslo na duchu, pozbyvši všech svých ideových zájmů. Jejich místo, jak se v takových případech často stává, zaujaly zájmy materialistické.

Všechno to bylo příčinou nedorozumění a různic, jejichž následky se projevily i v poslední revoluci. Nedaleko Leontovyčových se nalézal statek velmi zámožného kozáka, v jehož rodě však nebyl přesto nikdy nikdo důstojníkem a také nikdo nesloužil ani v ruských úřadech, ani ve vojsku. Proto byl jeho rod jako rod kozácký, nikoliv panský.

Když Domnikija dospěla, rozhodl se kozák, že požádá i její ruku pro svého syna. Neuznával naprosto výše řečených rozdílů mezi kozáky a pány, ale přesto by ho bylo těšilo mítí snachu z důstojnějšího rodu. Doufal, že se mu to podaří. Vždyť Leontovyčovi nebyli pyšní, žili prostě a všichni je ještě pamatovali v době, kdy měli jen docela malý stateček. A on byl bohatší než leckterý pán. To, že ženich měl menší vzdělání než nevěsta, nebo že by se jí snad nelíbil, bylo vedlejší, na to se tehdy nehledělo. Jen aby rodiče souhlasili — ona souhlasit nemusí. Poslal tedy k Leontovyčům svaty.

Leontovyčovi je přijali, slušně je uvítali, pohostili je co nejlépe. Ale chléb s nimi nevyměnili, vymluvili se, že dcera je ještě příliš mladá. Urazilo to všechno kozáctvo v okolí (a nejen v okolí, ale i to vzdálenější, neboť zpráva o tom se rychle roznesla), tím více, že se Domnikija brzy na to provdala za pána ze sousedního okresu, Rodzjanka.

Když Pavel Mikulášovyč umřel, byl už jeho nejstarší syn, Parmen, inženýrem a druhý, Mikuláš, důstojníkem ochtyrského husarského pluku. I on chtěl býti inženýrem a vystudoval proto kyjevské gymnasium, ale otec mu to nedovolil. Stalo se jednou, že Parmen, jsa již hotovým inženýrem, neposlechl v čemsi otce a že synovec Kateřiny Štěpánovny, rovněž inženýr, nadělal dluhy. Aby se to vícekrát neopakovalo, nedovolil Pavel Mikulášovyč, aby i druhý syn dále studoval a poslal ho k husarům. Tři nejmladší syny dal do vojenské školy.

Po smrti mužově nebylo už nikoho, koho by musila Kateřina Štěpánovna poslouchat. Byla teď sama hospodyní na velkém statku a stala se hlavou rodiny. Její silná a energická povaha, kterou dosud spoutávalo vědomí povinnosti poslušnosti mužovi, třebaže všechno řídila vždy

jen ona sama, byla teď volná a mohla se plně uplatnit. Děti, podle starého zvyku, musily matku ve všem poslouchat a ona vzala do svých silných rukou otěže vlády nad celou rodinou.

Bez muže se Kateřině Štěpánovně hospodařilo mnohem hůře. Pravda, řídila všechno vždycky sama i když byl on naživu, ale teď se neměla ani s kým poradit a bylo jí, jako by najednou zestárla v této samotě, kdy její duše zůstala na statku tak opuštěná. A opět ty účty, to počítání . . . Dříve to dělal Pavel Mikulášovyč, teď to musí dělat sama, ač tomu rozumí pramálo . . .

Nejstarší syn se zařídil pro sebe již za života otce a hospodařil na svém statku na Chersonščině; dcery si dávno lidé rozebrali, ostatní synové byli ve vojsku a jezdit po návštěvách — tomu Kateřina Štěpánovna nebyla zvyklá. Nejčastěji navštěvovala starou generálovou Bojkovšovou a to proto, že bydlela blízko církve. Do církve jezdila ráda. Po pobožnosti zvala generálová všechno přítomné panstvo k sobě na kávu. Ale i církev byla daleko, 7 verst a člověk nemá vždycky čas, aby tam jel. Doufala, že jí to Pán Bůh odpustí.

Sousedé ji navštěvovali zřídka. Jen dvakrát do roka mívala mnoho hostů, a to na sv. Kateřinu a na vánoce, kdy pořádala hostiny. To už všichni věděli a sjeli se u ní i bez pozvání. Občas ji přijely navštívit dcery, ale i ty jezdily zřídka. Vždyť měla každá z nich už tolik svých starostí. Jedinou její útěchou byly dvě starší dámy z polopánů: Anastasie Antonovna a Maryna Ivanovna, které žily nedaleko jejího statku. Když se Kateřině Štěpánovně už příliš stýskalo, zvláště v zimě, posílala pro ně koně. Dámy přijely, pobýly u ní několik týdnů, nahrála se s nimi ramsu až do omrzení. Vážila si jich a měla je ráda. Věděla, že si

služebnictvo dělá rádo z chudých pánů blázny a dbala, aby se to u ní nestalo. U stolu musily sedět vždycky vedle ní, i kdyby byla měla sebe víc vznešených hostů, protože se obávala, aby je sluhové nevynechali s některým jídlem. Nezáleželo ani tak na těch pokrmech, vždyť by neměly i bez nich hlad, ale byla by to pro ni ostuda a je by to urazilo. Služebnictvo pozorovalo, jak Kateřině Štěpánovně na těch dámách záleží a neodvažovalo se udělat jim nějakou nepříjemnost.

Za několik let ji stihla nová rána. Zemřeli náhle v jednom týdnu její nejstarší syn i snacha. Zůstalo po nich šest vnuků — tři chlapci a tři děvčata. Hoši studovali na gymnasiu, děvčata byla v pensionátě, kam je otec umístil. Dokud ještě studovali, nebylo zle, ale hůře bude, až vyrostou. S hochy to ještě ujde: vystudují, dostanou místa a kdyby i některý nedostudoval, bude doma hospodařit. Ale s děvčaty je to horší: člověk je musí hlídat a starat se o ně, aby se provdaly. Mimo to je nutno pečovat i o jejich majetek.

Kateřina Štěpánovna vychovávala své vnučky velmi přísně. Po skončení vzdělání v pensionátě bydlely u ní. Když přišli na návštěvu mladí páni, chraň Bůh, aby si směly s nimi vyjít do parku na procházku. Kateřina Štěpánovna je hned zavolala do svého pokoje a domlouvala jim: „Že se nestydíte, dělat mi takovou ostudu. Co vás to napadá chodit s mladými muži po zahradách . . . Co si jen lidé o nás pomyslí?“

Dvě mladší vnučky byly hezké a vdaly se velmi brzy. Nejstarší, Marusje, nebyla hezká a zůstala dlouho sedět. Ale nikoliv, že by neměla příležitosti se vdát, našli se také lidé, kteří by ji byli chtěli . . . Hned, když se vrátila z pen-

sionátu, dopsal její babičce, jak bylo tehdy zvykem, jistý mladý muž, žádaje ji o ruku vnučky.

Dopis přivezl posel. Marusja hrála právě na piano, prsty jí běžaly po klávesách a ona snila: jak by to bylo krásné, kdyby se jí na prstech leskly ty prsteny s diamanty, a v uších náušnice, které jí babička schovala. Marusja měla krásné diamanty — po matce. Měla i prsteny i náušnice i brože, ale babička jí to všechno vzala a schovala to k sobě. Myslíla si, že za jedno je ještě hloupá a mohla by to snadno ztratit, za druhé byla toho mínění, že se to pro mladou dívku nesluší nosit drahokamy . . .

Právě se těmi diamanty v duchu zdobila, když vešla babička s dopisem.

„Nech toho hraní na chvílku, jde tu o vážnou věc. Máš tu nabídnutí k sňatku. Znáš toho člověka, tak co o tom soudíš? Co mu mám odpovědět?”

Marusja se zadívala na babičku a otázala se:

„Dáte mi, babičko, hned všechny mé diamanty, když se vdám?”

Kateřina Štěpánovna viděla, že je vnučka ještě příliš hloupá a že nemá na vdavky ještě ani pomyslení. Bylo jí líto vdáti ji jen proto, aby se jí zbavila. Více se jí na nic neptala a poručila synovi, který právě vstoupil: „Vladi-míre! Napiš mu, musíme mu odřící.”

Dobře, že tu syn právě byl, jinak by byla měla Kateřina Štěpánovna velké potíže, než by to odmítnutí sama napsala. Za jejích časů tohle nebylo . . . Ženich přijel sám, promluvil si s rodiči, nebo o to požádal někdo z příbuzných.

Za rok dostala Marusja znovu nabídnutí k sňatku a opět babiččíným prostřednictvím. Byl to hezký, bohatý plukovník, ale už starší, bylo mu asi 45 let. Kateřina Štěpánovna o tom dlouho uvažovala: není radno si takto vybírat,

vždyť Marusja není žádná krasavice. Ale přece jen se jí zdál být pro ni moc starý. Zavolala Marusju:

„Máš tu opět nabídnutí k sňatku. Je to hodný člověk, i bohatý je a je plukovníkem, ale není zrovna z těch nejmladších, však jsi ho sama viděla. Vdáš-li se jednou, budeš muset svého muže ve všem poslouchat. Řekněme na příklad, že budete spolu někde na návštěvě. Budou tam mladší a zajímavější lidé než je on, budeš mít chuť se s nimi pobavit, ale nebudeš to smět udělat bez jeho svolení. Budeš si chtít s někým zatančit, kdo se třeba jemu nebude líbit. Zakáže ti to a nebudeš smět tančit. Možná, že ti bude někde na návštěvě velmi veselo a ráda bys tam déle pobyla, ale on bude unaven, nebo mu bude proti mysli, že ty se dobře bavíš s jinými, poručí, abys s ním jela hned domů a ty musíš jeti . . .”

Poslouchala Marusja, poslouchala a dala se do pláče: „Já ho nechci,” naříkala.

„Hloupá jsi, abys to věděla,” zasmála se Kateřina Štěpánovna. „Pročpak pláčeš? Vždyť tě přece k ničemu nenuťm.” A opět rozkázala synovi, aby to písemně odmítl.

Udělala tenkrát chybu, že to vnučce rozmluvila. Marusja zůstala sedět. Byla jí už 24 let, když jela jednou do Romen navštívit vdanou sestru. Seznámila se tam s mladým lékařem, Němcem, a zamilovala se do něho. Šťastný Němec ji brzy požádal o ruku. Ale nebyl to šlechtic! Pocházel ze Švýcar, říkal, že tam není vůbec žádná šlechta, on že je měšťan. Čert ví, co to bylo zač. Ani to by konečně nevadilo, mohl by sloužit, vysloužil by si hodnost a snad i titul. Ale nejhorší bylo to, že byl povoláním lékař. Kateřina Štěpánovna to Marusji opět rozmlouvala: „Jen si to představ, jak s ním budeš moci žít. Vždyť on bere od lidí peníze za ošetření a tobě budou říkat paní doktorová!?” Ale ne-

mohla s děvčetem ničeho svést. Protiva — Němec byl příliš hezký . . .

Kateřinu Štěpánovnu to velice mrzelo a dalo mnoho práce jejím synům a dcerám, než ji upokojili. Teď se svět obrátil vzhůru nohama: docela jinak se myslí a mluví, než za jejích mladých let. Byla nucena dáti jim požehnání.

Ale po zasnubách Marusju neminula menší slovní potyčka s babičkou. Němec ji přijel do Orichivščiny navštívit. Kateřina Štěpánovna vyšla na okamžik ze salonku, aby něco zařídila v domácnosti. Když se vrátila, spatřila Marusju, jak se se svým Němcem líbá. Rozčílila se tehdy velice a hubovala ji.

Ale Marusja odpověděla: „A což vy, babičko, nelíbala jste se nikdy s dědečkem, když jste se spolu zasnoubili?“ Kateřina Štěpánovna jí o tom kdysi vyprávěla, vzpomínajíc na svá mladá léta.

Teď viděla, že je „chycena“, ale věděla, že nesmí mlčet a tím dát Marusji za pravdu.

„Hloupá,“ řekla ostře. „Vždyť to byl přece tvůj dědeček.“

Při tom si pomyslila, že o tom neměla raději mluvit a že se neměla tak neočekávaně a tiše do salonku vracet. Byla by to asi neudělala a přimhouřila oči, kdyby snoubenec nebyl Němcem a ještě k tomu doktorem.

*

Pak žila Kateřina Štěpánovna na svém statku několik let sama. Brzy se však přesvědčila, že je už na ni těch starostí mnoho a rozkázala dvěma starším synům, aby šli do pense a vrátili se domů, kde by jí pomáhali hospodařit. Mladší dva musili ještě sloužit — vysloužit si nějakou

hodnost. Když se synové vrátili, poslala jednoho hospodařit na chersonské statky, druhého si nechala doma. Ale i oba mladší synové nechtěli déle sloužit a brzy se vrátili domů. Chtěli se rovněž zabývat hospodářstvím.

Poslala každého z nich na některý ze svých statků, jsouc přesvědčena, že budou pracovat společně. Brzy se však přesvědčila, že se mýlila. Jen ten nejstarší byl upřímný a dobrý a bylo mu potěšením pracovat pro všechny. Těm ostatním to ani nenapadlo. Jezdili raději na návštěvy k sousedům a za jejich slečnami a hospodářství je nezajímalo. Uvažovala o tom dlouho, pak mezi ně rozdělila svůj velký statek. Myslila si, že se budou lépe starat, uvidí-li, že pracují každý pro sebe. Určila si, že jí každý syn bude odvádět po 1000 rublech ročně a žíti že bude u toho, u koho jí právě napadne (nejvíce asi ve své staré, oblíbené Orichivce) a že bude u nich míti celé zaopatření. To považovala ostatně za tak samozřejmé, že se jí zdálo zbytečným o tom vůbec mluvit . . . Bylo jí tehdy 70 let. S počátku minila žíti u nejmladšího syna, který se sice učival vždycky špatně, ale přesto byl jejím miláčkem, protože byl nejmladší. Proto také mu dala bez dlouhého rozmýšlení Orichivku. Ale nevydržela u něho dlouho, nelíbila se jí jeho žena. Povolala sem tedy staršího syna a velela, aby si vyměnili statky. Jeho žena byla sice velmi vážná, smutná, ale zato byla statečná a výborná hospodyně a Kateřině Štěpánovně prokazovala všechnu úctu, která matce náleží.

Kateřina Štěpánovna si ponechala pro sebe pouze dva pokoje. Jeden byl pro ni, druhý pro babku a děvče, jež měla k posluze. Říkala, že více nepotřebuje, vždyť i tak měla do všech pokojů volný přístup. Měla také lokaje, ale ten přenocoval ve společném pokoji s lokajem synovým. Lokaj neměl naprosto žádnou práci, potřebovala ho jen

k tomu, aby se posadil na kozlík vedle kočího, jela-li někam na návštěvu.

Kateřina Štěpánovna si držela šest koní, zjednala si k nim kočího a forejtora a kuchařku pro ně. Kuchařka jí vypiplala i nějaké to prasátko a drůbež. Toto hospodářství si ponechala proto, aby se měla o co „starat“. Často si sama tropila z něho žerty, ale neupustila od něho, ani tehdy, když už docela zestárla a nemohla se na něj ani občas zajít podívat.

Přece jen ji takto plynul rychleji čas. Zavolala si lidi, vyptala se jich co a jak: nemá-li člověk jiné zábavy, i to je dobré. Když přišly žně, posílala své lidi vydělat něco na synově poli. Večer se jí přišli všichni pochlubit, kdo kolik nažnul a svázal. Aby paní potěšili a sami se prací nepřetrhli, vázali snopy co možná menší a měli proto mnoho mandelů. Za to je Kateřina Štěpánovna dobře pohostila a syn jí dal, aniž to věděla, všechno, co její lidé svázali, neběra si žádného snopu, jak bylo určeno. To se ví, že to pozorovala, stačil jí jeden pohled s okna na ty snopy, ale neprozradila se: kdyby se přiznala, musila by toho hospodaření nechat a byla by to ještě větší nuda. Synovi a jeho dětem se vždy za ty snopy dobře odměnila.

•

Kateřina Štěpánovna se probouzela velmi časně: v létě před úsvitem, v zimě, když měl Bůh světlo ještě schováno. Lamp tehdy na Poltavščině ještě neznali a tak se svítilo svíčkami . . . Nejprve se modlila k Bohu, po modlitbě četla chvíli ve svatých knížkách. Měla starodávne knihy, vázané v kůži s masivními stříbrnými záponkami a četla v nich denně. Potom pila sama kávu, neboť syn i

snacha nevstávali v zimě tak časně. Po kávě buď něco pletla, nebo si rozkládala pacianc.

Když se vzbudili v domě ostatní, přicházeli nejprve k ní, přáli jí dobrého jitra, při čemž jí syn, snacha i děti líbali ruce. Děti při tom pohladila po hlavičce a obdarovala každé z nich cukrovím nebo perníkem.

Když se někdy stávalo, že trochu zaspali a omrzelo ji dlouhé čekání, postrčila ručičky na hodinách na 8 hodin, aby jim pak mohla říci s výčitkou:

„Spíte do osmi hodin!“

Při obědě, večeři i čaji seděla babička vždy v čele stolu, kde stálo její křeslo. Po pravé její straně sedávala matka, vedle ní otec. V létě, když bylo horko a dotíraly mouchy, stálo za jejím křeslem děvče a odhánělo je bezovou větévkou. Po jídle musily děti děkovat, nikoliv rodičům, nýbrž babičce.

V létě se otec s matkou zdrželi málo doma, měli příliš mnoho práce venku, ale přesto musili denně věnovat alespoň hodinu babičce. V zimě u ní prodlévali častěji a někdy jí i předčítali něco, co by se jí mohlo líbit. Pamatuji si na příklad, že jí předčítali Faréra: „Život Ježíše Krista.“

Ale většinu dne trávil osaměle. Někdy přijel někdo z příbuzných, a to obyčejně na několik dní a byl-li z daleka, tedy i na delší dobu. Přijeli k babičce, zajeli si odtud ke všem příbuzným a ještě jednou se k ní vrátili. Cizích hostů nemívali, leda o svátcích, vždyť měli tak četné příbuzenstvo. „Chvála Bohu, mám 84 vnuky a pravnuky,“ chlubívala se Kateřina Štěpánovna a nebylo tudíž času udržovat známosti s cizími. Když někdo přijel, vyptávala se podrobně, jak se mu daří a co je nového a potom si s ním ráda zahrála preferanc nebo erlaš.

Na svátek sv. Kateřiny jí musilo přijeti blahopřát

všechno příbuzenstvo. Ani neodkladná práce, ani vzdálenost u ní nemohla nikoho omluvit. Jestliže někdo nepřijel, byla uražena a docela vážně se hněvala. Zdržela-li někoho nemoc nebo služba, musil jí podrobně vysvětlit v dopise co ho zdrželo a proč a požádat za prominutí, že se nedostavil. Nerada ty listy četla a bývala jimi pohněvána.

Před sv. Kateřinou a před vánocemi měli v domácnosti mnoho starostí a Kateřina Štěpánovna sama na všechno dohlížela. O den dříve se sjely dcery a každá přivezla s sebou svého kuchaře a své lokaje. Vína, zákusky a všechno co bylo třeba, kupovala Kateřina Štěpánovna za své vlastní peníze, rozkázala, aby byla připravena drůbež z jejího hospodářství, kterou k tomu účelu nechala velmi pečlivě vykrmiti. Slavnosti musil býti nevyhnutelně přítomen i její starý lokaj Ivan, který trávil poslední dny svého života doma, ve vesnici. Pravda, bylo svých lokajů až dost a mimo to i dcery přivezly své, ale Kateřina Štěpánovna tvrdila, že bez Ivana by nebylo žádného pořádku. Ivan natáhl svůj frak a rukavičky a zaujal své místo. Od rána křičel na všechny sluhy, vrtěl hlavou, ukazuje jim cestu, kudy mají jíti, mrkal — ukazuje co mají dělati. Ale už tak ke druhé hodině se po každé tak zpil, že ležel na chodbě v mezaninu pod schody jako kláda. Paní toho však nedbala a na druhou slavnost ho pozvala zase.

Bylo zvykem, že všichni přinášeli babičce na její svátek nějaké dary, ale ona si pro sebe ponechala něco jen velmi zřídka kdy. Obyčejně rozdala všechno už za hodinu dětem a vnoučatům, každému to, co se mu líbilo a ještě k tomu sama přidala ze svého.

Kateřina Štěpánovna nebyla ke všem stejně stědrá. Častěji a více obdarovávala ty chudší a ty, kdož měli více dětí. Ty měla také nejraději.

Něco psychologicky záhadného bylo v jejím poměru k příbuzným, které si oblíbila. Prožila svůj život v neustálé práci a starostech, bez zábav, dělala všechno podle předem stanoveného plánu, který se nikdy neodvážila porušit, nelhala nikdy ani žertem a ani neuměla žertovat a teď měla z vnuků nejraději ty, kteří byli žertovní, veselí a lehkovážní, ba dokonce i ty, kdož se neradi zamýšleli nad tím, zda jednají správně nebo ne. Promíjela jim dokonce se smíchem i to, že ji samu někdy žertem oklamali.

Nevynikala nikdy příliš velkou smělostí: bála se koní, za celý život se ani jednou neodvážila jeti vlakem. Ale z vnuků měla nejraději ty nejodvážnější. Měla jednoho takového vnuka, junkera, který, znaje babičku, věděl, co má dělat, když od ní chtěl něco vyprosit. Začal před ní jezdit na koni, kůň se stavěl na zadní nohy a vyhazoval, pak letěl jako splašený a jezdec při tom zvedal se země různé předměty. Kateřina Štěpánovna se leká, zakrývá si oči, aby toho neviděla a obměkčí se pak tak, že mu dá všechno o co ji požádá.

Jednou přijely navštívit Kateřinu Štěpánovnu její mladší sestry. Stávalo se to velmi zřídka, byly už také staré. Z radovala se nesmírně a uvítala je tak, jako se to dělalo za jejich mladých let: ony jí líbaly rameno a ona je na čelo a ústa. Pohovořily trochu, zeptaly se jedna druhé na své poměry a novinky a neměly si více co říci. Chtěly si zahrát proferanc, ale neměly čtvrtého. Náhodou tu byl právě ten vnuk i vyzvaly ho, aby s nimi hrál. Rozdaly karty po prvé, vnuk měl krásnou kartu a vyhrál to nad všemi třemi babičkami. Rozdaly po druhé, nemá ani kartu a bere desítku bez trumfu. Stařenky se polekaly: pac a pac. Roze-smál se a ukázal jim své karty, kdyby byl měl alespoň pro smích něco pořádného — zase je obehrál a ony vyčítají

jedna druhé: „Ale byla jsem hlupák, že jsem to pustila. Hráli ještě několikrát, ale on je po každé oklamal a ještě se tomu smál. Rozhněvaly se a vyhnaly ho: „Ty podvodníku, spočítej si to, kolik ti patří a marš odtud.“ Spočítal si to jednou, zapsal a podtrhl, pak to přepočítal znovu. Stařenky mu vyplatily požadovanou sumu a teprve potom zpozorovaly, že je opět podvedl, ale bylo pozdě, peníze už měl v kapse . . . Už se ani nezlobily, jen se smály a on jim líbá ruce a radostně mrká. „Jsi ty ale podvodník a švindlér! Když je to takové, posad' se, budeme hrát dále. Co má s tebou člověk dělat? Z kohopak bys zbohatl, ne-li z babiček?“

Když se hosté rozjeli, počínal Kateřině Štěpánovně zase ten jednotvárný, nudný život. Nebyla zvyklá sama čísti a také už špatně viděla, plésti nebo si rozkládat pacianc ji už dávno omrzelo, klímala při tom. Ulehala, ale spala sotva pět nebo deset minut. Bývalo jí chladno. Přehodila si přes ramena hranostajovou kožišinu a usedala ke kamnům, aby se ohřála. A zase si musila vymýšlet, čím by se zaměstnala. Často ji napadalo, že se neměla všeho vzdáti a zůstat tak docela bez práce a všech starostí, co je to za život bez práce? Lituje samu sebe, ale hned jí zase napadá, že to tak muselo být, že to musila udělat k vůli dětem i k vůli hospodářství i nesmí toho tedy litovat . . .

Tato nuda ji nutila, aby si hledala nějaké rozptýlení a proto, dokud bylo teplo, jezdila často ke svým dcerám i ostatním synům. K cizím jezdila nerada, a jen když musela. Od cizích se musela ještě téhož dne vrátit domů a to na ni bylo už trochu mnoho. Dojela si raději k synovi na Chersonščinu, kde si mohla náležitě odpočinout jak dlouho jí bylo libo.

Za mladých let Kateřiny Štěpánovny nebylo o železnicích ještě ani slyšet a i teď k ní měla celých 100 verst. Nebyla jí tedy zvyklá a jaksi se jí také bála. Protože jezdila všude koňmi, třebaže na Chersonščinu by byla mohla jeti více než polovičku cesty vlakem. Přece ji však zajímalo, co je to za novinku. Jednou, když jela k synovi a nocovala v Kremenčuku, nechala se ráno dovézt na nádraží, koupila si lístek do příští stanice a chodila chvíli po nástupišti; když vlak přijel, vstoupila do vozu, poseděla tam chvíli, ale po druhém zvonění opět vystoupila, usadila se ve svém kočáře a rozkázala: „Pobídni koně, jedeme k Vladimírovi!”

Kdo znal jednotvárný, bezbarvý život Kateřiny Štěpánovny v jejím stáří, byl by snad mohl mysliti, že s úpadkem fysických sil ztratila i svou nezlomnou vůli a bystrý rozum. Ale nebylo tomu tak. Potkalo-li někoho z příbuzenstva nějaké neštěstí, nebo jen nepříjemnost, všichni hledali u ní rady a pomoci. Tehdy se zdálo, že v ní opět ožila její bývalá energie a síla. Týkala-li se věc hospodářství, dávala dobré rady, co a jak činiti. Byla-li to rodinná záležitost, jela neprodleně tam, kde začínaly domácí neshody, domlouvala a rozmlouvala, ukázala každému nelítnostně na jeho vinu a smířila rozvaděné strany. Někdy se přihodilo, že se stávala opět paní celého jmění, rozděleného teď mezi dětmi, že jim rozkazovala, co a jak mají zařídit a udílela rozkazy za ně. Jednou se stalo, že se poměry jednoho z jejích synů natolik zhoršily, že mu hrozila zkáza. Kateřina Štěpánovna svolala všechny své ostatní syny a vnuky po nejstarším synu, oznámila jim to a řekla: „Vaší povinností je pomoci mu podle svých sil a zachrániti ho.”

Jeden z jejích synů byl skoupý. Teď mlčel a pohrával si s klíčkem od hodinek; byl to už jeho zvyk, že si vždycky

hrál s tím klíčkem od hodinek, když něčeho litoval. Kateřina Štěpánovna se rozhněvala. „Proč si hraješ s tím klíčkem? Kdyby nebylo mě, neměl bys to co máš teď a tak si myslím, že mě musíš poslechnout, když ti už samotnému není bratra líto.”

„Vždyť já nejsem proti tomu, mamičko.”

„To jsem chtěla slyšet!”

Přijde k ní jednou jedna z dcer. Pláče, na muže si stěžuje. Vyptala se jí Kateřina Štěpánovna na všechno. „Ty jsi také pěkná,” povídá, „jsi tím a tím vinna. On není také bez viny, ale není zrovna špatný.” Jela s dcerou k ní, rozmluvila jim všechno, smířila je. Pak u nich zůstala ještě celý měsíc, dokud všechno nevešlo zase do normálních kolejí. Když odjížděla, zeť jí líbal ruce a dcera se k ní přitulila, smála se, plakala a líbala ji.

Proto si jí ještě více vážili všichni, jak ženy, tak i muži a když zemřela v 82 letech svého věku, byla to pro celý četný rod taková ztráta, kterou nebylo lze ničím nahraditi. Všichni pochopili, že se přetrhlo pojítko, jež udržovalo pohromadě celý rod, který se teď rozpadne, ne-li hned, tedy velmi brzy.

*

Kateřina Štěpánovna byla zvyklá všeobecné úctě a úplné hmotné nezávislosti na svých četných příbuzných. To a snad i okolnost, že bývala zřídka mezi cizími lidmi, ji naučila jistému a rozhodnému vystupování a bylo příčinou, že si osvojovala právo mluvit s lidmi jako mluví zkušený člověk s nezkušeným. Nelíbilo-li se jí něco, řekla to bez obalu každému do očí. Nejvíce se jí dotýkalo, když viděla nepořádnou ženu, která nežila tak, jak by, podle jejího mínění, žiti měla. K mužům byla shovívavější — na

světě to je už tak zařízeno — říkala: co od nich člověk může chtít?

Její sousedka, stará generálová Bajkovšová, neupustila ani v stáří od svého dávného zvyku, malovati se. Kateřina Štěpánovna dlouho mlčela, ale jednou přece se neovládla. Rozmlouvaly s generálovou v jejím pokoji a soused, polopán Kuzyb si zapálil doutník. Kateřina Štěpánovna se k němu obrátila a řekla, ukazujíc na hostitelku: „Co tě to napadlo zapalovat si tu doutník? Což nevidíš, že je to olovo, které hned zčerná?“

Jenom jednou se stalo, že se Kateřina Štěpánovna neodvážila vysloviti své mínění. Nedaleko žila stará paní Kernová, ta Kernová, které kdysi Puškin věnoval báseň. Paní Kernová vytiskla v „Ruské Staryně“ své vzpomínky na mladá léta, kdy byla ještě na carském dvoře, kde se o její přízeň ucházel sám car Alexandr I.

Když její vzpomínky byly vydány tiskem, měla z nich takovou radost, že stále hledala, komu by mohla přečíst svůj spis. Našla si nějakou záminku a rozjela se se svou sousedkou Marynou Ivánovnou ke Kateřině Štěpánovně a začala jí také hned předčítat své vzpomínky.

Když se ocitla u místa, kde se mluvilo o milostných návrzích, které jí činil car, sevřela Kateřina Štěpánovna pevně rty a oči jí vzplanuly nevolí. Neodvážila se však žádné poznámky, vždyť to byl car! Ale od té doby se chovala k paní Kernové velmi nepřívětivě.

ABDUL HAZIS

HISTORICKÁ POVÍDKA

*S nejhlubší úctou a láskou
věnuji své milé choti.*

J. V. L.

1

Mahomed Ogli byl posledním chánem v Dejlamě. Ruská říše, kdysi malá a vzdálená, takže o ní v Dejlamě skoro nikdo ani nevěděl, počala se rozmáhati, podmaňujíc si sousedy, rozšířila se až ke hranicím Dejlamu a pohltila i jej. Stalo se to za panování chána Mahomeda Ogli. Nebyl udatný chán Mahomed Ogli. Nebyl ještě stár, ale zhýčkaný a zhýralý, měl šílenou a zároveň línou a bázlivou duši, jako zajíc. Byl mlsný, miloval dobré jídlo a krásné ženy a pořádal denně hostiny ve svém harému. Nenáviděl státní záležitosti a když se jim občas musel věnovat, zuřil a nařizoval kruté, nesmyslné tresty. Mahomed Ogli nemiloval své vlasti, nezáleželo mu na jejím osudu, chvil se jen o sebe, o svou moc a rozkošnický život. Protože se bál moskevského cara, ustupoval mu, až konečně mu dal sám celou svou zemi na pospas. Mezi lidem se proslýchalo, že k tomu chána přiměl jeho miláček Abdul Hazis a lid reptal potají na chána a ještě více na Hazise.

Abdul Hazis byl nejmladším, ale nejdůvěrnějším chánovým rádcem: minulo mu právě 35 let. Byl to neobyčejný krasavec s černými, vlnitými vlasy, s rysy jako z mramoru vytesanými, s očima tmavýma jako noc a žhoucíma, jako by někde na jejich dně plápolal tajemný oheň. Hlu-

boká rýha, která brázdila jeho vysoké, jasné čelo a rozťala husté obočí, dávala tušiti pevnou povahu a rozhodnost.

Od patnácti let žil Hazis v cizině, v Rusku, a proslýchalo se, že tam poznal proklatou vědu haspidských čertů. Už tehdy musili chánové chtět nechtět přijímati u sebe carské posly a naopak posílati své k carovi. Tehdy Mahomedův otec vypravil k ruskému dvoru současně se starými posly i Abdul Hazise, sirotka význačného rodu, aby hned v mládí poznal obyčeje a lstivost svého nepřítele a naučil se mu čeliti.

Hazís se učil v cizí škole, četl ruské knihy, pozoroval ruský život a zdálo se mu, že ten cizí život je lepší, než život v jeho vlasti. Chlapce svádělo pokušení, ale co je na tom divného, že pokoušelo jeho, když i staří poslové chánští se trudně zamýšleli při vzpomínce na rodný Dejlam a satan jim tehdy nahučel do uší zrádné myšlenky, připomínaje křivdy, spáchané chánem na nich, nebo na jejich známých a příbuzných.

Tehdy se Dejlamci vzpamatují a umlknou, jako by se přistihli před špatností, každý silněji zabafá z čibuku a uprostřed mraků šedého kouře se rozhostí ve sněmovně napnuté ticho. Ledaže si občas někdo hluboce vzdychne a po chvílce se někdo ozve:

„To je vůle milostivého chána!”

„A také Allahova vůle!” doloží vážně druhý a umlknou všichni.

Hazís se nezúčastnil debat, protože byl mladší, ale dobře pozoroval, že tito utiskovaní lidé nejsou pokorní a spokojení, třebaže se nutí do veselosti. Stávalo se, že se zadíval rozzářenýma očima někam nad hlavy přítomných a vzpomínal na světlé obrazy své vlasti: zahrady, louky, stepi,

města, ozdobená štíhlými mešitami a baštami . . . rodný lid, kterému se tak těžko žije v tom kraji Bohem požehnaném a nade vším tím jako odporná skvrna, nějaký hrozný zjev, urozený syn měsíce, zástupce proroků a nejvyšší na celém světě . . . urozený chán . . .

A cizinci zacházeli s Hazisem ku podivu vlídně. Vznešené panstvo ho přívětivě vítalo, učitelé, dbalí nařízení, ho neobyčejně šetřili, sám car si často na něho vzpomněl a kázal ho zváti na přepychové hostiny do svého paláce. Vše to se dělalo s myšlenkou, naklonit si významného Dejlamce, který by mohl jednou prospět jejich snahám v Dejlamu; ale neprohlédl Hazis této chytré myšlenky, líbili se mu laskaví a hodní cizinci a všechno se mu u nich zdálo krásným, mnohem krásnějším, než bylo ve skutečnosti . . . Čím dále, tím více se zmocňoval Hazise velký smutek nad zlým osudem rodné země a nebylo nikoho, s kým by byl mohl sdělit tento smutek, neboť přestrašení a opatrní Dejlamci se nepouštěli s nikým do hovoru a když se utíkal se svými starostmi k cizincům, odpovídali mu ledabyly a lhostejně.

„Nu, nemají se u vás nejlépe, to je pravda, ale jste tím sami vinni! Lid, který si nechá líbit podobné potupy, klesl tak nízko, že není ani hoden lepšího osudu . . .”

„Ano,” s bolestí myslil Hazis. „Náš ubohý lid vskutku hluboko klesl, nemá sílu, aby se opřel mohutné přesile, jako vůl táhne pokorně jařmo. Ale když se nemůže bránit sám, je přece něčí povinností bránit ho . . . Ale jak? Je možno, aby to udělal někdo sám?!”

Odpovědi na to se Hazis nedočkal. Mučily ho pochybnosti a těžké myšlenky mu svíraly srdce a tížily hlavu.

Tak dospíval v cizině a když dosáhl určitého věku, počal

mu jeden z nejvyšších ruských úředníků dělali různé nářky.

„Je-li život doma tak těžký, nebylo by lépe, abyste přijali naše pohostinství? Nemáte-li sil, abyste se osvobodili sami, proč byste nevyužili přátelské pomoci svých sousedů? Nemyslíte, že by bylo lépe zaměnit zlého chána dobrým carem, který by vládl vašemu lidu jako laskavý otec?“

Tak přemlouval chytrý Rus Hazise nejprve nárážkami, potom otevřeně a rozvířil v něm celý mrak pochybností.

Byla by to zrada na rodné zemi, nebo její spása? Byl by to zločin, nebo hrdinský skutek moudrého, který samojediný rozumí tomu, co nemůže pochopit krátkozraký celek, mass?

Ale kdoví, jak by se byl Hazis rozhodl, kdyby ho nebyly denně znepokojovaly zprávy o křivdách, jichž se dopouštěl chán a kdyby ho nebylo uráželo pohrdání cizinců nad potupou jeho krajanů? To všechno ho nutilo, aby souhlasil.

Když dával svůj souhlas, leskly se mu oči drsným ohněm, jako břitká šavle pod měsíčním paprskem.

Domluviv se s Rusy, vrátil se Hazis do Dejlamu. Ruské úřady požádaly chána, aby ho vzal domů. Udělali to proto, že věděli, že si chán tím více oblíbí Hazise, když bude přesvědčen, že upadl u Rusů v nemilost. Skutečně mu Mahomed Ogli udělil hned vysokou hodnost svého nejdůvěrnějšího rádce a Hazis se snažil všemi silami, aby si získal převahu nad ostatními a měl chána v rukou.

Aby se zalíbil Mahomedovi, snažil se vyhovět všem jeho vrtochům a lákal ho prostopášným, nezřízeným životem, jaký poznal v hrdém ruském sídelním městě.

Tyto výmysly, neslýchané v Dejlamu, stály tolik, že na to nestačily všechny chánské pokladny a Hazis mu radil,

aby si vypůjčil peníze u ruské vlády. S tím nesouhlasili ostatní rádcové, ale Hazis je uklidnil tvrzením, že vypůjčené peníze se použijí na zakoupení lepší výzbroje a obranu proti nepřátelům — a přece jen dosáhl svého. A když už peníze měl, využil vrtkavé povahy chánovy a věnoval je všechny na ukojení jeho choutek. Hýřil s ním, ale nespouštěl s něho zraků, svítě naň nepozorovaně svýma černýma očima, plnýma silné převahy.

Čím dále tím více naléhal car na chána. Nejprve se domohl práva vybírat v Dejlamu některé daně, jako záruku za vypůjčené peníze; zanedlouho se mu zachtělo vystavět železnici dejlamským územím . . . Každé takové vymáhání carovo působilo ve sněmovně velký úděs a poplach, jako v rozbouřeném mraveništi. I když se rádcům podařilo přiměti chána k odporu, dáti souhlas k válce, Hazis mu to vždy zase rozmluvil, podmaňuje si ho sliby na radostný, pokojný život z milosti carovy, nebo mu vyhrožoval carskou mocí a tresty. Dělal to opatrně a chytře; věděl, že chán, uvyklý lsti, nestrpí, aby mu někdo řekl do očí, že není nejmocnějším na světě. Ale ozdobiv svá slova lstí a chválou, donutil ho přece, aby se chvěl a kořil.

Minuly ještě dva, tři roky a car začal vymáhat na Mahomedovi Ogli, aby vpustil do Dejlamu ruské vojsko, které prý musí hlídat železnici a výběrčí daně. Tato žádost tak rozhněvala chána, že stálo Hazise mnoho námahy, než ho uklidnil. Rádcové se sešli k poradě. Jeden druhého se snažil předčit. Jeden druhému nevěřil a bál se, aby ho ostatní nezradili a nepomluvili před Hazisem. Proto se dosud nedomluvili o státních věcech, proto se nemohli hromadně postavit na obranu své myšlenky. Ani teď, ačkoliv se polekali o osud své vlasti, nikdo neměl dost odvahy, aby hned promluvil o tom, na co jedině myslel každý z nich.

Ale co Dejam Dejamem stojí, nebylo ve sněmovně podobného vzrušení. Nikdo nechtěl, nemohl déle mlčet. Jako by se zvedl mrak, vzbouřil city, zlomil a zkřivil staré zvyky, lhostejnost i bázeň. Ve všech koutech i mezi sloupovým ohromné sněmovní síně se tvořily hloučky, bylo slyšet otázky a narážky stále hlasitější a smělejší.

„Jak asi odpoví chán carovi?“

„Což by mohl urozený chán trpět djaurskou*) drzost?“

„Ruský ďábel chce nás už trochu víc než moc!“

„Velký učiteli, co se stane s vlkem, který rozevře chřtán a chce spolknout příliš velký kus?“ ptá se v jiném koutě mladší muž staršího, chvěje se hněvem a lekaje se svých slov.

„Obyčejně se stává, že se udáví, synu!“ odpovídá tento důrazně.

„Dej to Bůh!“

„Kdyby se tak chtěli udávit i všichni jeho patolízaví pobočníci a především ti, kdož lživě vzývají jméno Mahomedovo,“ ozval se, přistupuje k nim třetí, narážaje tím na Hazise.

Poznenáhlu předsevzetí sílilo, nálada se stávala bojovnější, rozmluva společnou a byla stále hlasitější, v některých se probouzela naděje, že konečně snad nadešla doba usvědčit Hazise a tito se cítili rozhodnými a mluvili hlasitěji. Hazise tam dosud nebylo, opozdil se, jelikož byl nucen vyřídit každodenní záležitosti ve své kanceláři, ale i když přišel, nikoho to už nezarazilo. Ti, kdo ho jindy spěchali uvítati, skrývajíce nenávist za vlídnou tvář a poklonami, se ho dnes skorem ani nevšíмали. Hazis cítil, že ho hlídají jejich pohledy, plné zloby a nenávisti. Jeden horkokrevný radní řekl úmyslně hlasitě:

*) djaur, křesťan.

„Co se s námi stane? Allah! Zloba a nenávist mi drásají srdce při myšlence, že náš největší nepřítel chce přivést své vojsko do svatého Dejlamu.”

Jako by na to čekali, všichni sebou hnuli. A hned nato se rozlehl jasný, pevný hlas nejstaršího radního Mustafy, jako by chtěl nadchnouti a povzbudit i ty, kdo byli dosud nerozhodní:

„Ne, toho nikdy nebude! Víme, jak by naložili nepřátele s naší vlastí a vírou, s našimi dětmi i s námi, kdybychom se jim teď nebránili. Vzali by nám naše majetky, zmocnili by se naší půdy, obsadili by vládnoucí místa . . . Kdo by chtěl dobrovolně, bez odporu dáti na pospas nepříteli sebe i celý svůj rod?! Jsem už stár, nemám se už čeho báti, nemohu očekávat velkých milostí . . . Budu dnes chána prosit, aby neposlouchal zrádných rad a aby konečně vyhodil ze svého poradního sboru zrádné smetí.”

Hněvivě, hryzaje se do rtů, poslouchal a pozoroval všechno Hazis.

Vtom bylo slyšet výkřiky: „Velký chán, velký chán přichází . . .”

Když byla zahájena porada, Mustafa promluvil první.

Mustafa byl nejdůvěrnějším rádcem Mahomedova otce a Mahomed sám si ho velice vážil a dbal jeho rad, třebaže ho neměl rád. V Mahomedovi se ještě z dětství zachovala bázeň, ba zbožná úcta k památce jeho surového otce. Všechno, co vykonal otec, zdálo se mu nejsprávnějším a někdy se dokonce podrízoval těm, jimž kdysi důvěřoval jeho otec. Nebylo to proto, že by snad byl všechno dělal správně a byl moudřejší syna, to ne, ale nebožtík byl člověk pevné a nezlomné vůle a všechno dělal s umíněným přesvědčením, jako by to ani jinak nešlo, kdežto nerozhodný Mahomed se rozmyšlel nad každou maličkostí a žil

stále ve strachu, že se dopustí chyby. Mimo to otec se dočkal klidného stáří i smrti, kdežto Mahomed se musel strachovati o sebe i o svou říši, stále ho děsily hrozné příšery a zdálo se mu, že otec neměl těchto starostí jen proto, že byl moudřejší a uměl vládnout. Ale když Mahomed poslouchal své rádce, bál se ještě více jejich zrady, podezříval je a proto je neměl rád . . .

„Synu měsíce, urozený můj cháne!“ počal Mustafa. Allah ustanovil chány, aby pečovali o svůj lid! Dává chánům síly, aby se mohli ubrániti i nejsilnějším djaurským státům! Všechny země od jednoho konce světa k druhému přidělil chánům z Dejlamu a nadchnul jejich srdce předsevzetím vyhubit z kořene své nepřátele! Neposlouchej ty, kdo se naučili u djaurů podlosti, kdo se zřekli víry a měli cizince raději než svůj národ! Nenechávej si otravovat srdce jejich lstí! Chánské srdce je v Allahově vůli a nikoho nesmí ani napadnout, že by jím mohl vládnouti. Pouze chán je hlavou všech, toliko on z nařízení Allahova řídí všechny záležitosti a ten, kdo se odváží obracet ho na jinou cestu, zasluhuje největší trest . . .”

Po Mustafaovi se ozvali i ostatní. Všichni štváli proti Hasisovi a rychle přemluvili chána; vzplanul hněvem za urážku, nechtěl už ani slyšet o tom, co řekne Hasis a hřímал na něho. Sněmování netrvalo dlouho. Bylo rozhodnuto začít válku a po poradách pozval chán, podle starého obyčeje, všechny na oběd. Jindy si Mahomed přál, aby Hasis při obědě seděl vedle něho, dnes se na něho ani nepodíval. Postavení Hazise se stalo velmi nejistým. Neklidné myšlenky se v něm zrodily, jako blesk. Znal dobře vrtkavou a divokou povahu Mahomedovu, věděl, že každý, kdo to jen trochu dovede, může vyvolati chánův hněv a popudit ho proti komukoliv. Pochopil, že nezíská-li si opět chánovo

srdce, může se státi, že ještě této noci se ho zmocní chtiví chánští sluhové a odvedou ho do žaláře, odkud se už živ nedostane, byť si to i rozmyslel chán ještě téhož dne.

Nejistota rozčilovala Hazise. Věděl, že jsou všichni proti němu a že se nebudou štítit žádného způsobu boje. Proč by se měl mazlit s upřímností a zničit tím i sebe i zamýšlenou věc, které už obětoval tolik práce a sil? K čertu pochybnosti! Myslil si. S vynaložením všech sil, přemáhaje odpor, Hazis se přiblížil k chánovi a ukláněje se hluboce, promluvil šeptem:

„Pro Allaha, chraň se, urozený můj pane!”

Ještě před chvílí vypadal Mahomed hrdě a přísně, ale když uslyšel varování, ačkoliv ještě nevěděl před čím, zachvěl se, zbledl jako plátno a celý jako by se zmenšil; jeho oči zamžikaly a obličej se zkřivil leknutím i zlobou zároveň.

„Což . . . ty jsi zpozoroval . . . něco?” zeptal se, koktaje a rozhlížeje se kolem.

„Urozený cháne! Dnes jsem se těžce prohřešil proti tobě tím, že jsem tě rozhněval. Činím pokání, potrestej mě, milovaný můj cháne, ale prosím tě, vyslechni mě ještě naпослед; pojďme někam, kde nejsou lidé . . .”

„Počkejte zde!” křičel chán neobyčejně hlasitě na své dvořany a vedl Hazise do druhé komnaty.

Rádcové se nemohli vzpamatovat z tak neočekávaného obratu. Radostný pocit vítězství ustoupil bázlivé stísněnosti; rovněž rady, v jakých následovali chána, se přerušily a všichni rozechvěle pobíhali po pokoji, obracejíce se jeden na druhého s neklidným šeptem. Prokletý zrádce, jak chytře umí ovládati chána, jako hračku, zešedivělí dvořané, uvyklí lsti a přetvářce, očekávali chmurně, s nenávistí a strachem, kdy se skončí Hazisova rozmluva s chánem, od níž už nebylo lze očekávati nic dobrého.

Míjely dlouhé chvíle a rozmluva se stále prodlužovala.

„Ale co jsi zpozoroval na Mustafovi?“ zeptal se znovu chán, sotva vyšli za dveře.

„Jasný cháne! Už dávno pozoruji, že Mustafa, když ty se na něho nedíváš a on je přesvědčen, že ho nikdo nepozoruje, vrhá zlé pohledy na tvoji jasnou tvář. Nechtěl jsem podezřívati Mustafu. Víš sám, že všichni ho mají za tvého upřímného a věrného otroka. Myslil jsem si: snad se mýlím. Ale jsem příliš ostražitý, když se jedná o tebe, můj milovaný cháne; mé oči mě lekají a zlé předtuchy mě děsí. Ty jsi tak odvážný! Tvé srdce nezná bázně! Ale ne-li k vůli tobě, tedy k vůli rodné zemi nemáš práva se vystavovat nebezpečí! Neboť kdo může vědět, mimo Allaha a Proroka, na koho čeká neštěstí a zrada . . . ? Za dávných dob žil mocný chán; nechtěl podezřívat svého milovaného sluhu ani tehdy, když ho varovali. Upřímné chánské srdce nechtělo věřit, že by ho mohl zradit takový starý dvořan, kterého jeho otec i on pozvedli k nejvyšší hodnosti. Ale ničemný zrádce se nevzpamatoval, jeho ničemné srdce se nezaleklo činu, který otrásl nebesy . . . I umřel dobrý chán . . .”

„Co pravíš? Bylo by možno, že by Mustafa . . . ? Ne, nemohu tomu věřit . . . ! Ale ne . . . počkej . . . Řekl jsi, proslýchá se . . . Co se proslýchá?“ nejprve přísně, potom s pochybami vyražel ze sebe chán a nedokončil otázky. Mluvil trhaně.

„Dnes, když jsem šel sem, potkal jsem člověka. Zastavil mě a řekl: ‚Řekni chánovi, aby se chránil před Mustafou!‘ Nevím, kdo to byl, zdá se, že mu bylo jedno, mám-li raději Mustafu nebo tebe, a nechtěl prozradit, kdo je. Zadržet jsem ho nemohl; šel jsem sám a spěchal jsem do sněmovny, abych tě varoval. Nevím, mluvil-li neznámý pravdu, ne-

vím, kdy a jak se rozhodl Mustafa, že tě zradí, ale pro jistotu ti radím: rozkaž dnes, aby byly zaměněny jeho pokrmy tvými. Ať si zapamatuje on i všichni, že neděláš žádné výjimky, že jsi opatrný přede všemi, že tě žádná zloba nezaskočí nepřipraveného. Bude to pro ně dobré poučení! Urozený cháne! Mustafa je tvůj starý, po předcích zděděný sluha. Velká je jeho moudrost. Dnes ti dal dobrou radu, kdežto já, hloupý, jsem se nezmohl na moudré slovo a rozhněval jsem tě. Činím pokání a prosím: odpusť mi! Neboť, snad proto byla moje rada hloupá, že tě nade všechno, nade všechny miluji, můj jasný pane, a Mustafa ti mohl poraditi dobře proto, že jeho prázdné srdce se nebojí o tvůj osud. Co znamenáš pro Mustafu, cháne, ty a tvůj osud?! On se chce bít s nepřítelem, dobývati slávu sobě a Dejlamu, a co mu po tom, že tebe čekají starosti a utrpení, co mu po tom, kdyby i nepřítel zvítězil a vzal ti tvou říši? Dejlam zůstane, Mustafa zůstane, nebude jen Mahomeda Ogli! Ale čím by mi byl Dejlam bez tebe?! Ty jsi ze všech nejmnocnější, cháne, nikdo tě nepřemůže, všichni se před tebou rozutekou jako zajíci, ale někdy Allah sesílá utrpení a tresty i na své nejmilejší syny, a stydne mi mozek při myšlence, že by i tebe mohl stihnouti Allahův trest! Mocný a silný je ruský car; když zvítězí nedá milost nikomu, kdo bojoval proti němu, ale je velmi laskavý k těm, kdo mu povolí. Co panovníků se k němu již přiklonilo a on je všechny obdařil velkou milostí a nevídaným přepychem a jejich nástupci panují pod jeho vedením pokolení za pokolením. Půl zeměkoule zaujímá carova říše a nikdo nedovede spočítat jeho bohatství. Život náš je krátký, cháne! K čemu si otravovat k vůli cizímu rozmaru nebezpečím a starostmi chvíle, které je možno věnovati rozkoši a lásce? Beztoho budeme muset brzy opustit

tento veselý svět, nechat se snísti červy a pohlitit zemí. Nedej si ujíti šťastnou příležitost. Necht' stihne trest Mustafu, dvořany, Dejlama, kohokoliv za to, že tě klamou, milovaný cháne!"

Dlouho ještě strašil Hazis chána a chán mu podléhal čím dál, tím více. Zmocnily se ho pochybnosti a neklid. Mahomed Ogli pocítil lítost při myšlence, že by mohl přijíti o ten bezstarostný život, rostl v něm šílený strach před tak nebezpečnou válkou, vzbuzoval v něm nenávist k těm, kdo ho chtěli vehnat do tohoto nebezpečí. Konečně se už nemohl déle přemoci, jako by se muselo státi něco hrozného, kdyby zmeškal jen minutu. Rozčilen vrhl se do komnaty, kde ho očekávali ulekání dvořané v tísnivém mlčení a zběsile se rozkřikl: „Nechci té prokleté války, nebude jí!" a zamračen kráčel k jídelně.

V patách za ním šel Hazis, měře pohrdlivě pronikavým pohledem poplašené stádo dvořanů, kteří se pomalu a sklesle ubírali za chánem.

Když usedli ke stolu, zavládlo hrobové ticho, jako by všichni očekávali, že se stane něco strašného. Sotva byly přineseny pokrmy, Mahomed Ogli rozkázal Mustafovi, aby mu přinesl svou mísu. Chán vypadal neobyčejně rozezlen, ale nehleděl na Mustafu, díval se upřeně na zem a Hazis, který měl radost z pokoření svého nepřítele, vpil se do něho posměšným pohledem, pohrávaje si lhostejně ozdobami svého županu. Vskutku to bylo velké pokoření pro Mustafu. Sloužil od dětství chánům, ale něco podobného dosud nezažil. Zbledl rozčilením a nevšímaje si ani strašného hněvu chánova, ani zděšení mezi přítomnými, chtěl zasypati Mahomeda výčitkami. Ale když na něho pohlédl, umkl, schýlen nesl mu svou mísu a vzal si jeho, přísahaje v srdci Hazisovi pomstu.

Zdlouhavě se vlekl čas při obědě; mlčeli dvořané, mlčel rozčilený chán, pouze Hazis se snažil, aby ho rozveselil a skutečně se mu to brzy podařilo. Tehdy se nahnul k chánovi a pronesl tiše:

„Vyžeň po obědě ty sýčky. Lépe se pobavíme sami. Vidiš, jak má jeden druhého rád a jak všichni nenávidějí tebe. Ruské vojsko budeš ještě potřebovat, aby tě chránilo před jejich zlobou.

Hned druhý den poslal Mahomed k carovi zprávu o svém souhlasu s tím, aby jeho vojsko přišlo do Dejlamu. Pověst o tom se rychle rozšířila mezi dejlamským lidem. Lid začal reptat. Mullové*) a vysocí hodnostáři ho podpichovali. Ale ruské vojsko, shromážděné u samých hranic, se dalo na pochod a co nevidět muselo být v Dejlamu. Zadržet je bez chánova rozkazu nebylo možno, proto lid jen reptal, ale k povstání se nemohl odhodlati. Jenom když se stávalo, že Hazis musel projíždět mezi zástupem lidu, slyšel za sebou hlasité proklínání a někdy letěl i kámen.

Ale Hazis pohrdal míněním lidu. Zatemnělý a barbarský je lid, myslil si. Neví, co je mu k dobru, co ke škodě. Stalet svědomitě, jako vůl táhne chánské jařmo a ještě ho lituje a spílá těm, kdož ho chtějí osvobodit. Jen až si lid zvykne na vnadidlo, zamiluje si je jako slepec, který se bojí každé novoty a nechce žádných změn. Někdo to musí za něj udělat, někdo ho musí k tomu přinutit, on si pak zvykne a ještě bude děkovat. Rozhodnův se tak, Hazis si více nevšímal reptání lidu, jen zesílil všude stráž, rozkázal špiclům, aby byli bdělejší a dal se doprovázeti několika osobními strážci, kteří ho měli chránit.

*) Mulla, mohamedánský kněz. Pozn. překl.

Nedaleko dejlamského sídelního města tyčily se hory divoké, plné strží a jeskyní a v těchto horách se usídlil mulla Sulejman, známý v celém Dejlamu a velice vážený. Velmi starý byl ten Sulejman; za mlada býval mullou v samém hlavním městě, protože vynikal mezi mully učností a znalostí písma, nejpřednější dejlamské rodiny dávaly k němu do učení své syny. I Hazis byl jeho žákem před odjezdem do Ruska a velmi si ho tehdy vážil a měl ho rád. Minula léta. Unavený životem, chápace hlouběji jeho marnost, opustil Sulejman hlučné město a ukryl se v horách, aby tam našel vysvobození ze životních starostí pro svobodnou myšlenku a ochranu před hříchem ve stálých modlitbách a obcování s Bohem. Ale přesto se Sulejmanovi nepodařilo schovat se ve svém úkrytu před lidmi, protože Dejlamci si velice vážili způsobu jeho života, hloubky jeho rozumu a toužili po jeho poučení. Třebaže měnil často místo svého pobytu, přecházeje z jedné sluje do druhé, zpráva o tom se vždy okamžitě rozlétla a tisíce lidí přicházelo k němu pro radu, žádalo, aby je poučil nebo potěšil. I teď, když se v Dejlamu stalo takové neštěstí, zpráva o tom došla hned i k Sulejmanovi. Nerad už přemýšlel o životních starostech, všechno na tomto světě se mu zdálo malicherným a snažil se přesvědčiti lid, že je lépe přemýšlet více o svém spasení než o životě pozemském, ale tato zpráva udělala na něho mocný dojem. Stařec se hluboce zamyslel: znal kdysi Hazise, míval rád jeho upřímné srdce i břitký rozum a nemohl teď dopustit, že by se byl Hazis tak změnil, že by to, co dělal teď, dělal se špatným úmyslem, pro svůj prospěch. Ale co ho přimělo k tomu, aby se

stal zrádcem? Schýlen seděl Sulejman, dlouho o něčem bolestně a starostlivě přemýšlel, konečně se zvedl, vzal hůl a po tolika letech se opět vydal do sídelního města, mezi to množství lidí, kde, jak dosud doufal, se už nikdy neocitne.

Mezitím, po dohodě s carem, se chán docela pustil břehu. Každodenně se v jeho paláci pořádaly hostiny. Chán hodoval pouze s Hazisem, ledaže někdy pozvali dva, tři dvořany, když si to Hazis přál. Za to s nimi hodovalo mnoho veselých žen. Hazisovi se nevýslovně zhnusily tyto zábavy, ale vábil jimi chána, aby mu dal zapomenouti a znemožnil mu styk s lidem, aby neslyšel jeho reptání. Unavilo ho to k smrti, nenáviděl chána a čím většího vlivu nad ním nabýval, tím více jím pohrdal. Těžce nesl, že neměl ani chvíle volné, kdy by mohl zůstat o samotě. Musel se stále mazlit s chánem, bavit ho, pozorovat všechny odstíny jeho měnivé nálady, chrániti chána i sebe před pomstou lidu, chránit se před nepřátelstvím dvořanů a v noci po hostinách ještě vyslýchat i udělovat rozkazy strážcům a špiclům.

Při všech těch starostech neměl ani času, aby zkontroloval své city tak, jak by si byl přál, protože byl přesvědčen, že jeho snahy jsou prospěšny Dejlancům, byť i pohrdal davem a jeho míněním, přece jen ho mátl hněv lidu, zbavoval ho pevné rozhodnosti a nenávisť krajanů ho těžce urážela. Těžko bylo Hazisovi také proto, že neměl nikoho, komu by svěřil své myšlenky, neměl nikoho, s kým by si mohl upřímně pohovořit. Již v Rusku, když se připravoval na cestu domů, věděl, že se nikdo z Dejlanců k němu nepřipojí, že se bude muset skrývat, že bude muset mlčet a jen pomocí lsti dojde svého cíle. Zdálo se mu, že se už přizpůsobil a zvykl na všechno, ale poslední dobou cítil, že už neměl sil žít takto déle, neměl sil, aby zůstával

tak sám mezi tolika lidmi, stále sám a nikdy sám. S napětím všech duševních sil umlčoval Hazis sebe i své požadavky, ale neukojené a nezodpověděné probouzely se opět a opět, žádající odpovědi a ukojení.

Jedné noci se Hazis vrátil z paláce domů nadmíru unaven. V předsíni ho očekávalo několik strážců a špiclů, ale on neměl sil, aby s nimi hned mluvil a ukrádaje chvilku ze svého drahocenného času, šel do pokojů ve druhém patře svého paláce a usedl k otevřenému oknu. Pod oknem se rozkládal bujný park. Byla čarovná, jarní, měsíční noc. V tichém vánku si tajemně šeptají stromy. Měsíc se dívá do pokoje hned přívětivě a soustrasně, hned zase jako by se mu posmíval; člověk neuhodne, zda poznáv marnost všeho na tomto světě se vysmívá lidským útrapám, nebo snad lituje ubohé lidi, že na ně nedovedou zapomenouti. A v jeho záři se zdá, jako by mezi řídkými stromy i ve tmavých koutech v houštích se cosi tajuplně pohnulo, bez šelestu, bez zvuku, neznámo co, snad nějaké sny jako tajemná stráž se tajně plíží parkem, jako by hlídaly Hazise. I ticho, i sotva slyšitelný šelest, i tajemně ozářená noc, všechno vzrušuje znaveného člověka, zneklidňuje ho, probouzí skryté city, vzbuzuje pochybnosti . . . Bledý, ještě bledší v měsíčním světle, nachýlil se zamyšlený Hazis, neschopný, aby rozluštil tajemství noci, aby ho zadržel a dal se do práce. A myšlenky na práci a starostlivé otázky — všechno se promísilo, motá se na jednom místě, vytlačuje po řadě jedno druhé.

Vtom někdo trhl dveřmi a otevřel je. Hazis vyskočil, jako by se lekl, prudce se obrátil a zíral vyjevenýma očima do tmavého kouta pokoje, kam již nesahal měsíční svit.

„Seljam alamlik!“ uslyšel. Ve dveřích stála vysoká postava.

„Alamlík seljam!“ odpověděl Hazis poněkud uklidněn.

„Nepoznal jsi mě, Hazisi? Jsem Sulejman, tvůj učitel,” promluvil host, pozoruje jeho překvapení a nepokoj.

„Hazisi!” mluvil dále. „Byl jsem tvým učitelem. Allah velí ctít své učitele. Jsem mulla a derviš Allahův a on nařídil, aby nás všichni poslouchali. Když satan pokouší lidi, věrné Allahovi, posílá tento své posly, aby je chránil. K tobě posílá mě . . . Co jsem přišel na svět, nedostal jsem ještě takového rozkazu. Pokouší tě asi velký hřích a velké obavy má o tebe Allah, protože se mi dostalo po první rozkazu, opustiti k vůli tobě své modlitby . . . Odevzdej se do vůle Allaha!”

„Vítám tě uctivě, vysocectěný Sulejmane! Prosím, buď mým hostem, posad' se u mě,” hluboce se ukláněje řekl Hazis a ovládnuv se docela, ukázal na široký, měkký otmán, ozdobený skvostnými koberci. „Často vzpomínám na tvé poučení s vděčností nejhlubší a rád tě vyslechnu. Ale nerozumím, čím jsem se prohřešil a z čeho mě obviňuješ?”

„Hazisi, zanech tónu, jakým se mluví u dvora! Nenamáhej se nadarmo zmásti mě lstí. Pro maličkost bych neopustil svého úkrytu a nemohu zapomenout na to, proč jsem vlastně přišel, nemohu na to zapomenout, třebaže to neuslyšíš rád. Řekni mi, co tě přimělo k rozhodnutí zraditi svou vlast?”

Hazís si mimoděk vážil tohoto starce, který, třebaže se, jak byl přesvědčen, mýlil, ale jediný z celého Dejlamu promluvil s ním otevřeně, směle a zajímal se o státní záležitosti a ne o svůj prospěch. Proto se na něho neodvážil zahřmět, jako by to byl učinil, kdyby byl na jeho místě někdo jiný, aby se nepletl do toho, čemu nerozumí. Přesto však se mu zdálo nesmyslným, prozradit mu svůj skutečný záměr. Podrážděný tím, že se musí vytáčet, přemýšlel, jak by

se zbavil nepříjemné rozmluvy a odpověděl jen tak, aby něco řekl:

„Co to mluvíš? Jak to — zradit?“

„Nech toho, Hazisi! Celý Dejam to ví, všechen lid to ví a zoufale volá: ‚Pomozte!‘ a proklíná tě . . . Kdo, ne-li ty, ovládá chána a snaží se ho přiměti, aby se podřídil Urusovi? Proč nás chceš utopit v nevolnictví? Proslýchá se, že jsi se zaprodal . . . Kdybych tomu věřil, neuviděl bys mě nikdy. Ale znal jsem tvého otce, lepšího člověka nebylo v Dejamu. Pamatuji i tebe jako malého, pravdivého hocha . . . Ne, nevěřím, že by Abdul z rodu Hazisů klesl tak nízko . . . Synu! Něco jiného tě vede k tomuto hříchu. Nepohrdej mojí radou, neskrývej se před svým starým učitelem . . .”

Hazis mlčel. Zatoužil neodolatelně vyslovit otevřeně své palčivé myšlenky, tolik let přede všemi utajované, setřásti se sebe hanebné podezření, vykřiknout hlasitě, tak hlasitě, aby to slyšel celý Dejam, že ho nechce zradit, ale zachránit. A ačkoliv dobře cítil, že Sulejmana svému záměru nenakloní, naopak, že ho začne přemlouvat a když se mu to nepodaří, bude s nim bojovat do posledního dechu, přece potřeba vyjádřiti se vzplanula mocně a hnala ho k otevřené rozmluvě s ním. Hazisův rozum ustoupil touze. Proč bych se měl teď skrývati před Sulejmanem, myslil si Hazis. Nikdo nás neslyší. Chán ho nemá rád a sotva se s ním kdy setká. Ale i kdyby se mu to podařilo, chán mu nikdy neuvěří.

Sulejman mluvil dále:

„Vím, tvé srdce hoří pomstou. I ty, jako každý z nás, máš mnoho příbuzných a blízkých lidí, které tak krutě utratil chán. Ale mstíš se chánovi a tím zároveň i dejlam-

skému lidu. Což na něm vůbec nezáleží? Což vyhasla tvá láska k Dejlamu a nic ti už nestojí v cestě?!"

„Mají se snad Dejlamci při chánovi tak dobře?" zaujat svými myšlenkami zašeptal Hazis tiše, tichounce, jako by to nemluvil ani on, nýbrž jen jeho ústa.

„Přece je to lepší, než pod jařmem cizinců!"

„Říkáš, že lépe, a což když tomu tak není?" zase tak, jako bez ducha, jakoby jen k sobě samému řekl Hazis. Ale pojednou vyskočil a doložil ostře:

„Není většího útisku a pokoření, než jaké snášejí Dejlamci! Ohromné štěstí! Jsme otroci a patolízalové, utlačovaní a zbědovaní, nemáme sebe menšího práva v ničem — a ničema chán s námi nakládá, jak se mu zlíbí!"

Správně Sulejman předpokládal, že Hazis nenávidí chána, ale když uslyšel, že chce zachránit Dejlamce tím, že je dá v porobu cizincům, překvapil se nesmírně. Ani v myšlenkách ho to nikdy nenapadlo. Překvapen umkl na chvíli a když se vzpamatoval, odpověděl se zápalem:

„Nezastávám se chána a našich nepořádků! Život Dejlamců je opravdu těžký, ale což vskutku čekáš, že nám cizinci přinesou něco lepšího? Z lásky k nám neudělají nic. Potřebují nás jen k tomu, aby s nás dřeli kůži. A budou ji dřít ještě bezohledněji, než to činí chán. Teď nad námi drží knutu jen on a několik jemu blízkých lidí, jako jsi na příklad ty; pak by s námi oral každý Urus, kterého na nás posílá zlá hodina. A těch se sem seběhne na tisíce, aby shlédli naše bohatství. Budou s námi vláčet, posmívat se nám, protože jsou z jiného plemene než my; pošlapou nám naši víru a obyčeje, všechno u nás obrátí k svému prospěchu, k naší škodě a zlu!"

„Nu, co se týká víry a obyčejů, to je lidem lhostejné, jestli se změní."

„Mluv jen za sebe, jsou-li lhostejny tobě, neodvažuj se zříkati víry a obyčejů za jiné!”

„Tak si jen nad nimi naříkej!” řekl Hazis ostře a posměšně. „Ale blaho lidu nezávisí od něho samého, nýbrž od zákonů, které má. Ruské zákony jsou pravdivější a lepší než naše a lépe se povede Dejlamcům pod vládou Rusů . . .”

„Ale vždyť ty zákony se u nás zavádějí bez našeho souhlasu, jen z donucení cizího národa. To je svévolnost a potupa! Cizí, neznámé, odporující našim zvykům a názorům, budou ty zákony prospěšné jen Rusům, aby nás mohli snadněji okrádati. Nechtě jsou i lepší ruské zákony, ale my je neznáme, my chápeme život docela jinak, nebudeme je přesně plniti a za to nás budou trestat a pokutovat . . . A mimo to, jsi opravdu přesvědčen, že nám zavedou Rusové takové zákony, jaké mají doma? Násilím se nás zmocní, násilně u nás zavedou pořádky, jaké se jim líbí.”

„Eh! Je zbytečno báti se malých nepříjemností tam, kde je všechno tak neutěšené, jako u nás. Je třeba přelomit a změřit všechno, ačkoliv se to na první pohled zdá těžkým. Uvyknete časem tomu lepšímu a budete mi blahorečit!”

„Je opravdu možné, že chceš dát svému lidu štěstí ne mírným slovem, ale bičem, kulkami a násilím, které s sebou přinesou cizinci? Ale co, když se mylíš a ruské pořádky nám nepůjdou k duhu? Pak už ani ty, ani celý dejlamský národ se nebude moci vrátit zpět, protože nebude míti dosti sil, aby vypudil ozbrojené hosty. Chána bychom snad jednou přiměli, aby dělal, co se nám bude zdáti lepším, ale jak k tomu přinutíme celý národ, mocnější než my, až bude nad námi vládnout? Cizí jařmo bude horší než chánské a z něho se už nikdy vlastními silami nedostaneme.

Naši zemi vyplení cizinci, bez osvěty zpustne náš lid a jen utajená nenávist a drzá lačnost se rozhostí na celém tom nedozírném prostranství . . .!"

Chmurně a hněvivě odpověděl Hazis: „Svým rozumem mohou žít všichni, jenom ne Dejlamci. Co národů se nalézalo ještě v divošském stadiu, kdy my jsme se už honosili kulturou. Teď nás už však přeskočili a zařídili se doma jako lidé, kdežto Dejlam úpí dosud v nevolnictví. My lpíme s příliš umíněnou láskou na všem, co je naše, třeba by to bylo i hnusné a proto nemůžeme ničeho dokázat; stále se chráníme, přidržujeme se všeho starého, byť by to bylo sebe nesmyslnější. Toliko cizí vliv nás může pohnout z mrtvého bodu, když nás nejprve přesejí a promísí v hmoždíři a z toho těsta udělají nové. Snad se tehdy staneme lepšími a moudřejšími!"

„Poslyš, Hazisi, nehraj si s naším osudem, nenič nás! Vzpamatuj se, jinak půjdu hned k chánovi, budu volat na náměstích a ulicích, svolám všecken lid a zabiji tě jako podlého zrádce, uškrtním tě sám, svýma vlastníma rukama."

Oči starého Sulejmana planuly jako blesky, celý se třásl a jeho bledý obličej, ověncený bílými vlasy, sršel hněvem. Vyskočil a blížil se k Hazisovi.

„Nestav se mi do cesty, starče, chraň se! Nedopustím, abych byl zničen ani já, ani moje věc!" ostře a vyhrůžně zadržel Sulejmana Hazis.

Ale Sulejman neustával.

„Nu! Lituji, že jsem s tebou vůbec mluvil . . . Ale není už jiné pomoci!" A Hazis zatleskal rukama. Bylo slyšet rychlé kroky a v okamžiku přiběhlo několik strážců.

„Svažte ho!" poručil Hazis.

Stráž váhala. Sulejmana znal v Dejlamu každý. Šířila se o něm pověst, že je svatý a to bralo lidem odvahu.

„Což neslyšíte?!”

Na pohled klidný obličej Hazisův byl přímo strašný. Vytahoval pomalu revolver a jako by spaloval očima neposlušné vojáky.

Vojáci uposlechli a přiblížili se k Sulejmanovi, ale ruce se jim chvěly a vypověděly jim službu. Hazis chodil mezitím rychle po pokoji, pohlížeje přísně na vojáky, jak pomalu a neochotně plní jeho rozkaz.

Sulejman se nebránil, ale nepřestával Hazisovi spílat.

„Proklatý zrádče! Dokud budu živ se mě nezbavíš a nezavřeš mi ústa. I z vězení budu hlásati tvoji zradu. A jestliže se mě i zbavíš, přece se ti nikdy neuleví, neboť dokud svět světem stojí, dědové budou o tobě vypravovat s prokletím svým vnukům . . .!”

„Zavřete mu ústa a odveďte ho! Rychleji! Nu?!” rozkazoval Hazis přísně, namáhaje se, aby s klidem setrval v pokoji, aby neprojevil své rozčilení. Měl na sebe zlost. Proč se vlastně pouštěl do hovoru se starým hlupákem?! Zatožnil po sdílnosti a srdečnosti a místo toho se ještě více rozrušil, má o jednu starost více! Ani na vojsko se nelze spolehnouti; jakmile se roznese mezi lidem, že je Sulejman uvězněn — jen aby to nebyla poslední kapka v přetékající číši . . . Kněží klamou Dejamce a přivedou je do záhuby. Jen ještě čtyři — pět dní musí vydržet, než tu bude ruské vojsko, ale den ode dne se stává nesnadnějším a teď ještě taková nepříjemnost! Bylo by opravdu lépe, kdyby starého hlupáka vzal čert. Hazisovi se tato myšlenka zalíbila . . . Ve vězení se to dá tak lehce zařídit. Nemělo by se to odkládat, když se jedná o osud celé země, nesmí se litovat jedné nebo několika hloupých hlav, které nám stojí v cestě . . . Ale o téhle by se asi příliš mnoho mluvilo, lidé by se asi začali bouřit a kdoví, zda by se nevzbouřilo

i vojsko? Ne, takhle se to dělat nesmí! Naopak, je nutno dbáti, aby se Sulejmanovi nic nestalo, musím rozkázat, aby ho chránili jako oko v hlavě. Mohl by se náhodou vyskytnouti někdo ochotný, kdo by mi chtěl posloužiti, aniž by mi co řekl a nadělal by mi ještě více nepříjemností. Je to mrzuté, aby se s ním člověk ještě mazlil! Potřeboval jsem to . . .! Alespoň, kdybych mu byl vůbec neodpovídal, kdybych byl mlčel jako pařez! Ostatně, je to jedno, starý chlap by byl tak jako tak začal bouřit a byl bych stejně nucen dát ho zavřít . . .

Ustanoviv se na tom, zavolal Hazis tři dohlížitele, ty nejspolehlivější a svěřil jim střídavý dohled nad stráží Sulejmanovou.

„Ať se od něho nehnete ani na okamžik, ani na krok! Dejte pozor, aby se mu nic nestalo. Dávám vám ho na vaši zodpovědnost. A nepouštějte k němu nikoho, nemluvte s ním ani slova ani vy, ani strážcové . . . Nerozvádějte jazyky, nežvanit zbytečně . . . Ať se nikdo nedoví, že jsme se zmocnili Sulejmana, neboť . . . nevykonáte-li to tak svědomitě, jako plníte rozkazy Koranu, dám vás rozdrtit na padrť!“

Nařídív to, dal se Hazis do běžné práce. Už se rozednilo, když ji skončil. Spát — na to neměl času, za chvíli musel k chánovi. Rozkázal, aby mu byla připravena studená lázeň, vypil silnou kávu a nějaké víno, ležel chvíli beze snu a skončiv tak svůj odpočinek, šel do chánova paláce.

Ruské vojsko už překročilo hranice a postupovalo dejlamským územím. Nikdo se mu nestavil do cesty, nikdo je nezadržel a co nevidět muselo být v sídelním městě.

Zprávy o tom, jak a kudy postupuje, sbíhaly se sem každý den, ba každou hodinu, neboť množství Dejlamců opouštělo příbytky a utíkalo se do sídelního města pod chánovu ochranu i pod ochranu vojska v naději, že tito zaženou nepřítele, a ve snaze býti jim v tom nápomocni. Ale když se přesvědčili, že ani v hlavním městě se nedělá nic pro obranu vlasti, všichni ztratili hlavu, pozbyli naděje a nemohli pochopit, co se to vlastně děje, ale brzy, když uslyšeli reptání lidu, připojili se k němu, rozmnožující řady nespokojených.

Ovšem, že všichni neopouštěli domovy, nýbrž jen fanaticové a lidé uvědomělejší. Většina jich zůstávala doma, protože ruské vojsko nepáchalo nad tuzemci tehdy ještě žádného násilí a zacházelo s nimi dokonce lépe, než vlastní vojáci. Nehledě na to, shromáždilo se v sídelním městě množství lidu a Hazise stálo mnoho námahy, aby udržel v poslušnosti podrážděný dav.

Jako by se připravoval k boji, stáhl do sídelního města mnoho vojska. Dnem i nocí stáli na stráži vojáci v plné výzbroji před palácem, na náměstí i úředními budovami, harcovali po ulicích; ale i vojska se zmocňoval nepokoj a Hazis je udržoval v poslušnosti toliko štědrými dary a penězi, které mu k tomu účelu poslal car.

Nebezpečí, že se lid vzbouří, rozbije paláce, zabije chána i Hazise, bylo den ode dne větší. Už několikrát se na náměstí shromáždil dav, strhl se hluk, lid si opatřil kameny a ledajakou zbraň a jen stěží se podařilo vojsku jej rozehnat. Hazis skládal všechny naděje jen v ruské vojsko a dokud ho tu nebylo, neměl ani minuty klidu.

Ale dejlamský národ, oslabený stálým otroctvím, už neměl sil, aby se vzbouřil . . . Jednoho rána, právě se rozednilo, rozlehlo se za městem veselé vojenské trubení, zpěv

a hudba a rovné šiky ruského vojska vcházely do dejlamského sídelního města. Nikdo je nezadržel.

Obyvatelé se ulekaně probouzeli. Lid se vrhl na střechy, ale z toho celého velkého množství, které se chvělo rozčilením na všech střechách celého velkého města, nebylo slyšet ani jediného slova . . . Jako přišlápnutý, jako bez ducha, hleděl lid na nepřátelské vojsko, ale podle toho, jak se kolébalo to moře lidských hlav, bylo lze pozorovat strašnou nenávist a touhu po pomstě . . . Ještě téhož dne, jako by mor přešel po sídelním městě dejlamském: množství lidu, který se sem uchýlil, aby bránil svou vlast, rozcházelo se na všechny strany, odešli i mnozí z obyvatelů sídelního města.

Zprvu Rusové nedávali najevo, že jsou tu vlastně pány, zacházeli s Dejlamci šetrně a vlídně, chána uctívali jako svého cara. Ruský velitel přinesl Hazisovi vzkaz, že má přiměti chána, aby odejel na nějaký čas z Dejlamu, jakoby na hostinu k ruskému carovi, aby tím alespoň v malé míře, jen pro lidské oči, naznačil svou závislost na něm.

„Bez chána,” pravil, „lid uvykne snadněji myšlence, že se objevila nová síla, již se teď musí kořit více než chánovi. Mimo to jim klesne chán v očích, když uvidí, že ho opustil v neštěstí a nám se snadněji podaří zesílit zde svou moc. Rozumíte přece, nemůžeme svrhnout chána, to by nám teď přišlo draze a v Dejlamu toho teď moc nechytíme; musíme se i teď krýti sliby na lepší časy. A je třeba, aby nám Dejlamci uvykli a chánovu moc musíme omezit.”

Hazise se nemile dotkla slova ruského úředníka. Uráželo ho to. Ale přemohl se a ještě si činil výčitky, že podléhá starosvětským předsudkům.

„Vždyť osvobození Dejlamu stálo Rusy opravdu mnoho a mají teď právo, žádati náhradu.

Ruský car chtěl ztráviti léto tohoto roku v Tavridě, jižní části své říše, kterou na jihu chránily vysoké hory a na severu omývalo teplé, severní moře. Tato krajina, připojená k ruské říši před dvěma sty lety po dobytí Rusy mahomedánského chánství, byla nejteplejší a nejrozkošnější její částí.

Přemluviti chána k cestě bylo velice snadné. Neboť, ačkoliv se Hazis po celou tu dobu snažil před ním zatajiti národní hněv a reptání, přece jen se o tom chán doslechl. Slabý duchem, zhýčkaný chán omdlával strachy, slyše tyto zprávy, jež mu kreslily jeho představy jako strašlivou vidinu národního vzbouření. Zmořený příšerami, byl rád, že má příležitost odejeti na nějaký čas, lhostejno kam, jen pryč z nenáviděného Dejlamu.

Na tajné poradě Hazise s nejvyšším ruským úředníkem bylo rozhodnuto, že chán odjede co nejdříve, a to tajně, aby se o tom Dejlamci dověděli teprve, když ho už nebude v Dejlamu. Z opatrnosti bylo učiněno opatření, jako by chán svěřil po dobu své nepřítomnosti celou státní správu třem svým rádcům, vybraným z těch, kteří si po příchodu ruského vojska pospíšili, aby se pokořili Hazisovi. A skutečně jim bylo rozkázáno, aby ve všem poslouchali ruského generála, neboť i chán i Hazis teď hlídali celý Dejlam a spoléhali jen na cizince.

Večer se sjelo do chánského dvorce množství ruských hodnostářů jakoby k hostině a v noci, posadivše chána a jeho družinu (průvodce) do svých kočárů, dopravili je na nádraží. Aby se nerozhlásilo, že odjíždí, vzal s sebou chán toliko Hazise a ještě asi patnáct dvořanů. Na nádraží

byl už připraven vlak a chán Mahomed Ogli, první z dejlamských chánů, opustil tajně své sídlo, aby se poklonil cizímu caru.

Byla jasná, měsíčná noc. Vlak rychle ubíhal zeleným údolím mezi bujnými zahradami, osypanými hustě kvítím. Lahodná vůně proudila otevřenými okny. Bylo posvátné ticho, zdálo se, že se ani lísteček nepohne v nehybném vzduchu, jen supění vlaku se hlasitě rozléhalo krajinou. Bujné stromy proplétaly své větve, zapletly své listí a květy, promísily vůně. Jen tu a tam se prodíral měsíční paprsek jejich hustou spleť. V jeho tajemném světle, vyběhajícím naproti vlaku, zaleskl se občas široký proud řeky, rozsáhlé nivy nebo louky, kmitaly se domky ozářené měsíčním svitem a vedle nich vážné nehybné postavy Dejlamců v pestrých krojích . . . Dokonce chán, rozčilený neobyčejným dojmem z útěku z vlastní země, se zamyslíl, pohlížeje z okna. I Hazis se zamyslíl, maje od něho na chvíli pokoj. Pozoroval, jak mizely krajiny Dejlamu v dálce jedna za druhou, jako by se ztrácely v minulosti. Jak se často stává před dalekou cestou, sevřelo cosi Hazisovo srdce . . . jakýsi nevýslovný smutek, starosti ho tísnily, vzaly mu klid . . . A k tomu ještě ten všeobecný úděs, smutek, nářky a steny! Nemohl se před nimi nikde ukrýti; zdálo se mu, že i teď se ženou za ním, že je slyší v monotonním hukotu kol. Dejlamcům se nepodařilo překazit jeho záměr, ale pomstili se mu krutě tím, že ho připravili o klid, otrávil mu ho jedem svých pochybností . . . Co se stane? Jak budou vládnout Rusové? Zda se povede Dejlamcům dobře? Ať už to bude, jaké to bude! Dosud vládl on a bylo jen na něm, vrátit vše do starých kolejí; teď není návratu a změnit co udělal už nebude moci i kdyby se přesvědčil, že se zmýlil . . .

Mimoděk se zachvělo i tvrdé Hazisovo srdce, jeho pevná povaha zakolísala, začal přemýšlet o minulosti. Však brzy se vzpamatoval a rozmrzen se snažil, aby se zbavil svých pochybností.

Co to, že podléhám cizím myšlenkám a vlivu davu?! To je zpronevěra sobě i své věci. Nic zlého se nemůže státi. Právě naopak, zlepší se osud Dejlamu. Než se vrátím domů, jistě se už dostaví užitečné následky ruských pořádků. Dejlamci to poznají sami a až se o tom přesvědčí, přikloní se k nim. Ale když je už nutné dokazovat, co je i bez toho jasné jako boží den, mám důkazy i z dřívějšího. Vždyť Tavrida byla kdysi mahomedánským chánstvem, také tam byly nepořádky jako máme dosud u nás. Rusové jí vládli už 200 let a každý se může na vlastní oči přesvědčit o dobrých výsledcích jejich vlády.

Tak přemýšlel Hazis. Vlak zatím už vyjel z údolí a s rachotem i supěním se hnál udýchaně dál a dále, do širých, nekonečných stepí, zahalených noční mlhou, zanechávaje za sebou jednu za druhou dejlamskou osadu. Po dvoudenní cestě přestoupili cestující z vlaku na parník, který je měl dopravit do Tavridy, tou dobou residence carovy.

Hazis se nemohl dočkat cíle své cesty. Pochybnosti, s nimiž tak umíněně bojoval, se sice utišily, ale přece ho neopustily docela, a vynořující se opět a opět, týraly ho znovu. Na lodi, po celodenní únavě s chánem, nemohl dlouho usnouti a chodil po palubě. Unaven, zastavil se konečně u zábradlí a zahleděl se do tmícího se moře, jež se pěnilo a zuřivě tlouklo do stěn korábu. Viděl dnes po prvé velké jižní moře a teď, když unavený, se trochu uklidnil, zapůsobilo na něho mocným dojmem. Z temné tajemné dálky, která se zdála být nekonečná, vzdouvaly se vlny jedna za druhou a plynuly neznámo odkud, neznámo kam;

vynořovaly se někde na okraji a řítily se přímo na loď, jako by ji chtěly pohltit. Když ji dostihly laviny vln, jedna za druhou se zvedaly do výše, houpaly a zmítaly sebou s přidušeným hukotem kolem lodi, padaly a rozbíjely se s hukotem a skřekem. A zdálo se mu, že se v té pění zmítá cosi chimérního, ve snaze dostat se na povrch současně s vlnou: jako by se mihla štíhlá, průzračná dívčí postava, nebo dlouhá, šedivá brada, rozhozená vodou, nebo vyhlédnou chtivě něčí zelené, vábivé oči, ale okamžitě všechno zmizí, jako by to padající vlna rozdrtila svou tíží, než se zase za nějakou dobu vynoří zpod jiné vlny tatáž umíněná vidina, vynoří se rychle, takže ji oko sotva stačí postřehnouti a znovu zmizí, zapuzená větší silou jiné vlny.

Až do rána chodil tak Hazis po palubě, pohlížeje upřeně do moře i do svých myšlenek, jež mu bouřily v hlavě, jako ty vlny — a teprve před úsvitem se odebral na lože, ne aby se vyspal, ale aby si alespoň odpočinul, ztišil své myšlenky i srdce. V sedm hodin musel opět vstáti, protože se v tu dobu probouzel chán a Hazis musel být vždy připraven, že ho zavolá k sobě. A skutečně byl zanedlouho volán. Chán se oblékal ve své kajutě a byl ve špatné náladě. S Dejlamci jel na lodi ruský generál, kterého car poslal chánovi naproti. Generál se choval k chánovi nanejvýš uctivě, snažil se mu ve všem vyhověti a bavil ho jak mohl, ale přesto mu byl velmi nepříjemný a cítil se v jeho společnosti stísněně. Měl trapný dojem, že nejedná a nemluví s cizinci tak, jak by měl a že se mu po straně posmívají. Tohoto pocitu doma nikdy nepoznal a byl mu tím trapnější a nesnesitelnější. Ale i teď, když si vzpomněl, sotva se probudil, na nenáviděného Rusa, zlobil se a klesal na duchu a sotvaže uviděl Hazise, začal mu vyčítat, že ho vylákal z domova.

Dlouho se Hazis marně namáhal, aby ho uklidnil. Chán se zlobil a nechtěl prozradit, co bylo vlastně příčinou jeho hněvu. Hazis to sice uhodl, ale nemohl mu to říci. Konečně se Mahomed přece jen nezdržel a nařikaje, stěžoval si Hazisovi na křivdu, jaká se mu děje. Vypadal jako rozmazlené děcko, kterému nesplnili jeho rozmar.

„Ty jsi slepý, Hazisi! Ty nevidíš, že ti proklatí Rusové mi neprokazují ani náležitou úctu . . . Oni se dokonce odvažují mně se posmívat!”

„Urozený cháne! To přece není možné? Kdo by se toho mohl odvážit? Jaká by toho byla příčina? Vždyť každý je od prvního spatření očarován tebou a vším, co mluvíš a konáš.”

Ale dnes neuklidnil Mahomeda Ogli ani tento důvod. Slyšel rád o svých dobrých vlastnostech, ale nebyl o nich ani sám pevně přesvědčen. Proto naříkal dále: „Oni se mě nebojí, ti nenávidění djaurové a neváží si mě jak náleží . . .”

„Velký cháne, vždyť by toho nedovolil tvůj upřímný přítel, ruský car, který by krutě potrestal každého, kdo by byl drzý k tobě.”

Tentokrát se však Hazis zmýlil. Poslední slova rozlítla Mahomeda Ogli ještě více. Vytřeštil oči.

„Co je mi do toho!” vykřikl zuřivě, dupaje nohama. „Co je mi do toho? Bude-li car chtít, potrestá je, nebude-li chtít, ne, ale já je nemohu ztrestat! Chápeš to! A to mě právě žere!”

„Ano, urozený cháne, bohužel je tomu tak, ale ani ruský car nemá práva trestat nás, tvé sluhy. Ani ty bys mu jistě nedovolil zmocnit se svého majetku a nakládat špatně se svými příslušníky . . .”

Na chvíli se Mahomed Ogli zamyslel.

„Ale proč ne?” odpověděl po krátkém přemýšlení po-

někud klidněji. „Proč bych nemohl potěšit cara a udělat mu něco příjemného?“

Hazis se zachvěl, slyše chánova slova. Pocit urážky a nenávisti rozbouřil v něm všechnu krev. Po svém návratu do Dejlamu, po celou dobu, co sloužil chánovi, až do této chvíle, nemohl uvyknout a klidně snášet drzou svévolnost chánovu. Ale přemohl se i tentokrát a nedal najevo svou nevoli.

„Pak, jasný cháne, by vládl car s tvým svolením a po dohodě s tebou, ale nejprve byste se museli setkati a projednati to.

To Mahomeda Ogli poněkud uklidnilo, ač ne docela.

„Dejme tomu. Ale co z toho mám já, že jezdím po cizích zemích, kde je moje vůle tak spoutána, kde se necítím volným a kde se mi nedostává náležité úcty . . .? Ach, jak mě to omrzelo, jak mě to tíží!“ vykřikl či zasténal Mahomed Ogli v návalu nového hněvu.

„Velký cháne! Vždyť to bylo tvé přání, navštívit svého přítele cara. Mezi nepříjemnostmi je přece něco příjemného. Budeš na návštěvě u člověka, který se na celém světě může vyrovnat jen tobě, budeš se bavit se společností sobě rovnou — ne jen s námi, svými sluhy.“

„Nechť je tomu tak!“ souhlasil Mahomed Ogli. „Ale ty, Hazisi, mě nesmíš nikdy ani na okamžik opustit, nesmíš ode mne ani na krok. Ty znáš lépe djaurské zvyky a způsoby, dávej tedy pozor na každé jejich slovo a bude-li třeba, dej rozmluvě jiný směr, aby Rusové nezpozorovali, že něčemu u nich nerozumím.“

Uklidněný Mahomed Ogli vyšel s Hazisem na palubu, kde ho již dlouho očekávali dvořané a ruský generál. Bylo krásné ráno. Mahomed Ogli přistoupil k zábradlí, dvořané

ho následovali a postavili se do dvou rovných řad po stranách.

„Vaše veličenstvo!“ promluvil generál, přistoupiv k němu. „Teď je právě nejprůhodnější doba, abyste se pokochal krásou moře. V této ranní době je moře neobyčejně krásné. Brzy uvidíte i tavridské břehy.“

Hazís pozoroval Mahomeda Ogliho. Chán stál, zíraje zamyšleně do mořské tůně a neklid i smutek se zračily v jeho očích. Konečně je pozvedl na Hazise a díval se na něho netrpělivě. Bylo zřejmo, že ho naprosto nezajímají krásy moře, ale odpovědět něco musel a proto hledal vysvětlení a pomoci u Hazise.

Zpozorovav to Hazís, začal: „Odpust mi, světlý cháne, že nemohu udržet svůj povídavý jazyk, jsa rozrušen tak nevídanou krásou a znepokojuji tě. Jsem jako očarován. Pohlížím na nekonečný azur moře a nemohu se nasytit pohledem na jeho klidnou krásu. Cítím, že klid moře je klidem obra, nestrachujícího se o sebe, nebezpečného i ve snu, protože se může hněvivě vzbouřit kdy se mu zlíbí a nikdo nemá tolik sil, aby se s ním měřil. Za tuto velikost mám nesmírně rád obra-moře, jako něco blízkého, příbuzného, protože mi připomíná tebe, náš světlý mocnáři, tvou sílu a tvou moc. Nejjasnější cháne! Tvůj předchůdce, slavný Omar, který prošel se svým vítězným vojskem celý svět, došel i k pěnivému mořskému břehu a vjel na koni do hučícího moře. Ale nemohl překročit bouřlivé vlny. Nyní ty, jeho mocný potomek, díky prorokově laskavosti, míříš bezpečně k protějšímu břehu, aniž by tě mohla zrádná vlna zadržet.“

Mahomed pocítil jisté uspokojení při Hazisových slovech, ač nebylo úplné. Bylo mu příjemno slyšet chválu, ale byl jí už zvyklý. Příjemnější se mu zdálo to, že Hazís do-

vedl jako obyčejně podati tu chválu nově, tak, jako dosud nikdo; ale uvědomiv si, že jeho slova patří ve skutečnosti málo moři, poslouchal ho nepozorně a díval se stále na moře. Moře ho znepokojovalo a vzrušovalo, ač nechápal příčiny.

Zpozorovav to Hazis, dal řeči jiný směr.

„Nejjasnější synu Mahomedův! Největší věci v celém se dělí na maličké částky. Tak to zařídil Allah. Tak i mocné moře se skládá z nesčetného množství malých vlnek a ještě menších kapek. A když je v celku moře tak čarovné a úchvatné, tedy i každá kapka má svou vlastní krásu. Každá kapka se třpytí jako diamant, jen pohled' na tyto vlny, jak běží jedna za druhou. Podívej se na dno každé z nich, když se vyhoupne do výše a hned zase s hukotem padá dolů, do bezedna. Podívej se, nevidíš tam pod vlnami čarovné postavy mořských princezen, které si hrají a tančí, prohýbajíce svá ohebná tílka a vábí k sobě zelenýma očima, slibujícíce dosud nepoznanou rozkoš . . .”

Ted' se Mahomed Ogli nahnul přes okraj paluby a dychtivě se zahleděl do vln, které se kupily a tříštily o loď. Jeho oči hořely toužebnou zvědavostí a zdálo se, že opravdu vidí v tajemných hlubinách to, co tam hledala blouznivá představivost Hazisova . . .

Mezitím se na obzoru objevilo zářivé pásmo hor, jako by se vynořilo z moře. Hazis nemohl dlouho poznati, co to je, to pásmo místy tmavěšedé, místy růžové, jako perla a zase jako zlato, na jehož jedné straně se třpytí a hraje všemi barvami azurové, nedozírné moře, na druhé straně se klene tentýž, ale docela jiný blankyt nebeský. Není to hvězda, protože slunce už vstalo a usadilo se na protější straně, a přece se třpytí a hraje jiskrnými barvami, přikrývajíce se občas mraky, jako temným závojem.

Teprve, když se lépe podíval, poznal Hazis, že to jsou tavridské břehy, jež zvedají z moře růžová skaliska, porostlá tu a tam černými lesy. V měkkých ranních paprscích hrály množstvím nejrůznějších barev a odstínů, zahaleny mořskou mlhou. Břeh, vystupující z lehkých, jako pavučina průzračných mlh ozářených sluncem, jako by se chvěl, hýbal a dýchal tou neviditelnou hrou osvětlení.

Pocit nedočkavé radosti uchvátil Hazise. To je tedy ona, ta země, po níž tak dlouho, tak netrpělivě toužil . . . Hle, to je ona, ta krásná země, která kdysi, právě jako nyní Dejlam, upadala pod vládou šílených chánů a teď jistě oplývá blahobytem. Hazis byl přesvědčen, že tady už není nepořádků, jaké ho všude, na každém kroku znepokojovaly doma. Není tu svévole a chamtivosti, není tu třeba vésti stálého, úporného zápasu, jaký byl nucen vésti doma a ještě k tomu takovým podlým způsobem . . . Zapomněl na chvíli na všechno, na všechny své pochybnosti, dokonce i na chána a svou povinnost ho bavit a hleděl jako očarován na krásný obraz, který se vynořil před jeho očima.

„Co je to, Hazisi? Co to je?“ vyrušil ho ze snění netrpělivý hlas Mahomeda Ogli. Moře ho už omrzelo, nudil se bez Hazisovy společnosti a byl nespokojen. Tu se náhodou zahleděl do dálky, kde uviděl vzdálené břehy a nevěda, co je to, přál si, aby mu to Hazis okamžitě vysvětlil a zlobil se, že toho Hazis nepozoruje sám a nespěchá, aby vyplnil jeho přání.

Hazis se vytrhl ze svých myšlenek, jako by spadl s nebe na zemi. Zlobilo ho, že byl tak nešetrně vyrušen ze svých snů, cítil to jako urážku, ale ovládl se a snažil se uspokojit chána.

„Urozený cháne, to jsou už břehy Tavridy. Pohleď na tu krásnou, šťastnou zemi! Nepřipadá ti teď, kdy je tak celá

ozářená sluncem, jako by se vynořila z moře, nepřipadá ti jako krasavice, mořská princezna, která na úsvitě vychází hrdě z vody a na jejím rozkošném těle se třpytí jako kapky rosy, jako diamanty vynesené z moře, dodává mladému i krásnému tělu ještě více krásy a mladosti? A ty černé lesy, co se táhnou po úbočí skal, nepřipadají ti jako černé vrkoče, padající vonnými proudy na růžové, mramorové tělo . . . ?”

Na chvíli chán vzplanul zájmem, ale bylo vidět, že si už přeje jiné zábavy. Hazis to okamžitě postřehl.

„A teď, urozený cháne,” ozval se právě včas, „nemyslíš, že bychom teď měli zvednout číši k připitku tomuto krásnému kraji a zároveň trochu posnídat, abychom poznali, co připravili tvoji dovední kuchaři . . . ? Říká se, že na skvělém mořském vzduchu, je-li moře klidné, mají pokrmy zvlášť dobrou chuť!”

„Můj milý Hazisi, umíš všechno tak dobře zařídit!” z radoval se chán. „Je skutečně čas snídati. Pojdme!”

4

Když parník zakotvil u břehu, kupilo se tam velké množství lidu různých národností, různých společenských tříd, v nejrůznějších krojích. Bylo slyšet výkřiky, jimiž dav vítal chána, jak mu vysvětloval Hazis; mávali čepicemi a kapesníky.

Na loď vstoupilo několik ruských generálů, všichni hojně ověšení zlatem a válečnými kříži.

„Vidím, světly cháne,” zašeptal mu do ucha Hazis, „jaké ti djaurové prokazují pocty. Jsou to opravdu hodní lidé

a dovedou uznat, jakou laskavost jsi jim způsobil tím, žeš je poctil svou návštěvou."

Chánovi bylo sice divné chování cizího lidu, ale přesto se radoval jako malé děcko.

„Ó, ano! Jsem spokojen," šeptal mu rychle, protože se k němu už blížili Rusové, aby mu prokázali náležitou poctu. Na břehu stály kočáry, které měly odvézt chána i jeho průvod do určeného pro ně paláce. K chánovi přisedl nejstarší ruský generál. Pro každého Dejlance byl určen zvláštní kočár, ke každému přisedl některý z ruských úředníků, vyšší či nižší, podle hodnosti.

Ten, který přisedl k Hazisovi, měl zvlášť vysokou hodnost. Využívaje toho, že byl s ním osamotě, vypravoval mu Hazis celou cestu o měnivé náladě chánově, o tom, jak a čím ho musí zaměstnávat, jak na něho působit, koho z dvořanů by stálo za to přiklonit ke straně Rusů a jak toho docílit; Rus pak vypravoval Hazisovi, jak se věci mají u nich, kdo je přidělen chánovi a co od něho očekávají.

„Ale víte co," řekl konečně, „náš car sem nemůže přijeti dříve než za týden. Musí se to nějak zařídit, aby se chán neurazil a vyčkal trpělivě jeho příjezdu."

„Ale to půjde snadno. Řekněte mu, že se náhle porouchala železnice, a car, rozhněvaný, že nemůže hned uvítat chána, rozkázal postínat hlavy všem, kdo ji stavěli. To ukojí chánovu hrdost a bude se vesele bavit, takže ani nepozoruje, jak ten týden mine."

Když byly hlavní porady skončeny, počal se Hazis domáhati, aby mu Rusové pomohli zbavit se chána na dobu, než přijede car.

„Dal jsem si svědomitou práci s tím hlupákem. Musím si alespoň trochu odpočinout . . ."

„Ale jak se bez vás obejdeme?"

„Až přijede car, bude mé pomoci nezbytně třeba a ne-
odpočinu-li si teď, budu naprosto vyčerpán potom . . .”

Stálo to Hazise mnoho námahy, než se mu konečně po-
dařilo po dvou dnech uprositi chána, aby ho propustil.
Mezitím navštěvoval s chánem všechny hostiny a tu a tam
zpozoroval v životě tuzemců věci, jež ho zarážely. Překva-
pila ho nesmírná chudoba a nepřátelský poměr mezi tu-
zemci-Tatary a Rusy. Ale dokud byl u chána, nemohl se
o tom přesvědčit, protože musel pomíjet všechno, co se
ho nemile dotýkalo, aby toho nepozoroval chán.

Hned druhý den po svém příjezdu do Tavridu, vyjel si
chán, aby prohlédl okolí. Jel napřed s ruským úředníkem,
Hazis vzadu sám, ve vlastním voze. Okouzlen, prohlížel si
krásnou krajinu, rozkošné domy uprostřed bujných zahrad,
které se rozkládaly podél cest a konečně, aniž věděl proč
to dělá, začal se dotazovat svého kočího, mohamedána, či
že to jsou paláce a pozemky, po nichž teď projížděli.

Vozka mu jmenoval nějaká knížata, hrabata, nebo zá-
možné kupce, ale byli to vesměs Rusové. Žádný z těchto
paláců nepatřil Tatarům. Ti obývali jen ty nejnuznější
chalupy, slepené z hlíny, uprostřed holého kamení, rozžha-
veného sluncem. Ty domky by ani tak nevzbudily jeho
pozornost; i v Dejlamu obývala většina lidí zrovna takové
chalupy, ač přece jen ne všichni. Ale proč paláce těch
cizinců jsou tak neslýchaně rozkošné a stojí na nejlepších
místech u moře, uprostřed zahrad?

I pozemky patřily skoro všechny Rusům, jen málo kde
byl kousek země, patřící obci, ale Bože, jaká to byla půda:
kamení a hroudy rozpukané sluncem a mezitím tu a tam
pařezy okousané dobyt看, zbytky to bývalého lesa.

„Les byl vykácen,” pravil vozka, „protože se obyvatelé
museli vykoupiti.”

„Z čeho?”

„Vesnice se soudila s tímto knížetem,” ukázal vozka na jeden z paláců, který bylo vidět se silnice. „Tam, co stojí ten palác, žili kdysi naši Tataři! Ale nechtěli tu zůstat, odešli za moře . . . Car daroval jejich pozemky knížeti, ale sousední obec tomu nechtěla věřit v domněnce, že opuštěné pozemky patří teď jen jí. Začali se soudit. Dokud se soudili, musela platit obec všechny soudní výlohy; když to pak prohrála, platila ještě pokutu. Vesnice zchudla, obec prodala nejlepší pozemky svých předků, vykácela a prodala les, jen to holé kamení po něm zbylo . . .”

„Komu prodali půdu?”

„Tamhle tomu obchodníku,” ukázal vozka na druhý palác u moře. „Ten zkoupil mnoho pozemků i v jiných vesnicích. Kupoval lacino; kupoval i u těch, kdož museli prodávati i u těch, kdo se bez ní mohli obejít.”

„Proč ji prodávali?”

„A kdopak věděl, že se pozemky mohou také prodávat i kupovat?” opáčil vozka. „Každý si myslel: hloupý kupec vyhazuje peníze, musíme z něho alespoň něco dostat, půda nám stejně zůstane . . .”

Po chvíli, ohlédnuv se obezřetně na všechny strany, dodal šeptem: „Mnozí prodávali, protože tu nechtěli zůstat, chtěli k Turkům.”

„Nu, a?”

„Ale Turci, ti kteří zvali naše lidi k sobě do Turecka, vyvábili je na své lodi, tam jim postínali hlavy, obrali je o peníze a jejich těla házeli do moře . . . Mnoho našich tak zahynulo . . . och, mnoho! A když se o tom dověděli ostatní, mnozí z těch, kdo už prodali své pozemky a byli připraveni na cestu, zůstali, aby zahynuli raději tady . . . Nikde není záchrany, není kam utéci! Ti, co prodali půdu,

už ji zpátky nedostali; tak zůstali bez půdy . . . Nahrnuli se k nám se všech stran cizí úředníci. Hyneme pod jejich vládou," řekl vozka, ale náhle umkl, jako by se lekl, že řekl více než měl a ať se ho Hazis vyptával na cokoliv, odpovídal jen, že nic neví.

Zamyslíl se Hazis nad tím, co slyšel. Skutečně, není tu něco v pořádku. Nejlepší pozemky mají v rukou cizinci . . . Ale vozka nechápe, že kdyby i Tataři měli svůj vlastní svobodný stát, pozemky by stejně dlouho nezůstali v rukou obce, stejně by se jich zmocnila místní šlechta. Tomu se nelze vyhnouti, tak je to všude . . . Ale zda by se to stalo tak náhle, tak rychle a všude jako zde? A je-li to jedno? Zda by vlastní šlechta nevrátila svému lidu alespoň část z toho, čeho se domohla kulturním rozvojem atd. . . .? Nebyl by mezi nimi lepší poměr, větší porozumění? Nebo, konečně, nestala se tomu lidu jakási křivda? A když už na určitém stupni vývoje dějiny připouštějí nerovnosti, zda není nezbytné pro další vývoj, aby různé společenské vrstvy tvořily vespolek určitý celek, sestávající z příslušníků téhož národa . . .? Takové pochybnosti se mimoděk vkrádaly do Hazisových myšlenek, ačkoli je rozmrzele odháněl.

Mezitím vyjel kočár z lesa, jímž dosud vedla cesta a zamířil podél holé skály, kde, jak bylo vidět, se lámal kámen. V lese byl příjemný chládek, tady na otevřeném prostoru slunce páliło nesnesitelně. Skála byla celá rozkopaná; vedle ní ležely složené hromady velkého i drobného kamení. Všechno bylo šedožluté, bezbarvé, roztavené jako rozpálená pec. Hazis, oslepený prudkými slunečními paprsky, přimhouřil oči, aby je chránil před nimi, před horkým větrem, odrážejícím se od skály, před tou jednotvárnou šedožlutou barvou, jež nesnesitelně páčila oči. Vtom zaslechl

něco jako sten a hekání, které se ozývalo za těmi kamenými hromadami. Znepokojen, ohlédl se Hazis v tu stranu a uviděl vedle skály několik zaprášených Tatarů, pokrytých takovou vrstvou prachu, že bylo stěží možno je rozpoznat od hromady kamení. Tito lidé, umdlévající prací i vedrem, zvedali namáhavě železné páky a tloukli jimi do skály, jež pod každým úderem zasténala, jako ozvěna na sténání kameníků. Když uslyšeli hrčení kol, zanechali na chvíli práce a ohlédlí se na cestu. Hazis viděl v jejich očích nesmírnou únavu, nechut a bolest. Zdálo se, že buď musí odhodit okamžitě tuto děsnou práci, nebo padnou sami, přemoženi její tíží.

Mezitím vozka, který seděl celou tu dobu mlčky, řekl jako sám k sobě:

„Tuto práci konají jen naši. Djaurové to dělat nechtějí.”

Tato slova píchla Hazise, jako by to byla odpověď na jeho myšlenky. Ale, divná věc, pozoroval sám, že tu není něco v pořádku, ale když uslyšel vozkovu stížnost na Rusy, hned považoval všechny své pochybnosti za nepodstatné, zlobil se na sebe za to, že se dává tak lehce strhnouti dojmy a podléhá náladám a na vozku za to, že se s umíněnou zlobou chytá každé příležitosti, aby oklamal cizince.

Ať nežvaní! I bez kamenické práce tu mají Tataři skvělé výděvky. Se všech stran se sem sjíždějí bohatí Rusové a za všechno stědře platí. Myslím, že si tu Tataři vydělávají dost a dost a jistě není pravda, že tu není Tatarů bohatých. Hazis si vzpomněl, že viděl při svém příjezdu v přístavu dva Tatary skvěle oblečené, na vlastních koních, obklopené djaury, ale hned si také vzpomněl, že s nimi strážníci nezacházeli zrovna uctivě, ba, že je dokonce i hrubě odháněli. Hazis to zahlédl jen mimochodem, když sestupoval

z lodi a neměl tehdy čas, aby o tom přemýšlel . . . Ale kdo za to může, uspokojoval se teď, kdy se mu vzpomínka o tom nepříjemně tlačila do myšlenek . . . Vždyť to jsou nevzdělanci, zabeďněnci, s jakými se ani nedá jednat jinak. Patří jim to, když se odcizují veškeré vzdělanosti a kultuře jen proto, že je ruská.

Když konečně Hazis přece dostal od chána dovolenou, rozhodl se, že pojedje nejprve do sídelního města bývalé tavridské říše. Byl přesvědčen, že tam nejlépe pozná to, co ho tolik zajímalo. Aby se tam octl, musel se dostat přes pásmo hor, táhnoucích se nad mořem. Dokud jeli mezi horami, vedla cesta lesem, tu a tam byly rozsáhlé zahrady, někdy i nevelké tatarské dvory a v každém z nich nevelká, přikrčená buzuň (kavárna). V buzuni bylo vidět Tatary, popíjející kávu, hrající na cymbálech, bavící se hrou v kostky a v karty. Bylo odtud slyšet oživený hovor a nebylo znáti stop smutku a útisku. Všechno to jen utvrzovalo Hazise v jeho domněnkách, ale nezastavil se a nepromluvil si s těmi lidmi, protože spěchal, maje velmi málo času.

Konečně se dostal Hazisův kočár z hor a ujížděl po rozsáhlé pláni, rozryté hlubokými stržemi. Nebylo tu vidět ani jediné vesnice. Tady začínala nekonečná step, spálená sluncem. Na jaře se zelenala svěží, aksamitovou travou, ale teď celý ten nedozírný prostor vypadal jako ohromná hlinitá poušť. Země byla rozpukaná, všude zely pukliny, větší než palec. A tyto pukliny se otvíraly jako tisíce znavených rtů, prahnoucích po vláze, třeba z tohoto suchého, horkého vzduchu. Jen tu a tam trčely dosud živé trsy mlíčí, ale byly tak omotány pavučinou, tak byly šedé a uprášené, že ani ty nemohly osvěžiti rezavou barvu stepi. A tu a tam se rděly ostrůvky, porostlé rudými květy di-

vokého máku, tak podobnému kalužím horké krve. Obraz oživovaly jen zelené ještěrky, schovávající se mrštně pod kamení, jakmile zaslechly hrčení kol, a vysoko v nebi pomalu kroužili černí orlové. Ticho a horko. Vzduch se tetelí a zvoní. Na jedné straně se černají nehybné, jako začarované skály, na druhé se rozkládá nedozírná step a daleko na obzoru pase svatý Petr své ovečky.

Náhle se kočár octl v hlubokém údolí, spouštěl se s hory a zastavil se dole u kamenné brány.

To bylo Údolí Smíření, hřbitov národa Kariv, který tu žil kdysi velmi dávno ve svém, tehdy slavném městě Sajgun-Neme, dnes pustém a rozbořeném.

Hazis neměl v úmyslu prohlížet ani Sajgun-Neme, ani Dolinu Smíření a chtěl jeti dále, ale vozka tvrdil, že nikdo z cestujících nemine toto místo, aniž by si je neprohlédl.

„To vám nezabere mnoho času. Zajděte se podívat,“ domlouval mu.

Mezitím vyšel před bránu i hlídač Doliny Smíření.

„Pojďte se podívat,“ řekl, „na naše posvátná místa, na zbořeníště slavného Sajgun-Neme a na Dolinu Smíření. Stojí to za podívání. Uvidíte svědky nesmrtelné lásky, jakou náš ožebračený národ, rozptýlený po celém světě, miluje, tak horoucně miluje svou vlast a svou pošlapanou svobodu, tu svobodu, na níž teď může pouze vzpomínat a snít o ní, ale nemá už sil, znovu si jí dobýt. Kdysi dávno si Tataři podmanili náš národ. Karové se rozutekli do všech koutů světa, ale dodnes, byť byl sebe více vzdálen, vzpomínají na svou drahou vlast a šťastnou minulost a kdo z nich má možnost, kdo má prostředky, stanoví ve své závěti, aby ho sem převezli třeba ze zámoří, třeba ze vzdálenosti tisíce kilometrů a ponechali ho zde, v rodné zemi.“

Jejich náhrobky — to jsou slzy celého národa, takové bolestné a těžké, že se z nich utvořil kámen. Skutečný mrzák, který touží, aby měl nohy, slepec, který pláče při vzpomínce na krásný boží svět, jež nevidí, i ti jsou šťastnější než my. Slepec, ten jenom nevidí, mrzák nemůže jen chodit, ale my nemůžeme dělat nic, co nám káže srdce, nesmíme vyslovit své myšlenky, vyjavit svůj smutek a oči naše vidí toliko naše porobení a křivdy, jež se nám dějí. Slepec trpí sám, jeho děti znovu prohlédnou, uvidí svět a všechnu tu boží krásu jasnýma očima — kdežto my, celý národ, dědové, synové, vnuci i pravnuci, neznámo do jakého kolena, snad nikdy neuvidíme vyjasnění: co jsou slzy, prolité člověkem i v největším neštěstí u porovnání s těmito slzami celého národa, které se stékají z celého světa do tohoto údolí? Pojd'te se podívat na dolinu slz — dolinu smíření, pohledět na slzy nešťastného národa!

Tak mluvil stařec. Řeč jeho plynula teskně a tiše, vanul z ní takový hluboký, dávný smutek, jaký zůstává po nějakém strašlivém neštěstí. Hoře se do určité míry zmírnilo, ale víc se už nezmenší, nikdy nepomine docela, bude na věky svědkem ztráty sil a nadějí. Sám stařec se svou schýlenou postavou, šedivými vlasy i vousy, voskově žlutý, s obličejem zbrázděným vráskami, ale s laskavýma, smutnýma očima, krátkozrakýma od neustálého čtení ve starých knihách, vypadal jako člověk z těch dávných dob, který, jako by se zjevil pod kamenným náhrobkem, nebo jako kamenná slza, mezi nimiž žil stále tak sám.

Žil sám, uprostřed toho hřbitova a zřícenin, nebylo tu více ani živé duše.

Hazis uposlechl starce a ubíral se za ním. Šli úzkou pěšinkou po dně doliny. Byla to hluboká strž se strmými, skalnatými stěnami. Na některých místech se kámen pře-

pálil a rozpadl v prach a všude, kde po úbočí bylo alespoň trochu této sypké půdy, na samém dně doliny rostly duby, ale jaké to byly duby? Byli to zvláštní obři: sotva by obejmulo čtyři až pět lidí každého z nich, vyrostly vysoko do výše, ale nebyly rovné a přímé jako stromy, nýbrž jako pokřivené, sukovité sloupy s velkými pahýly se scvrklou, vrásčitou kůrou. Bylo vidět, že je nikdo nepěstoval, že nevyrostly v přepychu, ale vyrůstaly v neustálém, namáhavém zápase a těžce je zmrzačil nečas. Kolik jich asi zahynulo a byly zrovna takové, jako tyto, jenže útlejší a slabší a tyto nad nimi zvítězily a vznesly svá hrdá čela vysoko — vysoko! Ale teď bylo tak málo listů na mohutných obrech; vrcholky většinou uschly; velké, pružné, jako z ocele vykuté větve, teď holé, trčely mrtvě do vzduchu, jen tu a tam na dolních pahýlech se zelenaly skrovné trsy listů. Duby umíraly. Tolik obtíží překonaly, tolik těžkých let prožily a teď tu umíraly tiše, unaveny životem. Beznaďejná, nezasloužená smrt se plížila k nim i k celé Dolině Smíření; dojem smrti zvětšovaly ještě náhrobky, množství náhrobků a památníků stále stejných, větších i menších, popsaných starým, zapomenutým písmem, zčernalých za ta dlouhá léta.

Stařec kráčet tiše mezi nimi. Zdálo se, že se ještě více sehnul, že jeho obličej ještě více zčernal. Až hle, mezi stromy se zabělaly nové, velké památníky té části hřbitova, kde se pohřbívalo poslední dobou. Na tomto místě smrti působily dojmem života a jako by právě proto mezi nimi rostla vysoká tráva a mladé, jasně zelené stromy.

„Nezdá se vám?“ zeptal se tajemně správce, zastaviv se, „nezdá se vám, že nehynoucí láska, jež přinutila ty, kteří odpočívají pod těmito náhrobky, hledati si tady odpočinek, oživuje toto mrtvé místo a kdoví, zda láska jejich dětí

nezažene odtud nenáviděnou obludu smrti, třebaže už nikdy nevrátí život té nešťastné zemi?!"

Hazis neodpověděl. Rozčilovala ho slova správce i jeho, jak se Hazisovi zdálo, nesmyslný smutek o rodný kraj a láska k němu. Místo toho, aby se staral o osobní blahobyt a osobní svobodu každého člověka, o osvětu, kulturu, jedním slovem o něco skutečně potřebného, tomuto člověku jde jen o samostatnost jeho státu a národa s jejím historickým popraškem, která, dokud měla sílu, nejvíce utlačovala — ožebračovala jeho lid.

Jindy by se byl Hazis každému vysmál za podobné smýšlení a pomstil se za to, že obviňuje také jeho, ale teď, třebaže s ním nesouhlasil, přece ho zdržela upřímnost starce i tajemné okolnosti, jež na něho působily nepřemohitelným dojmem a vzbuzovaly opět staré pochybnosti, takže předsevzetí ochabovalo.

Mezitím obešli hřbitov a vrátili se k bráně.

„Teď vám ukáží jiné posvátné věci, druhý, ještě smutnější hřbitov, kde nejsou ani mrtví obyvatelé, jaké jsme viděli zde. Tam je jen poušť a zříceniny, žalující Bohu na krutý osud . . .”

Soudě podle orientálního oděvu Hazisova, správce doufal, že u něho najde pochopení, ale když se mu opět nedostalo odpovědi, zabořilo ho smutné srdce a zahloubaný ve své myšlenky, kráčet teď mlčky úzkou, křivolakou stezkou na vysokou horu.

Na vrcholku hory se zvedaly, nad samou propastí jako věnce, zříceniny, obklopené se všech stran hlubokými stržemi. Naproti byla brána ze silných, velkých sloupů, ozdobených plechovými tabulkami. Byla otevřená, plech se tu a tam odtrhl a to, co bylo vidět uvnitř za ní, vypadalo jako poušť, pokrytá ostrým kamením.

Stařec prošel branou a zastavil se. Jal se cosi šeptati s výrazem zbožné úcty.

I Hazis se zastavil. Překvapilo ho to, co teď viděl. Nepochybně to bylo kdysi město, ale jiné město, než jaká dosud viděl v tomto kraji. Tyto zříceniny velmi připomínaly dejlamská města a to se právě nemile dotýkalo Hazise, vyvolávalo jakýsi nepokoj, předtuchu něčeho zlého.

Ubírali se ulicí. Velice úzké uličky se hluboko vryly do měkké vápencové skály. Po obou stranách ulice se táhl nerovný, jako vyzubený pás domů, trčících teskně vzhůru. Byly kdysi hezké, postavené z téhož vápence. Každý stál osaměle, neměl ani dvora, nebyl ničím chráněn před cizími zraky, byl oddělen od ostatních jen úzkým průchodem. Mezi pobořenými stěnami bylo tu a tam vidět vnitřek, zasypaný rumem. Všude jednotvárný, žlutě popelavý kámen, nic více. Vzduch, rozžhavený sluncem, sálal a chvěl se. Dům vedle domu, ulice vedle ulice, se hustě kupily, ale nikde žádný strom, ba ani památky po tom, že tu kdysi byly. Zlý, pohrdavý úsměv se objevil na rtech Hazisových, když přecházel z jedné ulice do druhé.

„Cizinče!“ řekl správce, zpozorovav to. „Vidím, že těžko porozumíme jeden druhému. Tobě se tady nic nelíbí a nechápeš, jak je možno chovat k tomu tolik lásky a zbožné úcty, tolik pro to truchlit. Vidíš pouze zbořeníště, díváš se na všechno lhostejně a nedovedeš si představit, jako to činím já, co tady bylo kdysi. Já jsem slyšel od starých lidí vypravování i písně; sedě tak sám, pročítal jsem staré knihy a nápisy, vytesané do kamene. Proto mi připadají tyto staré ulice jako živé. Jako bych viděl, jak se v nich zmítá celý náš národ, jako bych slyšel všude naši řeč, jako bych viděl hloučky hrajících si dětí, ženy prozpěvující a rozmlouvající se sousedy, a muže, jdoucí do úřadu. Na ná-

městích je plno lidí, je slyšet oživený hovor, kypí tu život . . . ! A všechno to je mrtvo . . . ! Nu, ať je to už mrtvo, ale bylo by lépe, kdyby byl nezůstal žádný potomek po těch slavných předcích, kteří žili ten život, nebo kdyby se mu vedlo lépe, aby mohl zapomenout na toto město. Kdyby do něj bily hromy a vítr rozmetal jeho stěny po celém světě. Neměli by alespoň čeho litovat! Ale jsme rozváti po celém světě, naše děti často nemají ani spolčníky, s kterými by mohly štěbetat mateřskou mluvou, která jediné by mohla rozechvěti srdce i rozum, jejich dětské myšlenky a city. I mrznou dětské duše, chřadne jejich rozum; osamělé matky šílí v zoufalém smutku, lidé pozbývají chuti mluvit — nikdo z národu Kará nezpívá písní a otcové zapomínají co jsou to obecní záležitosti, protože se jich nesmí zúčastniti, chladne v nich společenské cítění a veškerý jejich zájem se soustřeďuje na prospěch a obchod . . . !”

Hazis opět neodpověděl, zmlkl i hlídač. Hned nato se zastavil u dveří do jakéhosi sklepení a pravil, odemykaje je: „Tady se kdysi konala soudní řízení a vykonávaly se tresty nad zločinci.”

Úzkou a tmavou chodbou sestoupili po schodech do značně velkého sklepení, vytesaného ve skle. Z něho vedly dveře do druhého sklepení. Po nesnesitelném vedru, které panovalo venku, bylo zde velmi příjemno. Do velkých oken, vytesaných vpředu, proudil chladný, vonný větérek a linulo bledé světlo a měkké barvy bělavých stěn skýtaly odpočinek zrakům, unaveným sluncem. Ale to, co řekl stařec, bylo přímo strašné: ve druhém sklepení soudili soudcové, v prvním žalářovali vězně. V části vzdálenější od okna ukázal průvodce na zemi i na stropě stopy po železných mřížích. Plocha každého půldruhého čtverečního

metru byla zamřížována a tím vzniklo jedna vedle druhé několik železných klecí, určených pro vězně. Kdoví, zda je odtud pouštěli alespoň jednou za čas, nebo tam vystáli a vyseděli (protože lehnouti si nebylo kde) až do rozhodnutí soudu? Odtud je vyvlekli před soudce a popravy vykonávali před očima ostatních vězňů. K tomu byla určena kamenná lavice, na niž kladli zločince a stínali jim hlavy, a kamenný kotel, kam jiné házeli do vařící vody. Po vykonání popravy vyhazovali je prostě oknem.

Když to Hazis slyšel, udělalo se mu až nevolno. Mimovolně se odvrátil od nástrojů, určených pro popravy, vedle nichž stál. Rozčileně se tázal sama sebe: proč věžňové neutekli? Zdá se, že hlídky nebyly příliš bdělé, na oknech nebylo dokonce ani mříží? Mříže v klecích by se daly lehko vylomit nebo přepilovat . . . Sleduje svou myšlenku, přistoupil teď po prvé k oknu, aby se podíval, kam vede, ale otrásl se hrůzou a odskočil. Utéci z tohoto okna bylo možno leda na onen svět. Bylo vytesáno ve skále, strmé jako stěna, nad hlubokou propastí. Dno strže, pokryté kameny, zanesenými sem vodou, bylo plno stínů, protože tam slunce nikdy neproniklo. Dostati se živ na dno, bylo naprosto vyloučeno. Tam vhozené mrtvoly popravených hnily v té bezedné propasti a těžký zápach, zvedající se odtud, vnikal do vězení, místo vonného vzduchu, jenž sem proudil nyní.

„Snad nelitujete i tohoto?“ obrátil se pobouřený Hazis na svého průvodce s podrážděnou výčitkou.

„Ne, toho nelitujeme.“

„To si myslím! Měli byste býti šťastni, že jste se zbavili podobných zvyků, ať se to stalo za jakoukoliv cenu.“

„Třeba i za cenu svobody, kterou jsme ztratili?“ otázal se tiše průvodce, upíraje na Hazise své krátkozraké oči

a na jeho bledých lících byla vyjádřena nesmírná bolest.

„Ale což jste ji vůbec měli?“

„Cizinče! Není to po prvé co slyším podobná slova. Ale k čemu naříkat na naši minulost za její krutost? Což to bylo u jiných národů lepší? U všech, i u toho, který si nás podmanil, i u těch, kdož potom zvítězili nad ním? Proč bychom měli obviňovat náš národ za tu minulost? Kdoví, zda bychom byli podrželi do dnešní doby staré zvyky? Kdo se odváží tvrdit, že bychom se neměli lépe než teď s těmi, s nimiž žijeme z donucení a kdo nás nutí plniti jejich zákony, které se na nás nehodí, zákony, které nejsou stejné pro ně i pro nás, možná, že časem neméně kruté, ačkoliv na první pohled nepůsobí takovým krutým dojmem jako ty, o kterých jsem tu teď mluvil? Jsem přesvědčen, že bychom sami snadněji změnili všechno k lepšímu, než když musíme čekat, až to za nás udělají druzí. Bylo nás málo, obývali jsme nevelkou zemi, ale zato každý znal všechny státní věci a mohl se jich činně zúčastnit. Vzájemně jsme si lépe rozuměli, byli jsme si bližší než jsou si příslušníci soudobých velkých států, kde jsou zapřaženi do jednoho jařma i divoši i osvícení národové, sta národností nepřibuzných a nepřátelských. Znam z knih staré zákony malých států a na vlastní kůži jsem zakusil nové zákony — velkých států. Zákony v dávné minulosti byly kruté, bylo mnoho nesprávného, dělo se mnoho křivd, ale vždyť i lidé byli tehdy primitivnější a sami si stanovili své zákony. Ale s a m i p r o s e b e. Rozumíš významu těchto slov? Teď se zákony zlepšily . . . Možná, ačkoliv ne všude a ne ve všem; mimo to jsou lidé teď mnohem uvědomělejší. Přesto si však nemohou upravit zákony tak, jak by si přáli, protože zákony se jim teď vnucují. Lidé se stali otroky. Zapřisahám tě, nevěř nikdy vítězům. Každému se podaří

zvítězit klamem; vítězové vykořisťují ty, koho si podmanili. Jaký by vlastně mělo smysl bojovat, kdyby tomu tak nebylo. Ještě dobře, když jenom okrádají a ožebračují! Na neštěstí se však často stává, že se snaží udělati z lidí porobených lidí, jako jsou sami, utopit je ve svém moři, zahladit jejich původ. Možná, že řekneš: což to není jedno, kým jsem? Kdyby se mohl naráz předělat celý národ, budiž, nehádal bych se o to s tebou. Ale co sebeničení, lehkomyšlnosti, zrady a jiných špinavostí se zahnízdí v tomto národě, který chtějí předělat násilně a co velkých srdcí hyne . . .! Přemohli a rozprášili nás po celém světě Tataři. Velké město, které stálo pod touto horou, bylo jejich hlavním městem. Došlo i na ně; brzy si je také podmanili Rusové, jako množství jiných národů. Jaký je náš život — vidíš sám. Jdi mezi Tatary a zeptej se jich, nebo, lépe, pozoruj sám, protože by se málokdo odvážil o tom s tebou otevřeně mluvit. Nejsi-li slepý, poznáš mnohem více z jejich umíněného mlčení, než bys poznal z jejich slov. Pravda, i mezi Tatary jsou lidé, kteří vypadají blahobytně, ale nevím, nebudou-li ti odporní . . .!”

Hazis neměl chuti dále poslouchat, nechtěl se více dívat na ty smutné zříceniny. Znovu tu slyšel nářky po chimerách, které, podle jeho mínění, nestály ani za dobré slovo, týž smutek nad svým státem. Zdálo se mu, že takový smutek lze dopustit snad tam, kde národ pozbyl teprve nedávno svou samostatnost a kde se konala možná trochu bolestná operace. Ale tady, kdy minulo již tolik času! Což jestli i Dejamci se budou také tak dlouho a tak nesmyslně trápit pro své nepořádky a chána? myslil si Hazis. Pak by o jejich umíněnost ztroskotaly všechny mé snahy, udělat je šťastnými.

Tyto myšlenky mučily Hazise. Zmocňovaly se ho pochyb-

nosti a nechut ke všemu. Byly toho příčinou asi jeho nervy a únava, ale i to, co viděl, na něho mocně působilo: tento hřbitov i to město jako hřbitov, i ta živá mrtvola, která se vznášela nad hroby jako přízrak a prolévá své monotonní slzy, nářky, jako tu krev, kapku po kapce. Jakási mlha se zvedala v Hazisově hlavě, jako by mu pavučina zastínila oči, ucpávala uši, zvonila v hlavě a ubíjela všecky city, kromě jediného přání, nesnesitelné touhy se vzchopit a utéci odtud co nejrychleji.

Mezitím došli k malým vrátkům ve stěně. Otvíraje je, průvodce poznamenal:

„Zde vedla pěšina z města k vodě. Tudy chodily pro vodu ženy Karů, nosily na ramenou štíhlé, hezké amfory. Za řekou se rozkládají zahrady, majetek to zámožných Bazar-Sarajců. Půjdeš-li tudy, dostaneš se brzy do Bazar-Saraje. Je to tatarské město, za ním, po celém údolí a po úbočích skal se rozkládají bujné zahrady a o dvě nebo tři versty dále uvidíš vrcholky mešit, hradeb a jakýchsi budov.”

Hazis vyšel z brány jako opářený. Poděkovav hlídači a rozloučiv se s ním, spěchal dolů. Byl asi v půli cesty, když uslyšel zpěv a hudbu (neviděl za záhybem pěšiny kdo to hraje) a až se zaradoval. Přece, jak je vidět, všichni necítí tak, jako ten stařec, který ho vodil jako přízrak mezi svými náhrobky, naladuje ho k pochybnosti a smutku.

Vtom se objevil za útesem, naproti Hazisovi, krasavec Tatar v dlouhém, černém županu, zlatem vyšívaném, zdobeném stříbrnými knoflíky a prýmký. Hrál na jakési nevelké banduře a vesele jí přizvukoval:

U nás po ulicích	různých druhů ženičky
muziky tam hrály,	sem tam pobíhaly.

Abdul Hazis se tak zaradoval, že vidí konečně veselého člověka, že si ani nevšiml, co vlastně zpívá. Slyšel jen, že zpívá cosi veselého a to na něj tak příjemně působilo.

„Selam Alamlyk!”

„Alamlyk Selam!”

„Jak se jmenuješ?”

„Selim.”

„Nechtěl bys mi, Selime, ukázat Bazar-Saraj? Co za to chceš?”

Selim se vesele usmál a přimhuřuje oči, zasvítily zuby bílými jako mléko.

„I pročpak ne? Vždyť si tím Selim vydělává. Pravda, mnohem raději se procházím s hezkými paničkami, ale když pán není skoupý a paničku nemám zrovna žádnou po ruce, mohu jít i s pánem . . . Ale jsi přece sám mahomedán, k čemu potřebuješ průvodce?”

„Jsem z jiné, vzdálené země . . . z Dejlamu, jestli jsi slyšel?”

„Á!” protáhl nedbale Selim. „Přišli všichni do naší země.” A hvízdal. Ale více se o to nezajímal a začal znovu:

„U nás po ulicích . . .”

„Nu, pojďme!”

Šli zahradami. V chládku pod hrušněmi, jabloněmi a ořechy bylo vidět mladé tatarské ženy a děvčata v světlých šatech, ale sotva se k nim Hazis se Selimem přiblížili, schovávaly se, přikrývajíce se velkými, bílými plachtami a jen oči, jako uhel černé, občas zvědavě vyhlédly pod pokrývkou.

Selim si drze prohlížel tyto, jak se zdálo, stydlivé ženy, pronášel hlasitě poznámky, ne zrovna skromné.

„Mahomed naplňuje svůj zákon,” mrkl na Hazise, uka-

zuje mu dvě štíhlé a asi mladičké ženy, které si také pospíšily, aby se schovaly pod plachty.

„Držíte se dosud tohoto zvyku?“ otázal se Hazis, udiven tím, že se tento, podle jeho názoru ohavný zvyk, dosud nevymýtil ani pod ruským vlivem.

„Ale ještě se ho drží, třebaže dovedou už hezky blýskat očima pod plachtou.“

„To je velice špatný zvyk. Nemluvě ani o tom, že je to urážka pro ženy, vždyť dokonce ženich nikdy nevidí své nevěsty před svatbou. Jak si potom může vyvolit družku?“

„To jsou ještě malé starosti. Jde se na ni podívat matka, jde k ní sestra a uvidí; řeknou mu: je hezká, nu, tak si ji vezme. Ale to nemá stejně smyslu. Stává se, že děvče je hezké, vdalo se — není hezké; stává se jindy, děvče není hezké, vdalo se — něco báječného!“

Tak žvanil Selim a Hazis pocítil nechut k němu, ale i k sobě za to, že se tak zaradoval, když uslyšel jeho veselý smích a zpěv. Teď se mu Selim zprotivil, vzbudil v něm dokonce ošklivost a současně se počínaly znovu vynořovat starostlivé myšlenky, které ho zbavovaly sil a probouzely nové a nové pochybnosti.

Kultura sem proniká, ale jakou cestou? Jaké následky bude mít tato kultura? Proč se z ní naočkovává pouze toto, proč jsou spokojeni jen tací, jako je tenhle Selim, a nikdo ostatní? Což i mé snahy budou po chuti pouze takovým jako je on?

Mezitím přišli do Bazar-Saraje a Selim se zastavil vedle starodávné brány.

„To je chánský palác,“ řekl. „Chceš-li se podívat, jdi, počkám na tebe tady.“

„Proč?“

„Já tam nesmím, tam mají svého průvodce.“

Hazis šel tedy sám. Za branou mu vyšel vstříc tlustý, bezvousý Tatar, jehož postava se podobala spíše postavě neohrabané, obstarožní ženy. Prováděl Hazise po chánských nádvořích a komnatách, z jednoho malého nádvoří nebo zahrádky do druhé, z jednoho pokoje do jiného. Všechno tu bylo už vetché, všude starodávný nábytek, starobylé malby a okrasy, které kdysi byly jistě skvostné, ale za našich dnů už nevypadají ani účelně, ani krásně. Dlouhá léta tu poznamenala všechno svou pečeti: všechno zestárla, rozpadávalo se, jednotlivé kusy nábytku se pokrřivily, hedvábné koberce vybledly a odřely se, množství mramorových vodotrysků nevšední práce popraskalo, zarostlo mechem, voda v nich už neproudila, náhrobky s okázalými nadpisy, chválícími chány a jejich skutky, byly otlučeny a vypadaly smutně, snad je trápilo, že tu musí dosud státi jako na posměch té slávy, kterou hlásaly jejich nápisy.

Tiše, neslyšitelnými, loudavými kroky kráčel průvodce po pokojích, nádvořích a zahradách chánského paláce. Nechtěl, nebo nemohl toho mnoho říci. Jen když vcházeli do nové místnosti, po každé se na chvíli zastavil, obrátí se k Hazisovi a promluví nějaké slovo, jako: „Tady bývala ložnice, jídelna, zde se konaly porady radních, odtud naslouchal jejich poradám chán; toto býval park, tam harém.“ A po každé doloží: „Tak tomu bývalo za chánů, to bylo, když tu vládli ještě chánové.“ Řekne to a hluboce a smutně si vzdychne a tento povzdech se odrazí smutnou ozvěnou v těch pochmurných, pustých komnatách a zdá se, jako by ze všech koutů tohoto opuštěného obydlí bylo slyšet tiché vzdechy minulosti po svém prožitém životě.

Hazise začaly znepokojovati tyto vzdechy. Byl by se rád dověděl, proč je tak smuten a proč vzdychá ten na

pohled přihlouplý Tatar; ale ať se ho dotazoval sebe naléhavěji, zarytě mlčel.

Jestlipak alespoň chápe, zlobil se Hazis, čeho lituje? Ví-li, kdo byli ti chánové a jak se lidem vedlo za jejich vlády? Bezpochyby to je prostě zvyk všech průvodců vzdychati, aby zvýšili dojem a dostali od cestujících větší zpropitné. Nebo je možné, že vzdychá proto, že mu je horko, vždyť je tlustý a těžko se mu dýchá . . .

Tak přemýšlel podrážděný Hazis, ale přesto se ho zmocňoval stále větší a větší nepokoj, takže uspíšil prohlídku paláce, chtěje se dostat co nejdříve ven z těchto nepřívětivých a, jak se mu zdálo, nezajímavých míst.

5

Minuly ještě asi dva dny. Hazis se musil vrátit k chánovi, ale už ho to ani nemrzelo. Všechno, co poslední dobou viděl a slyšel, ho zbavovalo chuti k dalšímu cestování. Ale máje dosti času, nespěchal a kde se k tomu naskytla příležitost, rozhovořil se s Tatary.

V den, kdy se už vracel ze svých toulek, bylo velice horko a ačkoliv jeli lesem, koně byli k poledni tak zmořeni horkem, že se stěží vlekli. Proto, když přijeli k jakémusi tatarskému dvoru, požádal ho vozka, aby si zde odpočali. Zastavili se u lahodného pramene, který prýštil průzračným praménkem pod kořeny rozložitého ořechu. Několik kroků odtud stála buzňa, z jejíchž dokořán otevřených dveří bylo slyšet hovor a bylo vidět množství lidí, pijících kávu a hrajících v kostky a v karty. Nemeškaje, Hazis vešel s pozdravem do buzni a požádal o kávu.

Hazisův oděv, zřejmě ne ruský, ale ani takový, jaký nosili Tataři a Turci, upozornil na sebe hned všechny přítomné. Jeden po druhém přistupovali ke starému, šedivému, vážnému Tatarovi v zelené šalmě, kterou nosil na znamení toho, že byl už třikrát v Mekce jako prosebník a vyptávali se ho asi na Hazise; stařec se konečně přece zeptal Hazise, odkud přichází.

„Jsem z Dejlamu.”

„Hned jsem si to myslel,” pravil vážně stařec. „V Mekce jsem viděl vaše Dejlamce.”

Rozpředla se rozmluva. Zanedlouho se shromáždili kolem Hazise a starého Tatara všichni, kdož byli v buzně.

Hazis zodpověděl dané mu otázky a pak pomalu obrátil rozmluvu na život tuzemců.

Tu začal stařec naříkat na těžký život pod vládou Rusů a litovati minulosti. Ostatní většinou jen přikyvovali, ledaže tu a tam někdo prohodil nějaké slovo. Ale bylo vidět, že všichni souhlasí se starcem.

„Přišel čas naší zkázy. Pravda, Rusové nám dávají možnost výdělků, ale co je po těch výdělcích? Rok od roku Tataři upadají víc a více. Pozemky si berou cizinci a každým rokem máme půdy méně a méně; už teď sedíme na takových skaliskách, jaká se dříve nechávala ležet ladem, aby měli kde žít v klidu orlové, hadi a supi. Budeme brzy nuceni se asi vystěhovat na hory, mezi větry a sněhy. Rusové se s námi dokonce rvou i o vodu! A co urodí půda bez vody? Nebo ty výdělky? Co zkusíme, co musíme snést ponížení než je dostaneme! Žijeme ve věčném ponížení. Přišli Rusové, pobrali nám půdu, obsadili všechna místa v úřadech, v jejich rukou je všechna moc a síla a my musíme ohýbat hřbety a poslouchat jejich rozkazy. Nemáme už ani svých knížat, ani své soudy, nic . . .”

„Což vám není lhostejno, máte-li svého nebo cizího knížete? Není to jedno, komu se koříte?“

Starý Tatar pohlédl přísně na Hazise.

„Vlastní soudce, vlastní kníže by možná také nemiloval pravdy, právě jako cizinci, ale nemohl by nás tak ponižovat. Cizinec si nás neváží jen proto, že nejsme tací jako je on a také proto, že on nad námi zvítězil . . .“

„Totéž by bylo, kdyby i vaše knížata si dobyla větší moci.“

„Řekni to někomu jinému! Já vím, jak nás soudila naše knížata. Když jsme k nim přicházeli domáhati se svého práva, svolali k poradě vážné, nejstarší Tatary. Když se stalo, že Tatar měl vyřídit u knížete nějakou záležitost, mohl směle zaklepat na knížecím dvoře a knížata vítala ve svém domě každého z nás jako sobě rovné a pře se projednávala bez průtahů.“

„Právě tak to bylo kdysi zřízeno i u Rusů, ale později se všechno změnilo i u nich, jako se to změnilo všude. Ubezpečuji tě, že i bez Rusů by se tento zvyk změnil i u vás, jen co by se byla vaše knížata domohla větší moci nad vámi . . .“

„Ba ne! To by se nikdy nestalo. Ruská knížata nás mohou utiskovat, protože kdybychom se jim nepodřídili, vyženou na nás své vojsko, tisíc lidí na každého z nás. A kde by k tomu vzala sílu naše knížata? Vždyť jejich moc a síla — jsme byli my sami a kdyby vystupovala proti nám, přestala by býti našimi knížaty a kdoví, zda by to nezaplatila i svými životy. Možná, že by tě zajímalo, jak nás soudí ruské soudy? Jeden Tatar se slitoval nad chudým Rusem. Deset let mu nechal zadarmo používat kousek své vinice, deset let si to u něho zrádce vyprošoval jako velkou milost a minulo těch deset let, zvedl vysoko hlavu a vzal tomu

Tatarovi tu vinici. Řekl: „Je moje.“ Tatar se dovolával spravedlnosti u soudu, dokazoval, že Rus je podvodník, ale ještě to odseděl . . . Jiný Tatar půjčil Rusovi peníze. Přišla doba, kdy je měl vrátit. Řekl Rus: „Nemám nic, nemám čím platit.“ Tatar věděl, že je to lež, začal se s ním soudit a soud se přiklonil k Rusovi. Tatarovi bylo oznámeno: všechno, co má Rus, nepatří jemu, nýbrž ženě a žena nemusí platit za muže, když nechce. Tatar přišel o peníze. Povídají, že to tak předpisují zákony. Pěkné zákony! Tatar nechce uznat takové zákony! A kdybys slyšel, jak ruští úředníci nadávají našim Tatarům proto, že neznají ruské zákony, že neumějí mluvit rusky! Kdybys slyšel, jak se vede soud! Tatar mluví svou řečí, soudce mu nerozumí; mluví rusky, zase mu nerozumí. Mluví soudce, nerozumí mu Tatar. Tatarovi nadávají, pak mu všechno seberou a vyženou ho. Skvěle se vede Tatarům! Každý zákon se obrací proti Tatarům, ve prospěch Rusů . . .!”

Stařec mluvil hněvivě a se zápallem. Oči se mu leskly a slova plynula a hučela jako vodopád.

„Není možná,” zeptal se rozčilený Hazis, „což opravdu nevidíte v ničem zlepšení u porovnání s dřívějším? Což opravdu pro vás Rusové neudělali zhola nic?”

„Ty jsi naivní, Dejamče!” zasmál se starý Tatar hořce. „Opravdu naivní jako dítě. Což si skutečně myslíš, že si nás Rusové podmanili proto, aby nám dělali dobro? Udělali to proto, aby z nás měli užitek a dělají všechno, aby jej skutečně měli. Vzali nám i půdu i vodu, poslali na nás své úředníky, vydírají na nás peníze, které jim musíme platit a abychom nemohli před nimi ukrýti ani haléře, aby nám nezůstalo úplně nic, vábí nás svými výrobky a poslední náš majetek jde do kapes ruských kupců. Pak se stává to, co si přáli. Tady jsme u konce: Tatar je ubohý . . .!”

Tato rozmluva tížila Hazisovo srdce jako těžký balvan a když si koně konečně odpočinuli a vydal se na další cestu, jel jako bezduchý. Nelze říci, že by Tatarům uvěřil docela, že by ho byly přesvědčily jejich důkazy; ale nevěřil už ani sobě, nebyl už přesvědčen, že připravuje lepší osud svému Dejlamu a to bylo přece jeho životním cílem, to zkrašlovalo jeho starosti a namáhavou práci. Všechno, co viděl za poslední dobu, otravovalo jeho víru jako prudký jed. Všechno se mu teď zdálo nejistým a nebezpečným, všeho se lekal. Což je možné, že se ti lidé mýlí, možná, že Rusové nezhoršili, ale naopak, zlepšili jejich život, ale oni to asi nechápou a jsou přesvědčeni, že jim Rusové přinesli jen zlo, vidí všechno horší, než je to ve skutečnosti. Co je jim po dobrodiní, jemuž nerozumějí, které nemohou pochopit a to ne rok nebo dva, ne deset, ale už dvě stě let! Což když tomu bude v Dejlamu zrovna tak? Co když i tam celý národ z pokolení do pokolení, století za stoletím bude proklínat výsledky jeho práce, ba i jeho samotného?!

Těžce dolehly tyto myšlenky na srdce Hazisovo, svíraly mozek, ochromovaly vůli a braly mu chut nejen pracovat, ale i přemýšlet. Kdyby byl býval ještě schopen si něco přát, byl by si přál, aby všechno pokračovalo tak, jako se to vedlo bez něho, aby bylo zničeno všechno co dosud udělal, aby se nemusil cítit zodpovědným za své činy. Jako bez ducha seděl Hazis ve svém voze. Neviděl, jak se střídaly před jeho očima malebné krajiny, nepozoroval, jak plyne čas a jak se konečně přiblížil k městu, kam se vracel.

V tomto městě, v těsné, zastrčené uličce nedaleko trhu a přístavu, bydlel a měl nevelké pekařství Ivan Petrenko,

který se sem přistěhoval jako mnoho jiných cizinců z ruské říše. Stalo se to už velmi dávno, od té doby minulo už asi dvacetpět let a Petrenko, který byl tehdy mladým, asi dvacetiletým mužem, se tu oženil, na něco se i zmohl. Nebyl ruského původu, vyšel z národa, který si také podmanili Rusové, pravda, už velice dávno, ale styděl se za svůj původ, pohrdal svými krajany a snažil se přesvědčit sebe i ostatní, že je „opravdu pravý ruský člověk“. Ale přes všechny jeho snahy, přesto, že nebyl docela bez vzdělání a denně pročítal celé číslo ruského časopisu „Světlo“, přece jen mluvil Petrenko jakýmsi divným jazykem, proplétaje ruštinu množstvím slov ze své rodné, jakož i z řeči tatarské, německé i jiných. I v chování si osvojil mnoho způsobů, ale ani ne ruských, avšak těch nových, co se vytvořily už v Tavridě, mezi tímto různorodým lidem, který se tu sešel ze všech koutů ruské říše. Přesvědčiv se, že je skutečným Rusem, Petrenko měl z toho nesmírnou radost a byl na to hrd, protože považoval ruský národ za nejstarší a nejmnocnější v celém světě. Poučení ze „Světla“ ho utvrzovalo v těchto domněnkách, neb se to snažila dokázati. Pravda, i bez toho pohlížel na Tatary s patra, posmíval se jim a neváhal podvádět a okrádat je docela drze, ale po poučení, které čerpal ze „Světla“ se nespokojil už jen tím, aby vlastními snahami nabyl převahy nad tím či oním, nýbrž chtěl ještě, aby mu v tom pomáhaly i úřady a všechna nedorozumění mezi Rusy a Tatary obracel k prospěchu Rusů. Petrenko byl tak přesvědčen, že Rusové mají právo vykořisťovat Tatary ke svému prospěchu, že se dokonce zlobil, když si to tito nechtěli dát líbit.

Petrenko se rád chlubil před lidmi svou moudrostí; rád si promluvil o vážných věcech a proto se často obracel ke svým zákazníkům s bombastickými proslovy patriotického

obsahu. Roznesla se o něm pověst jako o muži velice osvědčeném a moudrém, a lidé, aby uslyšeli moudré slovo, přicházeli do pekárny častěji. Byli i tací, kteří chodili denně. Tak se ustavil jakýsi ruský patriotický kroužek, ačkoliv většina jeho členů nebyli původem Rusové, nýbrž pocházeli z národů, připojených k ruské říši, z těch lidiček, kteří se ochotně odcizují svému národu a své rodné zemi, jen aby se zalíbili národu panujcímu a mohli kořistit z těch práv, které, jak byli přesvědčeni, mu náležejí. Hrstka těchto ruských patriotů byla podivnou směsí lidí různých národů a společenského postavení. Byli zde i otrhaní dělníci, měšťané, obchodníci velcí i malí, nebo tací, kteří si už odbyli svou službu pro stát — úředníci. V pekárně u Petrenka bylo lze často potkat nějakého šmajdavého pensistu v čepici s červeným okolkem a v kabátě úplně vyrudlém od deště a slunce. Zašli si pro pečivo k čaji, ale usadili se na lavici naproti majiteli a začali s ním bouřlivou debatu, spílali Tatarům a velebili slavný, ruský národ.

Když měli dělníci v městě dosti práce, pořádal-li se trh a kramáři měli dobrý zisk, tehdy mezi dělníky i kramáři se patriotické cítění ztišilo a nezdržovali se dlouho v Petrenkově pekárně, kde se pak nekupilo tolik lidí, a to jen skoro samí úředníci, pensisté, kterým bylo jedno kde a jak ztráví dlouhý, unuděný den. Ale když bylo práce málo a obchod šel špatně, tehdy ruští dělníci i kramáři pohlíželi nevraživě na tuzemce, že jim ubírají výdělku, zapomínajíce, že by spíše oni měli příčinu k nespokojenosti. Tehdy byl v Petrenkově pekárně nával, bzučelo to tam jako v úlu a on měl radost, že našel tolik posluchačů, rozpaloval se stále více a s rostoucím zápalem přednášel posluchačstvu. Malý, tlustý, s červeným, mastným obličejem, svítě velkou pleší přes celou hlavu, nepřestával řečnit ani tehdy, když

vydával zákazníkům pečivo a bral za ně peníze. Přerušiv svou rozmluvu nějakou krátkou poznámkou, jako na příklad: pět, osm, dvě nebo tři kopějky, děkuji uctivě, a podobně, začínal hned znovu:

„Nu, řekněte sami, co je to za národ tahle Tatarva? Samý hnus! Nemají žádné porozumění pro nic. Kdo jim dal tedy právo okrádat o chléb ruského člověka? Díky Hospodinu, za pomoci Svatých otců a našeho cara-báťušky, zmocnili jsme se tohoto kraje, podmanili jsme si tohoto nepřítele. Kdo má právo nás urážet v naší vlastní zemi?!”

„Možná, že mi chce někdo zavřít oči hloupými nesmysly. Možná že řeknou: i Tatar chce jísti!” chytře se usmívaje, křivil ústa a komediantsky rozhazoval Petrenko rukama, dávaje najevo, jak je mu k smíchu podobná myšlenka. „Nejuctivěji děkujeme, nejkrásněji děkujeme! Proč by se byl ruský pravoslavný národ tolik namáhal, když budoval svou velkou říši — carstvo? Já myslím, že očekává odměnu za svou těžkou práci, že má právo na nějaké ty privilegie? I v písmě stojí: ‚Každému dle jeho zásluh.‘ Teď prosím, pánové, vezměte na vědomí na příklad slova pana Komárova z úctyhodného časopisu „Světlo”. — „Světlo”, t. j. osvětu — ‚si ruský národ vydobyl svou krví’. ‚Pohraniční kraje vyssávají všechnu sílu z centra.’ Ó, rozumíte tomu? Centr — to jsme my, pohraničí — hnusná Tatarva a jiní podobní neřádi . . . Jestlipak to berou na vědomí naši nadřízení? Nacházíme u nich ochranu a zastání . . .? Pan Komárov není hloupý. Zdá se, že by mohl rozumět carským nařízením a přáním. Ale pročpak vlastně neplní carova přání páni strážníci, úředníci a jiní podobní, pročpak nechávají slova pana Komárova nepovšimnutými a nás nechávají rukama i nohama celé na pospas té psí Tatarvě. Copak nás, ruské lidi neuráží, když vidíme, jak si ti špi-

navci, Tataři, cpou svá plná břicha a my z hladu polykáme jen sliny . . .?”

Právě v době, kdy tu byl chán hostem, nastala zlá doba pro dělníky i pro kramáře. To mělo za následek, že se znovu počalo rozpalovat patriotické citění zbloudilých Rusů a Petrenkova pověst rostla. Ale ani chán, ani Hazis ničeho neslyšeli o tomto hnutí mezi nižšími městskými vrstvami a tak se Hazis vydal na svou cestu, aniž by o něm co zvěděl. A za jeho nepřítomnosti hnutí rostlo a šířilo se, až konečně vyvrcholilo rvačkou.

Začalo to k večeru před pátkem. Toho večera si Tataři, jichž mnoho pracovalo v přístavu, pospíšili při vyloďování a začali se rozcházet dříve než jindy. Mezitím už asi před dvěma hodinami bylo lze pozorovat v přístavu a přiléhajících k němu uličkách jakýsi ruch. Třebaže byl všední den, všude se kupilo a přecházelo mnoho ruských dělníků. Lidí se shromáždilo více než ve svátek, ale nikde nebylo vidět svátečního oděvu a sváteční nálady. Lavičky, umístěné na pobřeží, byly prázdné, všechno se hýbalo, lidé stáli a chodili, nikdo neusedl, nejedl slunečnicová jádra, a ulice, znečištěné ve svátek slupkami, byly dnes čisté. Jenom do hospod chodili dnes ještě více než ve svátek a nehledě na to, že nikdo neměl mnoho peněz, pili dnes všichni velmi mnoho. Pili sami, hostili ostatní, ochotně půjčovali jeden druhému třeba poslední groš na kalíšek. Vůbec byla pozorovat jakási nezvyklá lhostejnost k penězům. V tomto pestrém davu bylo asi něco společného, nějaká myšlenka, nějaké záměry, které ho spojovaly. Ty se sunuly mezi těmito lidmi a přecházejí od jednoho k druhému, jako by zvedaly vlnu a hukot v tom lidském moři, které nabývalo stále větší smělosti a odhodlanosti a stávalo se hrozivým. A nebylo divu, vždyť to byl dav hladových lidí. Již dávno byli bez

práce a podráždění útrapami a hladem hledali, na koho by se dalo svést vinu. Zdálo se jim, že už našli vinníky a celý svůj hněv obrátili proti dělníkům mohamedánům za to, že jim berou práci. Uvěřivše tomu, dělníci-Rusové se smluvili, že se dnes Tatarům pomstí. Ale v obavách, aby majitelé lodí ve vlastním zájmu a podle jejich přání i policie se nepostavila na ochranu Tatarů, smluvili se, že začnou s nimi bitku až po skončení práce a jako by z jiné příčiny. Když se Tataři začali rozcházet z práce, Rusové ty první propustili, aniž by se jich dotkli. Ale všichni se obrátili v jejich stranu, dívali se za nimi; tisíce očí za nimi pohlíželo nepřátelsky a vyhrůžně, ale nikdo nepronесl ani slova. Tataři se cítili nejistě, mlčeli rovněž a spěchali, aby se dostali z tlačence, která se utvořila kolem nich. Rázem se rozhostilo tísnivé ticho po celém přístavě. Jenom zrychlené kroky odcházejících Tatarů se rozléhaly nějak hluše a nejistě. Ale když první z Tatarů se octli v největší tlačenci, když i ti poslední se vmísili mezi lid, tehdy začali ruští dělníci, jakoby poslušní něčího rozkazu, nastupovat na Tatary a obklopili je neproniknutelnou zdí. Strkali do nich, posmívali se jim. Spílali jim, vráželi do nich, ukazovali jim prasečí uši.

Tataři viděli, že mají proti sobě přesilu a věděli z dřívějších podobných případů, že nemohou počítat s pomocí policie. Proto se ovládali a nevšímajíce si dorážení, spěchali mlčky domů, snažíce se, aby raději ani nepohlédli na napadající, aby se nerozehráli také. Šli rychle, schýleni, málem že neutíkali, ale jejich oči upřené k zemi svítily větší a větší nenávistí. A Rusové doráželi stále prudčeji. Konečně se někdo z Tatarů nezdržel a udeřil útočníka. Rázem se rozpoutala zuřivá bitva. Jako závan větru z jednoho konce přístavu na druhý, proběhl mezi Tatary vý-

buch nenávisti a ti, kterým se už podařilo dostat se z tlačenice, se obrátili a kvapili na pomoc svým druhům. Přibíhali i z města nové zástupy Tatarů i Rusů. Bitva se rozpoutávala stále zuřivěji. Policie se vrhla mezi zápasníky, aby je rozehnala, ale nemohla sama ničeho svést a zavolala na pomoc vojsko.

Právě v tu dobu vjížděl Hazis do města a aby se dostal do svého příbytku, musil projeti nábřežím. Na nábřeží musel sjet s hory strmou, křivolakou uličkou a proto neviděl, co se tam děje, dokud se neoctl na nábřeží a nemusel se neočekávaně zastavit na strmém svahu, neboť ohromný dav, jak kobyly, zaplnil celý přístav a zatarasil mu cestu. Uprostřed hrozného křiku nebylo možno hned pochopit, co se vlastně děje. Ruští dělníci, kramáři, vojáci, Tataři různých stavů, všechno se to mísilo, tlačilo se na sebe, kolébalo se jako moře.

„Co je to?“ otázal se polekaný Hazis svého průvodce.

„Znovu, prokletí Rusové, bijí naše!“ zašeptal tento s nenávistí.

„Co je to?“ otázal se po druhé Hazis nějakého Rusa, který stál před vraty nejbližšího domu a lhostejně přihlížel bitvě, jako by to byla nějaká zajímavá komedie.

„Vidíš co! Ještě se ptej!“ maje Hazise za Tatara, dal mu hrubě v odpověď. „Nevidíš, prasečí ucho? Opět se vaše čertova Tatarva vzbouřila.“

Rozrušen na nejvyšší stupeň, pohlížel Hazis na to, co se dělo kolem něho. Jeho povoz stál na vysokém svahu nad samou vřavou a bitva se odehrávala takřka u jeho nohou. Viděl všechno jako na dlani a jen večerní soumrak, který se snášel na zemi, poněkud zastíral pohled.

Tataři i Rusové se rozdělili na malé hloučky, které se

promísily v zuřivé bitce. Chvíli byla převaha na té, chvíli na oné straně. Zvedaly se pěsti i klacky, bylo slyšet jejich těžké údery, rozléhal se křik, nadávky a steny jako v pekle. Někdy vynikla v tlačenci nějaká postava zvlášť otrhaná, s pocuchanými vlasy, s opuchlým a v bitce zabláceným obličejem. Strážníci a vojáci, kteří měli udělat pořádek, z části obsadili bojiště, část se vtlačila do zástupu a s potěšením i se zápalem nemilosrdně bušila obušky do Tatarů, ledaže tu a tam na oko pohrozila i Rusům. Tataři neměli sil, aby se dlouho bránili a někteří se už pokoušeli o útěk, ale vojáci, kteří obsadili bojiště, je nepustili a hnali je zpátky mezi bojující. Ještě se bránili, ale už unaveně a chabě, stěží vládli zmořenýma rukama a v leknutí už ani dobře nevěděli, koho bijí, zda svoje či cizí lidi. Někteří z nich byli silně zbiti a sotva se drželi na nohou. Rusové na ně doráželi stále více. Nakonec se Tatarů zmocnil šílený zmatek a všichni se dali na útěk k břehu, vrážejíce do sebe, poráželi jeden druhého, vrhali se na loďky upevněné u břehu a na koho loďka nezbyla, skákali přímo do moře...

Hazis chápal, jaké city bouřily asi v prsou těchto potomků bývalých pánů této země, jimž se tu tolik křivdilo. I v něm samotném se probouzely podobné city, mizela poslední sympatie k Rusům i naděje v ně skládané a zmocňovaly se ho nevýslovně obavy o rodný Dejlam. Ale i teď se ten cit neprojevil ještě s plnou silou. Dojmy byly tak silné, že i vůle i celá Hazisova bytost byly jimi na čas ochromeny. Jako by se byly vhroužily do mozku a čekaly tam nějaký čas, aby se pak zvedly s větší silou. Byly chvíle, kdy Hazis nic neslyšel ani neviděl a bylo mu, jako by pozbýval smyslu.

Na chodníku vedle Hazisova povozu, jen několik kroků od něho, stál Petrenko ve dveřích své pekárny a rozmlou-

val s jakýmsi policistou. Byli asi dobří známí a Petrenko mu vyčítal, že nadržuje Tatarům.

„Co to povídáte? Pán Bůh s vámi! Cožpak jste neviděl, jak jsme je . . .?“

„Copak je to na ně . . . na špinavce! Rozsekat je jako pařezy, aby si zapamatovali, jak se projevuje úcta, aby i dětem i vnukům vysvětlili, jak si mají vážit ruských lidí.“

„Ale vždyť i tak, zdá se mi, si to tentokrát zapamatují. Dali jsme jim co proto!“

„Že dali? A co tamhle ten hastroš, co tu sedí jako na posvícení? Jestli pak mu někdo dal alespoň jednou přes hubu?“ ukazuje na Hazise, zachrčel zlostí pekař.

„Á!“ zamečel policajt a vrhl se k Hazisovi s jakousi zuřivou radostí, aby splnil Petrenkovo přání.

Hazis se ani nepohnul. Tak uplynul okamžik, krátký, jako záblesk blesku. Vtom však policajt poznal Dejlance a zkameněl. Pak se obrátil k Petrenkovi, zamával na něho rukama tak významně, že i on umkl, spolknuv připravenou nadávku. Pak se vrátil kvapně k Hazisovi, snaže se ze všech sil dáti svému obličejí přívětivý, ba úlisný výraz.

„Bože můj! Vaše urozenosti, proč jste zde?! Pro Boha, to přece není možné! Co tomu řekne váš světlý chán a naše úřady? Taková osobnost a v takové nepříjemné situaci, v takovém nebezpečí! Máme tu hloupou výtržnost, docela bitvu! To je hrozné! Rychle, vaše urozenosti, jeďme rychle odtud . . .“

A než se mohl Hazis, pohroužený do trudných myšlenek, vzpamatovat, vyskočil policajt do vozu vedle vozky a sám obrátil koně zpět do svahu, aby vzdálenými uličkami odvezl hosta do jeho příbytku.

Na druhý den měl přijeti car. Hazis chtěl využít příležitosti a přimět chána za jeho návštěvy u cara, aby Rusům byl ještě více po vůli. Tolik si toho kdysi přál, sám to Rusům navrhl, dal jim své slovo, že jim bude nápomocen, domluvil se s nimi, jak všechno provést. Ale teď ztratil víru v Rusy a byl by dal život za to, kdyby se jich mohl zbavit a zničit všechno, co pro ně dosud udělal. Věděl však, že to není možné, ba že jim už nemůže ani být v ničem na překážku, nemůže nic změnit, ale musí jim ještě, proti své vůli, sloužit. Musel. Ne proto, že se bál o sebe. Kdyby se jednalo jen o to, že pohněvá chána i ruské úřady, nerozmýšlel by se přerušit s Rusy své styky, říci všechno chánovi a uprosit ho, aby opustil Rusko, aniž by se uviděl s carem. Ale Hazis byl přesvědčen, že, kdyby to udělal, Rusové by nemeškali a zmocnili by se jeho i chána s celým průvodem a svému vojsku, jež se teď nalézalo v Dejlamu, by poslali rozkazy, aby oznámilo, že chánská vláda byla svržena a Dejlam že se připojuje k ruské říši. A v Dejlamu nebylo teď nikoho, kdož by dovedl sebrat lidi a opřít se Rusům. Tyto myšlenky přiváděly Hazise do zoufalství. Chápal svou vinu, spáchanou na rodné zemi, cítil, že je jeho povinností ochránit ji teď, ale nevěděl jak. Podnikavý a energický, dosud nevěděl, co je to nerozhodnost a když něco považoval za užitečné, dal se ihned do práce, nebál se starostí, překážek a těžkostí v přesvědčení, že kdyby se stalo něco neočekávaného, bude si vědět s tím rady, jen když už je dílo započato. Ale teď, když se jeho záměry změnily tak náhle, když sám sebe upoutal, uspořádav vše zrovna opačně, než by si byl dnes přál, jako by se

s ním bylo něco neobyčejného stalo. Nemohl ani přemýšlet o tom, co by měl dělat, ani se nemohl odvážit k něčemu. Hněv na sebe a pocit vlastní viny ho přiváděly do zoufalství. Přesto nemohl ještě souhlasit s tím, aby se stalo to, co se mělo stát, nemohl sedět nečinně a očekávat, až se dostaví zlé výsledky jeho činů a předsevzal si, že se bude alespoň u Rusů domáhat záruky Dejlamcům, před jejich svévolností. Měl ještě naději, že dokud ho Rusové potřebují, budou museti přistoupit na jeho podmínky.

Ruský ministr, který řídil styky s Dejlamem a který první uvedl Hazise na myšlenku, svěřiti jeho kraj pod ochranu carovu, už přijel do tohoto města a Hazis se rozhodl, že ho navštíví druhý den ráno.

Tento ministr byl z významného rodu, ruský kníže. Hubený a vysoký, třebaže byl stár, nikdy se neohýbal a jeho postava byla vždy přímá a rovná. Jeho bledý obličej, veliký a podlouhlý, upomínal na koňskou hlavu. Bradu i vousy si holil, nechával jen pod ušima dva úzké pásy, které trčely jako dvě rybí ploutve. Velké, vypoulené, jako skleněné oči, neměnily výrazu a stále se leskly stejným leskem. Zdálo se, že ústa, sevřená kdysi, již dávno, právě když pozorně naslouchal něco důležitého, ztuhla, i celý jeho obličej ztuhl a nebylo na něm znáti ani myšlenek, ani citů. Podle oděvu, podle toho, jak rovně, jeden vedle druhého byly sčesány jeho, už prošedivělé knížecí vlasy, podle pečlivě ostříhaných nehtů na pěstěných rukou a hladkého obličeje bylo vidět, jak kníže pečlivě dbá o svůj zevnějšek.

Bylo ráno kolem jedenácté hodiny, tedy dosti brzy pro vysokého úředníka ze sídelního města, když k němu vešel Hazis. Nehledě na to, našel ho již při práci, přijímal zprávy od svých pobočníků. Ale když uslyšel, že přišel

Hazis, rozkázal všem, aby přišli později a sám mu vyšel v ústřety, jako vždy, s výjimečnou přívětivostí.

„Nu, co je nového, náš velevážený, milý příteli?“ mluvil laskavě, podáváje mu židli.

„Nového, přejete-li si, není ničeho, urozený kníže,” odpověděl Hazis. „Ale naše práce se blíží ke konci a měli bychom se domluvit, co se stane s Dejlamem, až se zbaví chána.”

Kníže hned zpozoroval v Hazisových slovech něco nového, čeho od něho dosud neslyšel. Překvapilo i znepokojilo ho to, ale nedal nic znáti, dělal, jako by poslouchal ještě pozorněji, jen jeho tenké rty se sevřely ještě pevněji.

„Bud'te tak laskav, příteli, vysvětlíte mi to lépe, neboť dobře nechápu, čeho si vlastně přejete,” pravil, nakláněje se k Hazisovi.

Po prvé, co znal Hazis knížete, vycítil v jeho slovech cosi neupřímného.

„Chci, aby ruské úřady dostály slovu a zaručily nám, že Dejlam bude míti své privilegie a svou samostatnost, do určité míry, i když se stane součástí vašeho státu. Aby car ustanovoval u nás úředníky toliko z našich Dejlamců, abychom měli vlastní vojsko . . .”

Už po prvních Hazisových slovech kníže pochopil, jaká změna se s ním udála. Překvapilo ho to a mlčky přemýšlel, co je příčinou této změny. Ale hned si také umínil, že Hazisovi v ničem nepovolí. Změnit něco už stejně není v jeho silách a není proto třeba mu přisvědčovat a omezovat se. Ještě ho ani nevyslechl do konce a už byl přesvědčen, že je Hazis teď „nebezpečným člověkem” a přemýšlel, jak se má k němu dále chovat. Ale mínil, že by ještě mohl potřebovat nějakou dobu Hazise a využít jeho vlivu na chána. Beze sporu, věřit mu teď nelze a musí být ustanoven nad

ním přísný dozor, ale když se ta věc zařídí s rozumem, snad by se dal přimět k tomu, aby ještě nějaký čas pracoval s nimi a pro jejich prospěch.

„Ale jděte!” řekl laskavě kníže, chtěje upokojit Hazi-sovo podezření žertem a laskavostí a dělal, že bere jeho slova za náhodné dětské rozmazy. „Ale jděte! Co se to s vámi stalo, co vás tak náhle znepokojilo . . .?”

„Ale proč bychom se o tom nedomluvili?” odpověděl Hazis, ještě se ovládaje ve snaze uhodnouti myšlenky a záměry knížete.

„Nu, hleďte: odstranit chána, to nepůjde tak rychle. Nestane se to ani zítra, ani pozítří, ani za rok, ba ani za deset let . . . jak bychom mohli posuzovat věci, které se asi stanou za dobu velmi dlouhou, kdy nás tu třeba už ani nebude . . .?”

„Ale přece jen není možno o tom nemluvit, vždyť je to pro nás nesmírně důležité . . .”

„Vždyť vás to dosud nikdy nezajímalo . . .”

„Protože jsem dříve neslyšel a neviděl to, o čem jsem se na vlastní oči přesvědčil teď!” zvolal Hazis vzrušeně.

„Nuže, co strašného jste viděl? Co vás tak polekalo, příteli . . .?”

Hněvivě, celý vzrušený, začal Hazis vypravovat o včerejší bitvě. Hlas mu přeskakoval a chvěl se. Vyčítal, žádal vysvětlení.

„Ach, Bože! A to je všechno?” zasmál se kníže nuceně. „Jste velice citlivý. Ale což myslíte, že je možné, aby v tak velkém státě se občas nepříhodila podobná malá výtržnost? Vždyť se to mohlo státi i naopak. Kdyby zde bylo náhodou vojsko, v němž by bylo více Tatarů než Rusů, bylo by se totéž stalo Rusům. Ubezpečuji vás, že je to věc zcela ná-

hodná a nestojí věru za to, aby se jí přikládal nějaký význam . . .”

Ale Hazis mu nevěřil a odpověděl umíněně:

„Nu, s Rusy by se tak nenakládalo.”

Sotva znatelný pohyb přelétl po tváři knížete, jen na okamžik, hned zase zmizel, ale jeho tvář ztuhla ve výraz ještě chladnější a tvrdší.

„Věřte, bylo by mi milejší, kdybych nemusel slyšet od vás tato slova. Vaše práce, vaše služby pro nás a vaše zkušenosti vás mohly poučit o tom, že není správné se příliš spoléhat na naše chvilkové, nestálé nálady, ač nemohu říci, že by nás mýjely lehce.”

„Tady se nejedná o chvilkové nálady! Ptám se vás na věci, na nichž tak velice závisí blaho mé vlasti.”

„Na to jste měl myslet dříve,” opáčil kníže už zřejmě podrážděn. „Prosíte-li od někoho pomoci, nesmíte od něho chtít stále větších a větších služeb. Když začínáte s někým společnou práci, musíte se s ním o všem domluvit předem! Stanovit nové podmínky po uskutečnění díla, víte, to mi připadá trochu jako vyděračství.”

„To není nové vymáhání. To jsou podmínky samotné pravdy, staré, jako ona sama! A zač by vlastně stála vaše pomoc, kdyby jejím cílem bylo porobiti nás . . .?”

„Víte,” mluvil kníže s důrazem, protahuje slova a vstal, dávaje tak na srozuměnou, že je rozmluva skončena. „To, o čem mluvíte, se nemůže stát a nikdy se to nestane . . . A rozumíte . . . za vaše dobré rady a upřímnost bych vám radil, abyste se zbytečně nenamáhal a zanechal těch rozmarů . . . Je na čase, abyste se vzpamatoval . . . Nebudete z toho mít nic, než nepříjemnosti, jak pro všechny Dejlance, tak i pro vás osobně a mně je vás líto z ohledu na naši společnou práci. Dokonce sám car si přeje, abyste byl

vyznamenán nejčestnějším řádem naší říše a velkým bohatstvím i statky . . . ale já už teď ani nevím, co mám o vás říci Jeho Veličenstvu . . .”

Hazis zrudl.

„To, co jsem dělal, jsem nedělal pro peníze a statky, ani proto, že jsem čekal díky . . .!”

„Nu, jak myslíte . . . To je vaše věc. Bohužel, nemám času, abych si o tom s vámi déle promluvil . . .Upozorňuji vás ještě jednou, že si velice škodíte. Dám vám ještě nějaký čas na rozmyšlenou . . . A jestli vás přece jen něco napadne, co patří více k věci, budu s vámi mluvit zase ochotněji . . .”

Když Hazis vyšel, na ztuhlém obličejí knížete přelétlo něco, jako posměšný úsměv. „Dobře, že si na to vzpomněl teprve teď,” pravil kníže sám k sobě a zazvoniv, velel přidělit Hazisovi špicly a poučit některé úředníky o změně, jaká se s ním udála.

Tak skončila Hazisova rozmluva s ruským ministrem. Teď viděl, že byl oklamán, drze ošálen, že se zmýlil směšně a krutě, viděl, že nezachránil, ale zničil svou otčinu, že místo prospěchu jí způsobil zlo a to tak hrozné zlo, že před ním už není záchrany! Dav, prostý lid, na nějž pohlížel s takovým pohrdáním, ten to viděl, jenom on sám tomu nerozuměl, nepochopil to, neviděl nic. Nezměrné zoufalství uchvátilo Hazise, tlačilo a dusilo ho a pod jeho tíží jeho vůle, přesvědčení, naděje, víra, dokonce celá jeho povaha se tříštila, drobila a roztírala se s nesnesitelnou bolestí, jako v kolech nějakého děsného stroje.

Jak minuly dny, kdy car vítal dejlamské hosty až do doby, kdy se konečně vydali zase na cestu domů, by Hazis nemohl říci. Ovládla ho cele myšlenka, jak osvobodit Dejam od Rusů. Na nic jiného nemohl teď myslet. Nevěděl

ještě, k čemu se odhodlá, myšlenka střídala myšlenku; někdy naděje rostla, jindy ji ztrácel docela . . . Přesto i v největším nadšení chápal, že zápas lze začít teprve v Dejlamu, zde že se musí tajit se svými úmysly a záměry. Proto se snažil, aby se choval jako jindy. Ale těžké starosti byly silnější než on. Jako nepřičetný následoval v patách chána na všechny hostiny a slavnosti, které se denně pořádaly u cara pro chána, ukláněl se, pronášel přívětivá slova, ale každý musel pozorovat, že se s ním něco stalo, že se změnil a Rusové mu přestali věřit. Jen chán byl tak okouzlen carovou přívětivostí, bouřlivými, přepychovými bankety a dary, že na Hazisovo štěstí ani nepozoroval, že se s ním něco děje.

Konečně se skončily veselé chánské hostiny u cara a Dejlamci se vydali na cestu domů. Ještě nebyli ani u dejlamských hranic, když k nim začaly doléhati děsné zprávy, že za jejich nepřítomnosti v kraji Džuhar-Iltyš (jednom z nejlepších v celém Dejlamu) se lidé vzbouřili proti Rusům, ale ruská vojska přemohla povstalce a krutě se pomstila; Rusové pobili mnoho lidí, vyhnali všechen Džuhar-Iltyšský lid ze sídel zděděných po předcích, vypálili vesnice, vykáceli zahrady, spálili pole, dokonce rozorali spáleniště, aby nezůstaly ani zříceniny jako vzpomínky na minulost . . . Uslyšel o tom i chán, ale Rusové (s nimi byl teď v nejlepším přátelství a oni ho ani na krok neopouštěli) ho ubezpečili, že Džuhar-Iltyšci se nevzbouřili proti nim, nýbrž proti němu, chánovi a on se tím upokojil, máje radost ze zrušení svých zemí a z ožebračení svých lidí. Ale Hazis už Rusům nevěřil a nenáviděl je stále víc a více, neboť ho teď ještě více mučily pochybnosti a současně rychle, jako z vody vyrůstala touha po pomstě . . . Ale přesto se znovu probouzela naděje, že to snad ještě není

pravda, že se nestalo tak hrozné neštěstí. Stěží se přemáhal, aby klidně čekal, až se vlak ocitne v Džuhar-Iltyši a bylo mu, jako by se pekl v hořící peci.

A vlak ubíhal dál a dále po dejlamských stepích a zanedlouho se octl v Džuhar-Iltyšské dolině.

Po prvé od dětských let Hazis zaplakal, pohlížeje z okna. Plakal tiše, bez stenu a zvuku, s čelem přitisknutým na okna vozu. Horké slzy, velké jako hrách, sbíhaly se mu v očích, tiše kanuly po lících a padaly na okenní tabulky. Brada se mu nervosně třásla, dolní zuby stiskly křečovitě horní ret, cítil jako závan studeného dechu za zády.

Když odjížděli z domova, viděl Hazis Džuhar-Iltyš v jeho hrdé kráse. Teď to byla holá poušť. Kam oko dohlédlo nikde žádné osady, žádné vesnice, snad ani travičky. Hazisovi, který se přitiskl k oknu a upřeně se díval ven, se mihaly před očima jen žlutošpinavé barvy pouště. Kdyby alespoň někde uviděl světlezelený proužek, alespoň zelenavý odlesk! Žlutá, zatvrdlá půda, popelem pokrytá, se rozkládala kolkolem na místě zahrad a niv. Nikde ani památky po člověku, ledaže tu a tam trčí učouzená pec, náhodou tu zapomenutá, nebo keř, oškubaný orly . . .

Dvě hodiny, dokud vlak projížděl Džuhar-Iltyšskou dolinou, vystál Hazis u okna a ani nevěděl, kdy se skončila ta poušť a znovu mu letěly vstříc rozkošné sady a nivy. Tady už nebylo vzbouření, nic se tu nezměnilo a na pohled se tu všem vedlo dobře v této části Dejlamského chánstva. Ale veselý pohled nerozveselil Hazise. Chvilími se mu dokonce zdálo, že by bylo lépe, kdyby byl zpusťoven celý Dejlam. Možná, že by pak Rusové upustili od nešťastné země a stejný, krutý osud by spojil Dejlamce a posílil jejich chut k novému, lepšímu životu. Krev a oheň by možná smyly a vypálily těžké následky Hazisova hříchu . . .!

Nastával večer a vlak se blížil k hlavnímu městu. Využívaje zmatku, který vznikl na nádraží, Hazis opustil tajně chánovy průvodce a pospíchal do svého domova. Cítil, že nemá více sil, aby zůstával déle v této nenáviděné společnosti, nemá více sil býti mezi lidmi vůbec a toužil zůstat alespoň na chvíli osamotě, aby mohl promysleti situaci a na něčem se pevně ustanovit. Bylo mu lhostejno, že se rozhněvá chán. Věděl už, ačkoliv nepozoroval ani sám, jak k tomu dospěl, že s chánem nemá nic společného, že se s ním musí rozejít.

Jako zloděj se vkradl do svého domu. Rozkázal sluhům, aby k němu nikoho nevpuštěli, aby nikomu neříkali, že se pán vrátil domů a ani sami mu nechodili na oči, dokud je nezavolá. Nevěděl sám, proč jim to nařídil. Ale rozhodně ne proto, že by se byl bál msty lidu, protože na ni tehdy ani nevzpomněl. Ale když dával rozkaz, jako násilím vyrážel slova i myšlenky a hned odešel do nejvyššího patra a zamkl se v nejzazším pokoji. Když šel po schodech nahoru, šel vrávoravě a nejistě. Snažil se všemi silami, aby nedal najevo, jak je zdrcen. Ale sluhové vyprávěli, že je jeho vzezření překvapilo a polekalo. Hazis strašně zhubl, pobledl, jako by zestárl o deset let a vypadal nepřístupně a zoufale. Bylo slyšet, jak se v pokoji zamkl a pak chodil po pokoji, občas zpomaluje, občas zrychluje kroky. Chodil nervosně, nestejně, zřejmě se vrhal z jednoho konce pokoje na druhý v tom, či jiném směru. Chvillemi se zastavoval i na deset, dvacet minut. Tehdy bylo v pokoji, za zavřenými dveřmi, ticho, k smrti smutné ticho.

Hazis sám nevěděl, po kolikáté přemýšlí o těchže vě-

cech. Musí zachránit svou vlast, nikdo jiný to nesmí udělat než on, protože on ji strhl do této strašné propasti. Bolestně cítí a chápe Hazis tuto povinnost, ale na neštěstí necítí v sobě dosti sil k rozhodnému kroku. Jediná možnost záchrany by bylo vzbouření, ale když si představil to vzbouření, ty požáry, boje a smrt a uvědomil si, že nebýt jeho, Dejlamci by nemusili snad nikdy poznat tyto hrůzy, ochably všechny jeho síly, zmizela všechna předsevzetí. Mimo to nevěřil sám sobě, nevěřil, že by byl schopen podniknout s úspěchem něco takového ten, kdo se jednou tak krutě zmýlil a tak špatně posloužil svému národu. Přistihnuv se při tom, Hazis se zastavil s pohrdáním, dokazoval si zlobně a s nenávistí, že nemá práva váhati, že se musí přinutit, že musí nalézt dovednost, odvahu a sílu. Nutil se k přemýšlení o tom, jak vzbouří lid, jak se vrhne do jeho víru, půjde mu v čele, povede ho, chtěl probrat všechny podrobnosti. Na chvíli ho to uchvátilo, oživil, zahorel touhou, ale opět jako by se něco přetrhlo . . . Přemýšleje o vzbouření, Hazis se vždy nevyhnutelně vracel k myšlence, že kdyby se i dovedl postavit v čelo svého národa a vésti ho, lid mu neuvěří a nepůjde za ním, protože ho považuje za zrádce.

Nebyly to nové myšlenky, ani ta poslední. Pronásledovaly ho už několik dní jako hejno černých havranů, nebo jako sněhové vločky ve vánici, vynořovaly se před ním jedna za druhou, sílily v něm chvílemi přesvědčení a odvahu, jindy ho přiváděly do zoufalství. Ale teď se ozvaly tak důrazně, vzaly na sebe takovou zuřivost a sílu a dusí ho, tíží, znechucují mu všechno, dokonce život.

Někdo jiný snad spasí Dejlam, ne já. Já jsem ho dovedl jen zničit.

Nehledě na to, že Hazis se vrátil domů tajně, lid se o tom

už dověděl. Již na nádraží ho několik lidí zpozorovalo a rychle se rozlétla zpráva o jeho návratu. Asi se nespokojenci smluvili už dříve, než se vrátil z cesty. Už za hodinu nebo za dvě potom, kdy se zamkl ve svém pokoji, začali se shromažďovat před vraty jeho domu hloučky lidí. Přicházeli v hloučkách, chodili sem a tam po ulici a jen bedlivý pozorovatel mohl postřehnout jejich vzrušení: vzrušený šepot, nepřátelské pohledy. Dav se stále zvětšoval, lid zaplnil celou ulici a s hrozivým hukotem se blížil k Hazisovu domu.

Hazis, rozčilený pochybnostmi, nic nepozoroval, až když se už strhla opravdová rvačka mezi zástupem a strážci jeho domu.

Podíval se z okna a okamžitě pochopil, co se děje, ale snad proto, že to zpozoroval právě v době úplné beznaděje a zoufalství, nelekl se, ani se nezachvěl, jako by se ho to ani netýkalo.

Dokonce ho to zajímalo a díval se s bledým úsměvem dolů na ty lidi. Za chvíli ho napadlo, jestliže ho uvidí u okna, začnou po něm střílet, házet kamením a on se nebude moci na ně dívat, i odstoupil dále ke stěně.

„To přišla odplata,” zašeptal sotva slyšitelně sám k sobě, ale zase necítil žádného strachu.

„Tito lidé sem přišli jako schválně, aby mi dokázali, že už nemohu ničeho změnit, nic napravit . . . A také to bude tak lépe!” pomyslí si tak klidně, až ho samotného překvapil jeho klid. „Není jiného východiska!”

A hluk za dveřmi se vzmáhal, bylo slyšet hukot, řinčení šavlí. Rvačka trvala dále, ale strážcové už jen stěží odolávali náporu.

„Snad bych měl k nim vyjít? Možná, že bych jim měl říci, jak se cítím před nimi vinen, jak toužím, abych vrátil

zpět ztracené? Říci jim, že mám sílu, ba, že to je mojí povinností?" ještě naposled zableskla v Hazisovi naděje.

„Ale vždyť mi stejně neuvěří, ba nepřipustí mě k slovu.”

„Co mám dělat? Čekat až sem přijdou, zabijí mě, rozsá-pou, zamordují . . .? Bojíš se?” otázal se sám sebe.

„Nebojím se. Ale k čemu? Nemá to smyslu a nevím, proč bych to dělal . . . Musím udělat konec sám . . .”

„Ale vždyť musíš odpykat zasloužený trest, buď jak buď!” ozval se hlas, jako by to nebyla jeho myšlenka, ale jako by mu to povídal do ucha někdo jiný.

„Ale proč bych měl odpykávat trest? Snad proto, aby moje muka ukojila pomstychtivost jedněch a na věky utvrdila pochybnosti druhých, těch co jsou citlivější a lépe chápou . . .?”

„Neměl bych se káti? Aby alespoň zvěděli, že jsem se zmýlil, ale zmýlil upřímně a konečně, že jsem pochopil svůj omyl a lituji ho nesmírně.”

„Neuslyší mě, neuvěří mi. A jak také vypadá takové pokání, když se člověk kaje pod biči a klacky . . .? Nemá to smyslu, je třeba zemřít tak . . .”

Mezitím stráž byla přemožena. Bylo slyšet jak v dolejších poschodích běhají sem tam lidé po všech pokojích, přehazují nábytek, rozbíjejí skříně, něco hledají. Pak Hazis uslyšel, že běží po schodech nahoru . . . Ještě okamžik a někdo trhl dveřmi pokoje, kde dlel, pak zase někdo a zase. „Sem! Je zde!” rozlehlo se po všech pokojích. Do dveří se opřelo několik lidí, zámek tiše cvakl, dveře se po-hnuly, ale nepovolily.

Kdosi vykřikl: „Dej sem klacek!” Do dveří se znovu opřeli, pak na ně začali bušit, nejspíše nějakým velkým, silným klackem.

Naposled, jako blesk, prolétla Hazisovou hlavou myšlenka, jak klidně, správně, ba moudře všechno promyslí. Překvapilo ho, dokonce se mu líbilo to, že může tak klidně přemýšlet v takové chvíli . . . před samým koncem . . . Však čekati déle už nebylo možné, dveře povolovaly, ale Hazisovi se nechtělo . . . Zvedl ruku, přiložil pistoli ke rtům a stiskl kohoutek.

Současně se rozlehla rána z pistole a ohlušující třesk vylomených dveří.

Když se lid vtlačil do pokoje, ležel Hazis uprostřed a dokonával. Jen jeho pravá ruka se ještě slabě pohnula.

VYSVĚTLIVKY:

VYHNANCI

Kn. str. 11, 1. ř. nahoře: Po třetí přišli bolševíci na Ukrajinu na podzim r. 1919, když porazili bílou armádu gen. Denikina.

Z M A T E K

Kn. str. 29, 4. ř. nahoře a str. 32, 10. ř. zdola: Kozáci — potomci někdejšího nacionálního vojska si udrželi svoji svobodu i po zavedení nevolnictví na Hetmanštině (1783). Když bylo (r. 1861) zrušeno nevolnictví, líšili se kozáci od obyčejných sedláků tím, že byli zámožnější a povahy více nezávislé, protože nikdy na sobě nepoznali jařma nevolnictví. Gogol líčí ve svých povídkách pouze život kozáků.

Kn. str. 17, 10. ř. zdola a str. 41, 4. ř. nahoře: Bolševíci přišli na Ukrajinu po první v zimě v 1917—18, po druhé — na jaře r. 1919.

Kn. str. 45, 2. ř. zdola: Hetman Skoropadský vládl na Ukrajině od jara do konce r. 1918.

Kn. str. 80, 5. ř. nahoře: Machno - vůdce anarchistické bandy povstalců, známý svojí krutostí. Zemřel nedávno v Paříži jako emigrant.

TROCHU SOCIALISTA

Kn. str. 109, 12. ř. zdola: „Strýček Dmytro“ - se nazývala populární brožura, v níž se pojednávalo o socialistické doktríně.

ZE ŽIVOTA MÉ BABIČKY

Kn. str. 125, 5. ř. nahoře: „Podkonij-bunčukovyj tovaryšč“ - důstojnická hodnost ve starém kozáckém vojsku.

Kn. str. 126, 5. ř. nahoře: Hajdamáci — totéž co na Slovensku opryšky: sedláci, kteří se nechtěli smířiti s ustanoveným sociálním řádem, opouštěli své chalupy a odcházeli mezi zbojníky. Hajdamáctvo kvetlo zvláště v XVIII. st.

Kn. str. 128, 7.-8. ř. zdola: Ve městě Něžině na Černigovštině byla velká obchodní kolonie Řeků, kteří se tu usídlili v XVIII. století.

ABDUL HAZIS

Kn. str. 183, 1. ř. nahoře: Tavricha — Krym.

Kn. str. 199, 11.—12. nahoře: Sajlum-Neme, čili Čufut-Kale — zříceniny starobylého města Karainů na Krymu.

Kn. str. 208, 15.—16. ř. nahoře: Pod jménem Bazar-Saraj má autor na mysli Bachči-Saraj — někdejší sídelní město tatarských chánů na Krymu.

Kn. str. 217, 9. ř. zdola: „Svět“ (Světlo) — tak se nazýval tou dobou velice rozšířený ruský časopis konservativního směru.

<i>Předmluva</i>		5
<i>Vyhnanci</i>		11
<i>Zmatek</i>		29
<i>Gentilhomme déclassé</i>		88
<i>Pan Lahoda</i>		97
<i>Trochu socialista</i>		107
<i>Štěpán Morhun</i>		114
<i>Ze života mé babičky</i>		125
<i>Abdul Hazis</i>		158

V. M. LEONTOVYČ
REVOLUCE JDE —
DOKUMENTY RUSKÉ REVOLUČNÍ DOBY
PŘELOŽIL PROF. D. DOROŠENKO
NÁKLADEM VLASTNÍM
VYTISKL
JAROSLAV MEZERA
V PRAZE X.